

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

**ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Кафедра цивільно-правових дисциплін

**КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ
з дисципліни «СІМЕЙНЕ ПРАВО»**

Для студентів
юридичного факультету

Дніпро - 2016

Конспект лекцій підготувала **Лежнєва Т.М.** – доцент кафедри цивільно-правових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Соколенко О.Л., доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри адміністративного і кримінального права Дніпропетровського національного університету імені О.Гончара

Мороз В.П., суддя Індустріального районного суду м. Дніпро.

Конспект лекцій обговорений та схвалений на засіданні кафедри цивільно – правових дисциплін юридичного факультету

“ ___ ” _____ 2016 р.,
протокол № _____

ТЕМА № 2 ШЛЮБ. ПОРЯДОК УКЛАДЕННЯ ТА ПРИПИНЕННЯ ШЛЮБУ

(2 години)

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. . Поняття шлюбу. Матеріальні та формальні умови шлюбу.....5
2. Порядок укладання шлюбу.....7
3. Припинення шлюбу та його юридичні наслідки..... 10

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради. – 1996. - № 30. – ст. 141
2. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 ., № 2947-III // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2002, N 21-22, ст.135
3. Закон України “Про правонаступництво України” від 12.09.1991 р. № 1543-XII // Відомості Верховної Ради. – 1991. - № 46. – ст. 612
4. Закон України «Про органи реєстрації актів громадянського стану» від 24.12.1993р. № 3807-XII // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1994. - N 14. - ст.78
5. Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Правил реєстрації актів громадського стану в Україні» № 52/5 від 18.10.2000р.
6. Наказ Міністерства юстиції України « Про внесення змін та доповнень до Правил реєстрації актів цивільного стану» від 18.11. 2003 р. № 140/5
7. Сімейне право України (історія, традиції, сучасність) навч. посіб./ Б.І. Андрусишин, С.І. Шимон, Л.С. Дубчак [та ін.], за ред. Андрусишина Б.І., Шимон С.І. – К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2013. – 454 с.
8. Сімейне право України: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів.// Дякович М.М. -2-ге видання перероб. і допов. – К.: Правова єдність, 2012. – 552 с.
9. Сімейне право України: підручник / Л. М. Баранова, В. І. Борисова, І. В. Жилінкова та ін.; за заг. ред. В. І. Борисової та І. В. Жилінкової. — 4-те вид., перероб. і доп. — К.: Юрінком Інтер, 2012. — 320 с.
10. Шмерега С.В. Сімейне право України: судові прецеденти : навч. посібник / С. В. Шмерега. — Рівне, 2013. — 272 с.
11. Дутко А.О. Практикум з сімейного права України:— Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013.
12. Боднар Т. Сімейне право в системі права України / Т. Боднар// Приватне право . — 2013. — № 1. — С. 129—134
13. Белоножко Є. Інструменталізм закону про шлюб сучасної України та його джерела / Є. Белоножко // Юридична наука . — 2013. — № 4. — С. 14—25
14. Кривенко Ю.В. До можливості визнання релігійного шлюбу / Ю. В. Кривенко // Університетські наукові записки . — 2013. — № 3. — С. 141—145

15. Андреева Н.С. Поняття та ознаки фактичних шлюбних відносин / Н. С. Андреева // Європейські перспективи . — 2014. — № 3. — С. 177—181
16. Менджул М.В. Надання права на шлюб особам, що не досягли шлюбного віку: окремі проблеми / М. В. Менджул // Вісник Вищої ради юстиції . — 2013. — № 2. — С. 149—157
17. Кириченко Т. С. Одностатеві шлюби – міф чи реальність? / Т. С. Кириченко // Право і Безпека . — 2012. — № 5. — С. 207—210
18. Сафончик О.І. Деякі питання розірвання шлюбу в судовому порядку за законодавством України / О. І. Сафончик // Часопис цивілістики .— 2013. — Вип. 14. — С. 74—77
19. Нікітенко Р.С. Поняття та сутність окремого провадження у справах про розірвання шлюбу / Р. С. Нікітенко // Митна справа . — 2014. — № 2(2.2). — С. 170—174
20. Блінова Г. О. Укладення шлюбу: порівняльна характеристика сімейного права України та Туреччини / Г. О. Блінова // Право і суспільство. — 2013. — № 5. — С. 40—45

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Мета цієї лекції полягає у з'ясуванні поняття шлюбу, матеріальних та формальних умов шлюбу, а також особливостей укладання шлюбу з певними категоріями осіб. Також метою цієї лекції є розгляд порядку укладання шлюбу та розгляд і вивчення особливостей загального порядку припинення шлюбу та його юридичних наслідків.

ВСТУП

Становлення і розвиток шлюбних відносин пройшли складний шлях і викликали неоднозначну оцінку. Деякі вчені схилились до того, що одношлюбність втілює вищі моральні засади в рівноправ'ї подружжя. Дореволюційні російські вчені вважали, що одношлюбність виникла із загальним розвитком культури людського роду, коли перевага статевих інстинктів, принижене становище жінки змінилися визнанням її як особистості.

Шлюб — це основа сім'ї. Правові норми, які регулюють порядок і умови його укладення, є початковою стадією правового регулювання особистих немайнових та майнових відносин між подружжям. Частина 3 ст. 51 Конституції України встановлює, що сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою. Вона заінтересована у зміцненні та стабільності шлюбу і тому здійснює контроль за його укладенням і припиненням та захищає лише шлюби, зареєстровані в органах РАЦСу. Отже, предметом нашого розгляду буде саме шлюб та його особливості.

I. ПОНЯТТЯ ШЛЮБУ. МАТЕРІАЛЬНІ ТА ФОРМАЛЬНІ УМОВИ ШЛЮБУ

Відповідно до ст. 21 СК України, шлюб — це сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований у державному органі реєстрації актів цивільного стану.

Таке визначення не розкриває повною мірою зміст цього поняття, але дає його лише в тих межах, в яких відносини шлюбу піддаються регламентації сімейно—правовими нормами.

Ознаками шлюбу є:

1) добровільність, тобто наявність добровільної згоди обох з подружжя (ст. 24 СК України);

2) досягнення шлюбного віку жінкою та чоловіком, що вступають в шлюб (ст. 22 СК України);

3) реєстрація шлюбу у встановленому законом порядку органом, визначеним Сімейним кодексом;

4) спрямованість на утворення особистого сімейного союзу чоловіка і жінки.

Сімейний кодекс України не визнає шлюб, не зареєстрований в органах РАЦС, а також церковний шлюб.

Однак у ч.3 ст. 21 СК України зазначається, що релігійний обряд шлюбу є підставою для виникнення у жінки та чоловіка прав та обов'язків подружжя у тому разі, коли релігійний обряд шлюбу відбувся до створення або відновлення державних органів реєстрації актів цивільного стану.

Стосовно шлюбу, не зареєстрованого в органах РАЦС, то новий СК України визнає можливість поширення на майно, набуте особами, що не перебувають у зареєстрованому шлюбі, за час спільного проживання, режиму права спільної сумісної власності у разі, якщо інше не встановлено письмовим договором між ними (ст. 74 СК України).

Умови вступу в шлюб — це ті умови, дотримання яких необхідне для правозгідності шлюбу. **Матеріальними** називають умови, наявність або відсутність яких, образно кажучи, запалює зелене або червоне світло на шляху до укладення шлюбу. **Формальні умови** — це вимоги до процедури укладення шлюбу. Правозгідним відповідно до ст. 37 СК України є шлюб, який укладено з дотриманням вимог закону. До випадків неправозгідності шлюбу відносяться: визнання шлюбу недійсним у судовому порядку, а також недійсність шлюбу з підстав, передбачених пунктами 1—3 ст. 39 СК України, та подальше анулювання актового запису про шлюб органом РАЦС.

Відповідно до Сімейного кодексу України умовами вступу в шлюб є:

1) взаємна вільна згода жінки та чоловіка на укладення шлюбу, тобто шлюб має бути добровільним;

2) досягнення особами, що бажають вступити в шлюб, на день реєстрації шлюбу шлюбного віку.

Для жінки та чоловіка шлюбний вік становить — 18 років. При цьому СК України встановлює можливість вступу в шлюб особи, яка досягла 16 років, для чого їй (йому) необхідно отримати рішення суду про надання права на шлюб, якщо судом буде встановлено, що це відповідає її інтересам.

Перешкодами для укладення шлюбу є:

1) перебування в іншому шлюбі. Українське сімейне законодавство не допускає багатошлюбності, тобто для укладення шлюбу необхідно або припинити шлюб, або не перебувати у шлюбі;

2) наявність між особами, що бажають одружитися, родинних зв'язків прямої лінії споріднення. Відповідно до ст. 26 СК України не можуть перебувати у шлюбі між собою рідні брати, сестри — як повнорідні, так і неповнорідні, двоюрідні брати та сестри, а також рідні тітка, дядько та племінник, племінниця;

3) наявність між особами, що бажають укласти шлюб, відносин усиновлення. Не можуть перебувати у шлюбі між собою особи, пов'язані відносинами усиновлення. При цьому ч. 5 ст. 26 СК України допускає можливість укладення шлюбу між усиновлювачем та усиновленою ним дитиною лише у разі скасування усиновлення. Стосовно укладення шлюбу між рідною дитиною усиновлювача та усиновленою ним дитиною, також між дітьми, які були усиновлені ним, — то право на укладення такого шлюбу може бути надане лише за рішенням суду;

4) недієздатність осіб (або особи), які бажають укласти шлюб. У разі укладення шлюбу з особою, яка визнана у встановленому законом порядку недієздатною, такий шлюб визнається недійсним (ч. 3 ст. 39 СК). Це обумовлено тим, що, по—перше, недієздатна особа не може повністю усвідомити значення своїх дій та відповідно не може надати усвідомленої згоди на шлюб; по—друге, в більшості випадків захворювання, що є підставами для визнання особи недієздатною, передаються спадково, тобто становлять загрозу для майбутніх нащадків.

ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО ПИТАННЯ

Підводячи підсумок по першому питанню, слід зазначити, що відповідно до ст. 21 СК України шлюб — це сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований у державному органі реєстрації актів цивільного стану.

Таке визначення не розкриває повною мірою зміст цього поняття, але дає його лише в тих межах, в яких відносини шлюбу піддаються регламентації сімейно—правовими нормами.

ознак договору і має свої специфічні ознаки, непритаманні договору.

Ознаками шлюбу є:

1) добровільність, тобто наявність добровільної згоди обох з подружжя (ст. 24 СК України);

2) досягнення шлюбного віку жінкою та чоловіком, що вступають в шлюб (ст. 22 СК України);

3) реєстрація шлюбу у встановленому законом порядку органом, визначеним Сімейним кодексом України;

4) спрямованість на утворення особистого сімейного союзу чоловіка і жінки.

Відповідно до Сімейного кодексу України умовами вступу в шлюб є:

1) взаємна вільна згода жінки та чоловіка на укладення шлюбу, тобто шлюб має бути добровільним;

2) досягнення особами, що бажають вступити в шлюб, на день реєстрації шлюбу шлюбного віку.

Для жінки та чоловіка шлюбний вік становить — 18 років. При цьому СК України встановлює можливість вступу в шлюб особи, яка досягла 16 років, для чого їй (йому) необхідно отримати рішення суду про надання права на шлюб, якщо судом буде встановлено, що це відповідає її інтересам.

II. ПОРЯДОК УКЛАДАННЯ ШЛЮБУ

Порядок укладення шлюбу можна звести до наступних етапів.

1. Звернення до державного органу РАЦС жінки та чоловіка, що бажають укласти шлюб.

СК України передбачає можливість подання відповідної заяви як особисто, так і через представників. Заява у разі подання її представниками осіб, що бажають зареєструвати шлюб, засвідчується нотаріально, а також до органів РАЦС подається нотаріально посвідчена довіреність, що засвідчує право представників на подання такої заяви. Причиною подання заяви через представників може бути: неможливість жінки і(або) чоловіка подати заяву особисто через поважні причини.

Сімейний кодекс не дає переліку таких причин, але можна припустити, що ними можуть бути хвороба або відрядження.

Заява про реєстрацію шлюбу є чинною протягом 3 місяців від дня її подання.

2. Ознайомлення осіб, які бажають зареєструвати шлюб, з їхніми правами та обов'язками.

На органи РАЦС покладено обов'язок щодо ознайомлення осіб, які подали заяву про реєстрацію шлюбу, з їхніми правами та обов'язками як майбутнього подружжя і батьків та попередження про відповідальність за приховання перешкод до реєстрації шлюбу.

До цього етапу реєстрації шлюбу також можна віднести етап взаємного ознайомлення осіб, що подали заяву про реєстрацію шлюбу, зі станом здоров'я одне одного, що передбачено ст. 30 СК України. Сімейне законодавство встановлює таємницю результатів медичного обстеження, крім осіб, які подали заяву про реєстрацію шлюбу.

3. Прийняття державними органами РАЦС заяви за наявності всіх необхідних документів.

При поданні заяви особи, які бажають зареєструвати шлюб, зобов'язані подати паспорти чи інші паспортні документи, а також документи про припинення попередніх шлюбів (якщо вони були). Такими документами відповідно до п. 4.1 Правил реєстрації актів громадянського стану в Україні є свідоцтво про розірвання шлюбу, свідоцтво про смерть одного з подружжя, судові рішення про визнання шлюбу недійсним. При цьому у заяві про реєстрацію шлюбу робиться відмітка із зазначенням документа, що підтверджує припинення попереднього шлюбу.

У разі подання заяви про реєстрацію шлюбу особами, що не досягли шлюбного віку, вони зобов'язані подати свідоцтво про народження, а також довідку з місця проживання (п. 4.2 Правил реєстрації актів громадянського стану).

З моменту подання заяви про реєстрацію шлюбу до органів РАЦС особи вважаються нареченими (ст. 28 СК України).

Сімейним кодексом України встановлено правові наслідки відмови наречених від шлюбу. Так, відповідно до ст. 31 СК України якщо особою були понесені затрати на приготування до реєстрації шлюбу та весілля, то у разі відмови від шлюбу однієї із сторін, вона зобов'язана відшкодувати другій стороні ці затрати у повному обсязі.

Підставами для звільнення від відшкодування понесених затрат є :

- протиправна, аморальна поведінка нареченої (нареченого);
- приховання нею (ним) обставин, що мають для особи, що відмовилася від шлюбу, істотне значення (тяжка хвороба, наявність дитини)

Причому зазначені обставини є підставами звільнення від відшкодування понесених затрат лише у тому разі, коли ці обставини спричинили відмову від шлюбу однієї із сторін, тобто має бути причинний зв'язок між зазначеними обставинами та відмовою від шлюбу.

Важливим є питання повернення речей, подарованих майбутньому подружжю на весілля, у разі відмови заручених осіб від укладення шлюбу. СК України встановлює наступний порядок визначення долі подарунків. Відповідно до п. 4 ст. 31 СК України, у разі відмови особи, яка одержала подарунок у зв'язку з майбутнім шлюбом, від шлюбу розірвання договору дарування здійснюється у судовому порядку. У випадку задоволення судом вимог щодо розірвання договору дарування суд застосовує односторонню реституцію, тобто повернення обдарованою особою дарувальнику речі в натурі, а якщо річ не збереглася в натурі – відшкодування її вартості.

4. Реєстрація шлюбу.

Для розгляду порядку реєстрації шлюбу важливе юридичне значення має дослідження питань часу та місця реєстрації шлюбу.

Час реєстрації шлюбу. Відповідно до ст. 32 СК України реєстрація шлюбу здійснюється після спливу одного місяця від дня подання заяви про реєстрацію шлюбу. До спливу цього строку реєстрація шлюбу може бути здійснена за наявності поважних причин та з дозволу керівника державного органу РАЦСу. При цьому в ст. 32 СК України відсутній перелік таких поважних причин. Можна припустити, що такими причинами можуть бути: переїзд на постійне проживання до іншої місцевості, довгострокове відрядження, перебування на стаціонарному лікуванні у зв'язку з тяжкою хворобою чи проведеною операцією тощо.

За наявності наступних випадків шлюб може бути зареєстрований у день подання відповідної заяви, або в будь який інший день за бажанням наречених протягом одного місяця:

- вагітність нареченої;
- народження нею дитини;
- безпосередня загроза для життя нареченого чи нареченої (п. 2 ст. 32 СК).

Відкладення реєстрації шлюбу можливе як за спільною заявою наречених, так і за рішенням керівника державного органу РАЦСу. При цьому у разі відкладення реєстрації шлюбу за заявою заручених осіб термін відкладення обмежується тримісячним строком від дня подання такої заяви (ст. 28 СК України). Відкладення реєстрації шлюбу у другому випадку здійснюється у разі наявності відомостей про перешкоди до реєстрації шлюбу, причому строк відкладення не може перевищувати 3 місяці. Порядок відкладення реєстрації шлюбу за рішенням керівника органу РАЦСу регламентується п. 4.8 Правил реєстрації актів громадянського стану в

Україні. Відповідно до цих Правил реєстрація шлюбу відкладається у разі одержання органом РАЦСу письмової інформації про наявність передбачених законом перешкод до укладення шлюбу. При цьому перевірка наявності таких перешкод може бути покладена як на заявника, який повідомив про наявність таких перешкод орган РАЦСу, – він у місячний термін повинен подати відповідні докази, або на орган РАЦСу. Про відкладення реєстрації шлюбу орган РАЦСу зобов'язаний повідомити наречених. У разі підтвердження наявності перешкод до укладення шлюбу орган РАЦСу відмовляє в реєстрації шлюбу і видає письмове роз'яснення нареченим. Якщо обставини не підтвердяться, реєстрація шлюбу здійснюється на загальних підставах.

Місцем реєстрації шлюбу є приміщення органу державної реєстрації актів цивільного стану РАЦСу. СК України встановлює можливість реєстрації шлюбу в інших місцях за заявою наречених.

Так, відповідно до п. 2 ст. 33 СК України реєстрація шлюбу може відбутися:

- за місцем їхнього проживання;
- за місцем надання стаціонарної медичної допомоги;
- в іншому місці, якщо вони не можуть прибути до органу РАЦСу з поважних причин.

Сімейний кодекс України встановлює принцип недопустимості реєстрації шлюбу через представника (представників), тобто реєстрація шлюбу здійснюється лише у разі персональної присутності наречених.

При здійсненні реєстрації шлюбу нареченим надається право на вибір прізвища:

- обрати прізвище одного з наречених як спільне прізвище або залишити свої дошлюбні прізвища;
- приєднати до прізвища нареченого (нареченої) прізвище нареченої (нареченого) та за взаємною згодою визначити порядок їх приєднання. При цьому складання більше двох прізвищ не допускається за винятком, коли таке складання дозволяється за звичаями національної меншини, до якої належить наречена (наречений);
- змінити одну з частин подвійного прізвища, яке є у нареченого (нареченої), на прізвище другого з них.

З моментом реєстрації шлюбу сімейне законодавство пов'язує момент виникнення прав та обов'язків подружжя. При цьому СК України встановлює принцип неможливості надання одному з подружжя пільг чи переваг, обмеження прав та свобод, гарантованих Конституцією і законами України, внаслідок реєстрації шлюбу.

Документом, що підтверджує реєстрацію шлюбу, є Свідоцтво про шлюб, зразок якого затверджується Кабінетом Міністрів України.

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО ПИТАННЯ

Підводячи підсумок з другого питання необхідно зазначити, що для розгляду порядку реєстрації шлюбу важливе юридичне значення має дослідження питань часу та місця реєстрації шлюбу.

Порядок укладання шлюбу складається з наступних етапів:

1. Звернення до державного органу РАЦС жінки та чоловіка, що бажають укласти шлюб.

2. Ознайомлення осіб, які бажають зареєструвати шлюб, з їхніми правами та обов'язками.

3. Прийняття державними органами РАЦС заяви за наявності всіх необхідних документів.

4. Реєстрація шлюбу.

З моментом реєстрації шлюбу сімейне законодавство пов'язує момент виникнення прав та обов'язків подружжя. При цьому СК України встановлює принцип неможливості надання одному з подружжя пільг чи переваг, обмеження прав та свобод, гарантованих Конституцією і законами України, внаслідок реєстрації шлюбу.

Час реєстрації шлюбу. Відповідно до ст. 32 СК України реєстрація шлюбу здійснюється після спливу одного місяця від дня подання заяви про реєстрацію шлюбу. До спливу цього строку реєстрація шлюбу може бути здійснена за наявності поважних причин та з дозволу керівника державного органу РАЦСу.

Документом, що підтверджує реєстрацію шлюбу, є Свідоцтво про шлюб, зразок якого затверджується Кабінетом Міністрів України. Шлюб між громадянами України, які проживають за межами нашої держави, реєструється в консульській установі або дипломатичному представництві України.

Місцем реєстрації шлюбу є приміщення органу державної реєстрації актів цивільного стану РАЦСу. СК України встановлює можливість реєстрації шлюбу в інших місцях за заявою наречених.

Так, відповідно до п. 2 ст. 33 СК України реєстрація шлюбу може відбутися:

- за місцем їхнього проживання;
- за місцем надання стаціонарної медичної допомоги;
- в іншому місці, якщо вони не можуть прибути до органу РАЦСу з поважних причин.

Сімейний кодекс України встановлює принцип недопустимості реєстрації шлюбу через представника (представників), тобто реєстрація шлюбу здійснюється лише у разі персональної присутності наречених.

З моментом реєстрації шлюбу сімейне законодавство пов'язує момент виникнення прав та обов'язків подружжя. При цьому СК України встановлює принцип неможливості надання одному з подружжя пільг чи переваг, обмеження прав та свобод, гарантованих Конституцією і законами України, внаслідок реєстрації шлюбу.

Документом, що підтверджує реєстрацію шлюбу, є Свідоцтво про шлюб, зразок якого затверджується Кабінетом Міністрів України.

III. ПРИПИНЕННЯ ШЛЮБУ ТА ЙОГО ЮРИДИЧНІ НАСЛІДКИ

Під припиненням шлюбу розуміється припинення правовідносин між подружжям, зумовлене настанням певних юридичних фактів. Залежно від настання певного юридичного факту можна назвати такі підстави припинення шлюбу (ст. ст. 104—105 СК України).

Шлюб припиняється внаслідок смерті одного з подружжя або оголошення його померлим, а також внаслідок його розірвання.

Громадянин може бути оголошений померлим у судовому порядку в разі, коли за місцем його постійного проживання немає відомостей про місце його перебування протягом трьох років або якщо він пропав безвісти за обставин, що загрожували смертю (землетрус, паводок, обвал тощо) чи дають підстави припускати його загибель від певного нещасного випадку (пожежа, повітряна, залізнична чи автомобільна катастрофа) – протягом шести місяців. В особливу групу закон виділяє осіб, які пропали безвісти в зв'язку з воєнними діями. Такі особи можуть бути оголошені померлими не раніше, ніж по закінченні двох років з дня припинення воєнних дій. Згідно зі ст. 264 Цивільного процесуального кодексу (ЦПК) України рішення суду про оголошення громадянина померлим є підставою для реєстрації смерті в державних органах РАЦС і видачі Свідоцтва про смерть. Тобто у разі смерті одного з подружжя або оголошення його померлим, правовідносини між подружжям припиняються, і другий з подружжя може вступити в інший шлюб, не порушуючи питання про розірвання шлюбу.

В разі з'явлення одного з подружжя, оголошеного у встановленому законом порядку померлим, і скасування відповідного рішення суду шлюб вважається поновленим, якщо другий з подружжя не вступив у новий шлюб (ст. 118 СК України).

Якщо особа, що була визнана безвісно відсутньою, з'явилася, відповідне рішення суду скасоване, її шлюб з іншою особою може бути поновлений за їх заявою за умови, що ніхто не перебуває у повторному шлюбі.

У випадках, передбачених ч. 1 та ч. 2 ст. 118 СК, державний орган РАЦС анулює запис акта про розірвання шлюбу та відповідне свідоцтво, видане на його підставі.

При житті подружжя шлюб припиняється шляхом його розірвання в судовому порядку або через державні органи РАЦС.

Якщо один з подружжя помер до набрання чинності рішення суду про розірвання шлюбу, вважається, що шлюб припинився внаслідок його смерті.

Якщо в день набрання чинності рішення суду про розірвання шлюбу один із подружжя помер, вважається, що шлюб припинився внаслідок його розірвання.

На підставі ст. 106 СК України в державних органах РАЦСу розриваються шлюби за спільною заявою подружжя, яке не має дітей, незалежно від наявності між ними майнового спору.

Якщо один з подружжя, незважаючи на відсутність у нього заперечень проти розлучення, ухиляється від розірвання шлюбу в органах РАЦСу або коли місце проживання другого з подружжя невідоме, питання про розірвання шлюбу розглядається судом.

Державний орган РАЦС складає актовий запис про розірвання шлюбу після спливу одного місяця від подання заяви, якщо вона не була відкликана.

Крім того, шлюб розривається державним органом РАЦСу за заявою одного з подружжя, якщо другий із подружжя:

- 1) визнаний у судовому порядку безвісно відсутнім;
- 2) визнаний недієздатним .

Розірвання шлюбу в зазначених вище випадках проводиться незалежно від наявності між подружжям майнового спору. Згідно зі ст. 108 СК України за заявою зацікавленої особи розірвання шлюбу, здійснене відповідно до положень ст. 106 СК України, може бути визнане судом фіктивним, якщо буде встановлено, що жінка та

чоловік продовжували проживати однією сім'єю і не мали наміру припинити шлюбні відносини.

На підставі рішення суду актовий запис про розірвання шлюбу та Свідоцтво про розірвання шлюбу анулюються державним органом РАЦСу.

Подружжя, яке має дітей, може подати до суду заяву про розірвання шлюбу разом із письмовим договором про те, з ким із подружжя будуть проживати діти, яку участь у забезпеченні умов їхнього життя братиме той із батьків, хто буде проживати окремо, а також про умови здійснення ним права на особисте виховання дітей.

Договір між подружжям про розмір аліментів на дитину має бути нотаріально посвідчений. У разі невиконання цього договору аліменти можуть стягуватися на підставі виконавчого напису нотаріуса.

Суд постановляє рішення про розірвання шлюбу, якщо буде встановлено, що заява про розірвання шлюбу відповідає дійсній волі дружини та чоловіка і що після розірвання шлюбу не будуть порушені їхні особисті та майнові права, а також права їхніх дітей.

Суд постановляє рішення про розірвання шлюбу після спливу одного місяця від дня подання заяви. До закінчення цього строку дружина і чоловік мають право відкликати заяву про розірвання шлюбу.

Позов про розірвання шлюбу може бути пред'явлений і одним із подружжя.

Але згідно ч. 2 ст. 110 СК України позов про розірвання шлюбу не може бути пред'явлений протягом вагітності дружини та протягом 1 року після народження дитини, крім випадків, коли один із подружжя вчинив протиправну поведінку, яка містить ознаки кримінального правопорушення, щодо другого з подружжя або дитини.

Разом з тим, чоловік, дружина мають право пред'явити позов про розірвання шлюбу протягом вагітності дружини, якщо батьківство зачатої дитини визнане іншою особою.

Один із подружжя має право пред'явити позов про розірвання шлюбу до досягнення дитиною одного року, якщо батьківство щодо неї визнане іншою особою або за рішенням суду відомості про чоловіка як батька дитини вилучено із актового запису про народження дитини.

Опікун має право пред'явити позов про розірвання шлюбу, якщо цього вимагають інтереси того з подружжя, хто визнаний недієздатним.

При розгляді справ про розірвання шлюбу суд зобов'язаний всебічно з'ясувати взаємостосунки сторін, дійсні мотиви розірвання шлюбу, вжити заходів до примирення подружжя як при підготовці справи до судового розгляду, так і в судовому засіданні. Суди зобов'язані розглядати справи про розірвання шлюбу, як правило, за участю обох сторін. Тільки їх особиста участь у процесі дає можливість суду всебічно з'ясувати сімейні взаємостосунки, мотиви розірвання шлюбу, дійсні причини розлучення. Розгляд справ за відсутності однієї із сторін іноді призводить до того, що в рішенні наводяться відомості, які ганьблять відсутнього чоловіка (дружину) чи вказується на його (її) непристойну поведінку тоді, як ці обставини матеріалами справи не підтверджуються, а відомі зі слів іншої сторони.

Розгляд справи за відсутності одного з подружжя, який не з'явився, можливий лише у виняткових випадках і за мотивованою постановою суду. При неявці в судове засідання без поважних причин подружжя суд відкладає розгляд справи. А при неявці за повторним викликом суд залишає позов без розгляду, якщо не вважає можливим вирішити справу лише за наявними матеріалами.

Суд з'ясовує фактичні взаємини подружжя, дійсні причини позову про розірвання шлюбу, бере до уваги наявність малолітніх дітей, дітей—інвалідів та інші обставини життя подружжя.

Він постановляє рішення про розірвання шлюбу, якщо буде встановлено, що подальше спільне життя подружжя і збереження шлюбу суперечать інтересам, що мають істотне значення, одного з них або їхніх дітей.

Одночасно з розірванням шлюбу суд може розглядати спори про те, з ким із батьків повинні проживати неповнолітні діти, а також спори про стягнення аліментів на дітей або чоловіка (дружину), про поділ майна, яке є спільною сумісною власністю подружжя. Вказані спори розглядаються в шлюбно—розлучному процесі, якщо про це заявлено прохання одного або обох із подружжя і якщо суд визнає це за необхідне в інтересах захисту неповнолітніх дітей чи непрацездатного чоловіка (дружини).

У разі розірвання шлюбу судом шлюб припиняється у день набрання чинності рішенням суду про розірвання шлюбу.

Особа, яка змінила своє прізвище у зв'язку з реєстрацією шлюбу, має право після розірвання шлюбу надалі іменуватися цим прізвищем або поновити своє дошлюбне прізвище.

Розірвання шлюбу, здійснене за рішенням суду, має бути зареєстроване в державному органі РАЦСу за заявою колишніх дружини чи чоловіка.

Розірвання шлюбу судом засвідчується рішенням суду про розірвання шлюбу, яке набрало законної сили.

Рішення суду про розірвання шлюбу після набрання ним законної сили надсилається судом до органу державної реєстрації актів цивільного стану за місцем ухвалення рішення для внесення відомостей до Державного реєстру актів цивільного стану громадян та проставлення відмітки в актовому записі про шлюб. За заявою подружжя або позовом одного з них суд може постановити рішення про встановлення для подружжя режиму окремого проживання у разі неможливості чи небажання дружини і (або) чоловіка проживати спільно.

ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ

Підводячи підсумок з третього питання нашої лекції, необхідно зазначити, що під припиненням шлюбу розуміється припинення правовідносин між подружжям, зумовлене настанням певних юридичних фактів. Залежно від настання певного юридичного факту можна назвати такі підстави припинення шлюбу (ст. ст. 104—105 СК).

Шлюб припиняється внаслідок смерті одного з подружжя або оголошення його померлим, та внаслідок розірвання.

Шлюб розривається державним органом реєстрації актів цивільного стану в разі:

- 1) за заявою подружжя яке не має дітей, незалежно від майнового спору;

- 2) визнання одного із подружжя безвісно відсутнім;
- 3) визнання недієздатним.

Шлюб розривається за рішенням суду за спільною заявою подружжя, яке має дітей.

Згідно ч. 2 ст. 110 СК України позов про розірвання шлюбу не може бути пред'явлений протягом вагітності дружини та протягом 1 року після народження дитини, крім випадків, коли один із подружжя вчинив протиправну поведінку, яка містить ознаки кримінального правопорушення, щодо другого з подружжя або дитини.

Разом з тим, чоловік, дружина мають право пред'явити позов про розірвання шлюбу протягом вагітності дружини, якщо батьківство зачатої дитини визнане іншою особою. Суд з'ясовує фактичні взаємини подружжя, дійсні причини позову про розірвання шлюбу, бере до уваги наявність малолітніх дітей, дітей—інвалідів та інші обставини життя подружжя.

Він постановляє рішення про розірвання шлюбу, якщо буде встановлено, що подальше спільне життя подружжя і збереження шлюбу суперечать інтересам, що мають істотне значення, одного з них або їхніх дітей.

Одночасно з розірванням шлюбу суд може розглядати спори про те, з ким із батьків повинні проживати неповнолітні діти, а також спори про стягнення аліментів на дітей або чоловіка (дружину), про поділ майна, яке є спільною сумісною власністю подружжя. Вказані спори розглядаються в шлюбно—розлучному процесі, якщо про це заявлено прохання одного або обох із подружжя і якщо суд визнає це за необхідне в інтересах захисту неповнолітніх дітей чи непрацездатного чоловіка (дружини). Рішення суду про розірвання шлюбу після набрання ним законної сили надсилається судом до органу державної реєстрації актів цивільного стану за місцем ухвалення рішення для внесення відомостей до Державного реєстру актів цивільного стану громадян та проставлення відмітки в актовому записі про шлюб. За заявою подружжя або позовом одного з них суд може постановити рішення про встановлення для подружжя режиму окремого проживання у разі неможливості чи небажання дружини і (або) чоловіка проживати спільно.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ

Таким чином, підводячи підсумок з теми лекції, необхідно зазначити, що підставою виникнення сімейних відносин є укладання шлюбу. Відповідно до ст. 21 СК України шлюб – це сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований у державному органі реєстрації актів цивільного стану.

Таке визначення не розкриває повною мірою зміст цього поняття, але дає його лише в тих межах, в яких відносини шлюбу піддаються регламентації сімейно—правовими нормами.

ознак договору і має свої специфічні ознаки, непритаманні договору.

Ознаками шлюбу є:

- 1) добровільність, тобто наявність добровільної згоди обох з подружжя (ст. 24 СК України);

2) досягнення шлюбного віку жінкою та чоловіком, що вступають в шлюб (ст. 22 СК України);

3) реєстрація шлюбу у встановленому законом порядку органом, визначеним Сімейним кодексом України;

4) спрямованість на утворення особистого сімейного союзу чоловіка і жінки.

Відповідно до Сімейного кодексу України умовами вступу в шлюб є:

1) взаємна вільна згода жінки та чоловіка на укладення шлюбу, тобто шлюб має бути добровільним;

2) досягнення особами, що бажають вступити в шлюб, на день реєстрації шлюбу шлюбного віку.

Для жінки та чоловіка шлюбний вік становить — 18 років. При цьому СК України встановлює можливість вступу в шлюб особи, яка досягла 16 років, для чого їй (йому) необхідно отримати рішення суду про надання права на шлюб, якщо судом буде встановлено, що це відповідає її інтересам.

Порядок укладання шлюбу складається з наступних етапів:

1. Звернення до державного органу РАЦС жінки та чоловіка, що бажають укласти шлюб.

2. Ознайомлення осіб, які бажають зареєструвати шлюб, з їхніми правами та обов'язками.

3. Прийняття державними органами РАЦС заяви за наявності всіх необхідних документів.

4. Реєстрація шлюбу.

З моментом реєстрації шлюбу сімейне законодавство пов'язує момент виникнення прав та обов'язків подружжя. При цьому СК України встановлює принцип неможливості надання одному з подружжя пільг чи переваг, обмеження прав та свобод, гарантованих Конституцією і законами України, внаслідок реєстрації шлюбу.

Час реєстрації шлюбу. Відповідно до ст. 32 СК України реєстрація шлюбу здійснюється після спливу одного місяця від дня подання заяви про реєстрацію шлюбу. До спливу цього строку реєстрація шлюбу може бути здійснена за наявності поважних причин та з дозволу керівника державного органу РАЦСу.

Документом, що підтверджує реєстрацію шлюбу, є Свідоцтво про шлюб, зразок якого затверджується Кабінетом Міністрів України. Шлюб між громадянами України, які проживають за межами нашої держави, реєструється в консульській установі або дипломатичному представництві України.

Місцем реєстрації шлюбу є приміщення органу державної реєстрації актів цивільного стану РАЦСу. СК України встановлює можливість реєстрації шлюбу в інших місцях за заявою наречених.

Так, відповідно до п. 2 ст. 33 СК України реєстрація шлюбу може відбутися:

- за місцем їхнього проживання;
- за місцем надання стаціонарної медичної допомоги;
- в іншому місці, якщо вони не можуть прибути до органу РАЦСу з поважних причин.

Сімейний кодекс України встановлює принцип недопустимості реєстрації шлюбу через представника (представників), тобто реєстрація шлюбу здійснюється лише у разі персональної присутності наречених.

З моментом реєстрації шлюбу сімейне законодавство пов'язує момент виникнення прав та обов'язків подружжя. При цьому СК України встановлює принцип неможливості надання одному з подружжя пільг чи переваг, обмеження прав та свобод, гарантованих Конституцією і законами України, внаслідок реєстрації шлюбу.

Документом, що підтверджує реєстрацію шлюбу, є Свідоцтво про шлюб, зразок якого затверджується Кабінетом Міністрів України.

Залежно від настання певного юридичного факту можна назвати такі підстави припинення шлюбу (ст. ст. 104—105 СК).

Шлюб припиняється внаслідок смерті одного з подружжя або оголошення його померлим, та внаслідок розірвання.

Шлюб розривається державним органом реєстрації актів цивільного стану в разі:

- 1) за заявою подружжя яке не має дітей, незалежно від майнового спору;
- 2) визнання одного із подружжя безвісно відсутнім;
- 3) визнання недієздатним.

Шлюб розривається за рішенням суду за спільною заявою подружжя, яке має дітей.

Згідно ч. 2 ст. 110 СК України позов про розірвання шлюбу не може бути пред'явлений протягом вагітності дружини та протягом 1 року після народження дитини, крім випадків, коли один із подружжя вчинив протиправну поведінку, яка містить ознаки кримінального правопорушення, щодо другого з подружжя або дитини.

Разом з тим, чоловік, дружина мають право пред'явити позов про розірвання шлюбу протягом вагітності дружини, якщо батьківство зачатої дитини визнане іншою особою. Суд з'ясовує фактичні взаємини подружжя, дійсні причини позову про розірвання шлюбу, бере до уваги наявність малолітніх дітей, дітей—інвалідів та інші обставини життя подружжя.

Він постановляє рішення про розірвання шлюбу, якщо буде встановлено, що подальше спільне життя подружжя і збереження шлюбу суперечать інтересам, що мають істотне значення, одного з них або їхніх дітей.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДО ДАНОЇ ТЕМИ

Для більш ґрунтовного опанування навчального матеріалу з даної теми, необхідно відповісти на наступні запитання:

1. Поняття шлюбу. Правові наслідки шлюбу?
2. Умови укладання шлюбу?
3. Порядок вступу до шлюбу. Умови державної реєстрації шлюбу?
4. Поняття та підстави припинення шлюбу?
5. Припинення шлюбу внаслідок його розірвання органом реєстрації актів цивільного стану?
6. Припинення шлюбу за рішенням суду?
7. Режим окремого проживання подружжя?
8. Відмінність розірвання шлюбу від визнання шлюбу недійсним?
9. Підстави поновлення шлюбу?

ТЕМА № 3. НЕДІЙСНІСТЬ ШЛЮБУ

(2 години)

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Підстави і порядок визнання шлюбу недійсним.....19
2. Недійсний шлюб.....20
3. Шлюб, який визнається недійсним за рішенням суду.....22
4. Шлюб, який може бути визнаний недійсним за рішенням суду.....25

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради. – 1996. — № 30. – ст. 141
2. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 ., № 2947—III // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2002, N 21—22, ст.135
3. Закон України “Про правонаступництво України” від 12.09.1991 р. № 1543—XII // Відомості Верховної Ради. – 1991. — № 46. – ст. 612
4. Закон України «Про органи реєстрації актів громадянського стану» від 24.12.1993р. № 3807—XII // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1994. — N 14. — ст.78
5. Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Правил реєстрації актів громадського стану в Україні» № 52/5 від 18.10.2000р.
6. Наказ Міністерства юстиції України « Про внесення змін та доповнень до Правил реєстрації актів цивільного стану» від 18.11. 2003 р. № 140/5
7. Сімейне право України (історія, традиції, сучасність) навч. посіб./ Б.І. Андрусишин, С.І. Шимон, Л.С. Дубчак [та ін.], за ред. Андрусишина Б.І., Шимон С.І. – К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2013. – 454 с.
8. Сімейне право України: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів.// Дякович М.М. —2—ге видання перероб. і допов. – К.: Правова єдність, 2012. – 552 с.
9. Сімейне право України: підручник / Л. М. Баранова, В. І. Борисова, І. В. Жилінкова та ін.; за заг. ред. В. І. Борисової та І. В. Жилінкової. — 4—те вид., перероб. і доп. — К.: Юрінком Інтер, 2012. — 320 с.
10. Сафончик О.І. Деякі питання розірвання шлюбу в судовому порядку за законодавством України / О. І. Сафончик // Часопис цивілістики .— 2013. — Вип. 14. — С. 74—77
11. Куріленко О. "Фактичний шлюб" як прояв правового нігілізму / О. Куріленко // Віче. — 2013. — № 12. — С. 14—16
12. Дутко А. О. Розірвання шлюбу за законодавством України / А. О. Дутко // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Юридичні науки. — 2014. — № 801. — С. 51—55

13. Нікітенко Р. С. Поняття та сутність окремого провадження у справах про розірвання шлюбу / Р. С. Нікітенко // Митна справа. — 2014. — № 2(2.2). — С. 170—174

14. Нікітенко Р. С. Докази і доказування у справах окремого провадження про розірвання шлюбу / Р. С. Нікітенко // Право і суспільство. — 2014. — № 3. — С. 86—91

15. Озель В. І. Правове регулювання припинення шлюбу в Київській Русі / В. І. Озель // Право і суспільство. — 2014. — № 5.2. — С. 100—104

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Мета цієї лекції полягає у з'ясуванні підстав та порядку визнання шлюбу недійсним, з'ясування поняття недійсного шлюбу, визначення особливостей та відмінностей недійсного шлюбу який розривається судом, та може бути розірваний в судовому порядку.

ВСТУП

Необхідно зазначити, що у ст. ст. 39—41 СК України побудовані три правові моделі визнання шлюбу недійсним:

1. Шлюб, який є недійсним. Тобто при укладанні шлюбу сторони допустили такі порушення умов його укладання, що він вважається недійсним уже в силу самих цих порушень і без рішення суду.

2. Шлюб, який визнається недійсним за рішенням суду. Для визнання такого шлюбу недійсним має бути рішення суду, яке ґрунтується на доведених в судовому засіданні обставинах, що свідчать про порушення умов укладання шлюбу.

3. Шлюб, який може бути визнаний недійсним за рішенням суду. Правові наслідки, які можуть настати в зв'язку з порушенням умов укладання шлюбу, цілком залежать від суддівського бачення: суд може або визнати шлюб дійсним, незважаючи на порушення, або, зважаючи на них, визнати шлюб недійсним. Саме особливості цих трьох правових моделей недійсних шлюбів і буде предметом нашої лекції.

I. ПІДСТАВИ І ПОРЯДОК ВИЗНАННЯ ШЛЮБУ НЕДІЙСНИМ

Зареєстрований у встановленому порядку шлюб вважається укладеним законно і обумовлює настання передбачених законодавством правових наслідків до винесення судом рішення про визнання шлюбу недійсним. До винесення судом рішення про визнання шлюбу недійсним особи, які уклали шлюб, вважаються законним подружжям з відповідними правами і обов'язками.

Сімейне законодавство містить вичерпний перелік обставин, які можуть бути підставами для визнання шлюбу недійсним у судовому порядку.

Перелік таких підстав наводиться в ст. ст. 22, 24—26 СК України і не підлягає розширеному тлумаченню.

До підстав визнання шлюбу недійсним чинне законодавство відносить такі обставини:

а) недосягнення особою, яка уклала шлюб, шлюбного віку (ст. 22 СК України);

б) відсутність добровільної згоди чоловіка та жінки, які уклали шлюб (ст. 24 СК України);

в) укладання шлюбу з особою, яка в судовому порядку визнана недієздатною (ст. 24 СК України);

г) реєстрація шлюбу з особою, яка не усвідомлювала значення своїх дій або не могла керувати ними (ст. 24 СК України);

ґ) перебування особи (осіб), які уклали шлюб, в іншому нерозірваному шлюбі (ст. 25 СК України);

д) укладання шлюбу між родичами прямої лінії споріднення, а також між рідними братом і сестрою (ст. 26 СК України);

є) укладання шлюбу між усиновителем і усиновленою ним дитиною (ст. 26 СК України);

ж) приховання тяжкої хвороби, а також хвороби, небезпечної для іншого подружжя чи їхніх нащадків (ст. 30 СК України);

У ст. ст. 39—41 СК України побудовані три правові моделі визнання шлюбу недійсним:

1. Шлюб, який є недійсним. Тобто при укладанні шлюбу сторони допустили такі порушення умов його укладання, що він вважається недійсним уже в силу самих цих порушень і без рішення суду.

2. Шлюб, який визнається недійсним за рішенням суду. Для визнання такого шлюбу недійсним має бути рішення суду, яке ґрунтується на доведених в судовому засіданні обставинах, що свідчать про порушення умов укладання шлюбу.

3. Шлюб, який може бути визнаний недійсним за рішенням суду. Правові наслідки, які можуть настати в зв'язку з порушенням умов укладання шлюбу, цілком залежать від суддівського бачення: суд може або визнати шлюб дійсним, незважаючи на порушення, або, зважаючи на них, визнати шлюб недійсним.

ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО ПИТАННЯ

Необхідно зазначити, що згідно з КпШС України 1969 р. порушення умов укладання шлюбу недостатнє, щоб шлюб вважався недійсним — необхідно, щоб суд виніс відповідне рішення. В Сімейному кодексі України вітчизняний законодавець

по—іншому розв'язує це питання, трактуючи шлюб як вид цивільно—правової угоди і розглядаючи його залежно від виду порушення встановлених вимог укладання відповідно або як вид абсолютно недійсної з моменту укладання (нікчемної) угоди, або як відносно недійсної (заперечної чи оспорюваної) угоди.

У ст. ст. 39—41 СК України побудовані три правові моделі визнання шлюбу недійсним:

1. Шлюб, який є недійсним. Тобто при укладанні шлюбу сторони допустили такі порушення умов його укладання, що він вважається недійсним уже в силу самих цих порушень і без рішення суду.

2. Шлюб, який визнається недійсним за рішенням суду. Для визнання такого шлюбу недійсним має бути рішення суду, яке ґрунтується на доведених в судовому засіданні обставинах, що свідчать про порушення умов укладання шлюбу.

3. Шлюб, який може бути визнаний недійсним за рішенням суду. Правові наслідки, які можуть настати в зв'язку з порушенням умов укладання шлюбу, цілком залежать від суддівського бачення: суд може або визнати шлюб дійсним, незважаючи на порушення, або, зважаючи на них, визнати шлюб недійсним. Кожен вид правової моделі недійсного шлюбу і буде предметом розгляду наступних питань нашої лекції.

II. НЕДІЙСНИЙ ШЛЮБ

Недійсним є шлюб:

А) Зареєстрований з особою, яка одночасно перебуває в іншому зареєстрованому шлюбі.

Порушення принципу одношлюбності — одне з найбільш поширених у судовій практиці підстав визнання шлюбу недійсним.

Охорона одношлюбності як однієї із необхідних умов укладання шлюбу здійснюється шляхом визнання недійсним шлюбу, який порушує цю умову і має місце, як правило, тоді, коли зіштовхуються інтереси і права, які впливають із двох шлюбів. Таке зіткнення має місце коли:

1) з'ясовується, що на момент укладання шлюбу один із подружжя вже перебував в іншому шлюбі;

2) після укладання шлюбу з'являється той із подружжя, хто раніше у встановленому порядку був оголошений померлим.

У першому випадку має місце одночасне перебування в двох шлюбах. На момент укладання другого шлюбу перший не був розірваний, тому, звичайно, недійсним визнається другий шлюб як укладений з явним порушенням встановленого порядку.

Другий шлюб є недійсним і ніяк не може негативно вплинути на правову природу першого шлюбу. Недійсність другого шлюбу, як і збереження першого, є безумовним та беззастережним і не може залежати від бажання сторін зберегти чи анулювати той чи інший шлюб. Не має значення, чи свідомо обидва із подружжя (чи один із нього) порушили вимоги законодавства, чи добросовісно помилялися. Так, подружжя тривалий час не підтримувало між собою стосунків. Один із нього міг вважати, що інший із подружжя загинув внаслідок бойових дій, нещасного випадку тощо. Проте ці мотиви правового значення не мають і повторний шлюб буде недійсним.

Інший випадок (коли зіштовхуються інтереси осіб, які впливають з двох шлюбів) має місце, коли повертається особа, яка в установленому порядку була оголошена померлою. В цьому разі смерть такої особи була зареєстрована державним органом РАЦСу на підставі судового рішення про оголошення її померлою, шлюб був припинений, а перешкод для укладання другого шлюбу не було. Тому другий шлюб від самого початку був правомірним, оскільки принцип одношлюбності не порушувався.

Законодавець суворо регламентує підстави і порядок оголошення громадянина померлим. Після того, як громадянин з дотриманням гарантій всіх його прав був оголошений померлим, а його шлюб припинився, немає й підстав для визнання другого шлюбу недійсним. У судовій практиці (особливо в повоєнні роки) відомі випадки, коли за позовом одного із подружжя другий шлюб розривався і колишнє подружжя реєструвало новий шлюб на загальних підставах.

Б) Зареєстрований між особами, які є родичами по прямій лінії спорідненості, а також між рідними братом і сестрою.

Підставами визнання шлюбу недійсним є укладання шлюбу з близькими родичами — родичами по прямій висхідній і низхідній лініях, а також між рідними братами та сестрами (тобто між повнорідними — які походять від спільних батьків, і неповнорідними єдинокровними і єдиноутробними, тобто такими, у яких спільними є або батько, або мати і спільна кров чи спільна утроба).

Перешкодою до укладання шлюбу є не лише шлюбні родинні зв'язки, а й будь—яка, в тому числі позашлюбна, родинність.

У будь—якому випадку шлюби між близькими родичами (по прямій низхідній і висхідній лініях), між рідними братом та сестрою (як повнорідними, так і неповнорідними, тобто народженими від спільних батьків чи пов'язаними між собою або спільною кров'ю батька, або спільною утробою матері) є абсолютно недійсними.

В) Зареєстрований з особою, яка визнана недієздатною. Особа, яку у встановленому порядку визнано судом недієздатною, не має можливості свідомо висловити свою волю на укладання шлюбу, оскільки внаслідок душевної хвороби чи недоумства не може розуміти значення своїх дій та оцінювати їх. Тому шлюб, укладений із такою особою, вважається укладеним без її згоди і не може вважатися дійсним. Наведені порушення умов укладання шлюбу обумовлюють його абсолютну недійсність і дають підстави органу РАЦСу за заявою зацікавленої особи анулювати актовий запис про шлюб.

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО ПИТАННЯ

Підводячи підсумок з другого питання можна зазначити, що недійсним є шлюб:

А) Зареєстрований з особою, яка одночасно перебуває в іншому зареєстрованому шлюбі.

Порушення принципу одношлюбності — одне з найбільш поширених у судовій практиці підстав визнання шлюбу недійсним.

Охорона одношлюбності як однієї із необхідних умов укладання шлюбу здійснюється шляхом визнання недійсним шлюбу, який порушує цю умову і має

місце, як правило, тоді, коли зіштовхуються інтереси і права, які впливають із двох шлюбів.

Б) Зареєстрований між особами, які є родичами по прямій лінії спорідненості, а також між рідними братом і сестрою.

Підставами визнання шлюбу недійсним є укладання шлюбу з близькими родичами — родичами по прямій висхідній і низхідній лініях, а також між рідними братами та сестрами (тобто між повнорідними — які походять від спільних батьків, і неповнорідними єдинокровними і єдиноутробними, тобто такими, у яких спільними є або батько, або мати і спільна кров чи спільна утроба).

В) Зареєстрований з особою, яка визнана недієздатною. Особа, яку у встановленому порядку визнано судом недієздатною, не має можливості свідомо висловити свою волю на укладання шлюбу, оскільки внаслідок душевної хвороби чи недоумства не може розуміти значення своїх дій та оцінювати їх. Тому шлюб, укладений із такою особою, вважається укладеним без її згоди і не може вважатися дійсним.

ІІІ. ШЛЮБ, ЯКИЙ ВИЗНАЄТЬСЯ НЕДІЙСНИМ ЗА РІШЕННЯМ СУДУ

Шлюб, який визнається недійсним за рішенням суду:

А) Зареєстрований без вільної згоди чоловіка та жінки. Відсутність взаємної згоди при укладанні шлюбу в теорії сімейного права за аналогією з цивільним правом іменують пороком волі при укладанні шлюбу.

Порок волі може бути обумовлений низкою обставин:

насильством, погрозою застосувати фізичне чи психічне насильство до особи, яка укладає шлюб, чи до її рідних та близьких;

неправильне уявлення особи, з якою укладають шлюб щодо дійсності вчинених дій (особа не розуміла значення своїх дій внаслідок тимчасового розладу здоров'я, тимчасового хворобливого стану, стану алкогольного чи наркотичного сп'яніння тощо). В цьому разі суд може призначити судово—психіатричну або судово—психологічну експертизу, які мають дати відповідь:

чи розуміла особа, яка уклала шлюб, значення своїх дій і чи могла ними свідомо керувати?

Якщо особа уклала шлюб, перебуваючи в такому стані, що не розуміла значення своїх дій, звичайно, вона має право після того, як вилікується, порушити питання про визнання шлюбу недійсним, оскільки нею по суті свідомого бажання щодо укладання шлюбу не виявлялось. Однак коли особа бажає зберегти такий шлюб, немає необхідності визнавати укладений шлюб недійсним, а потім реєструвати новий на загальних підставах.

Б) У разі його фіктивності.

Серед підстав визнання шлюбу недійсним законодавець окремо виділяє таку підставу, як фіктивність шлюбу, тобто укладання шлюбу без наміру подружжя (чи одним з подружжя) дійсно створити сім'ю, а лише реєстрація шлюбу з метою досягнення якихось пільг та привілеїв, що впливають із його реєстрації (право на житло другого з подружжя, право на майно другого з подружжя у випадку його смерті, право на пенсію, на страхову суму, можливість ухилення від сплати податку тощо). Зовнішня згода таких осіб на укладання шлюбу не відповідає їх внутрішній волі.

Справи щодо визнання шлюбу недійсним із мотиву його фіктивності хоча й досить часто зустрічаються в судовій практиці, але спричинюють значні труднощі, особливо в тому разі, коли один з подружжя дійсно бажав створити сім'ю, а інший, отримавши те, до чого він прагнув (наприклад, право реєстрації на житловій площі другого з подружжя в столиці, розподіл в аспірантуру, влаштування на престижну роботу тощо), докорінно змінює свою поведінку і звертається з позовом про розірвання шлюбу.

У такому разі суд має уважно вивчити і врахувати всі обставини справи: стосунки подружжя до шлюбу, його тривалість, спільне проживання і ведення господарства подружжям у шлюбі, наявність чи відсутність дітей, інші докази, які б свідчили про бажання створити сім'ю чи про його відсутність.

Труднощі у розгляді справ такого роду пов'язані з тим, що згідно з чинним законодавством подружжя не зобов'язане проживати разом, тому їх роздільне місце проживання ще не свідчить про відсутність наміру створити сім'ю і не може автоматично розглядатися як доказ фіктивності шлюбу.

Роздільність проживання подружжя може обумовлюватися обставинами тимчасового характеру (наприклад, служба в армії, робота в геологічній партії, навчання в іншому місті, догляд за непрацездатними родичами тощо) і за відсутності інших поважних обставин сама по собі не може бути підставою для визнання шлюбу недійсним.

Так, М. (1926 р.н.) і Х. (1969 р.н.) зареєстрували шлюб. Надалі М. звернувся з позовом до суду про визнання шлюбу недійсним, посилаючись на те, що відповідачка уклала шлюб без наміру створити сім'ю, а переслідувала іншу мету — отримати належну М. на праві приватної власності квартиру. Спочатку Х. пропонувала М. укласти договір довічного утримання, але потім вони вирішили зареєструвати шлюб. Після реєстрації шлюбу Х. припинила будь-який догляд за М., почала вести господарство окремо. Оскільки в цьому разі у однієї із сторін було відсутнє бажання укласти шлюб, рішенням суду він був визнаний фіктивним.

У теорії сімейного права відрізняють поняття фіктивного шлюбу від шлюбу, "який не існує" або шлюбу, "який не укладено".

Шлюб, який не існує — це шлюб, якого юридичне немає і який не потребує визнання його недійсним в судовому порядку. Так, шлюб, який укладено з порушенням обов'язкових правил реєстрації (наприклад, посвідчений особою, яка не має права його посвідчувати) — не існує взагалі.

Неукладені шлюби — це шлюби, зареєстровані за відсутності нареченої або нареченого (ст. 48 СК України). До неукладених шлюбів необхідно віднести і шлюби, які реєструвалися за підробленим паспортом, за довіреністю.

Наприклад, молоді задовго до реєстрації шлюбу почали "святкувати" і, як наслідок, шлюб був "зареєстрований" між нареченою і свідком. У цьому разі, як і в усіх інших (коли особа використовує підроблені документи, документи іншої особи тощо), мова йде не про визнання шлюбу недійсним — його як такого не існує взагалі, а про анулювання запису реєстрації шлюбу як помилкового, оскільки він не відбиває дійсного стану речей.

Від фіктивних шлюбів треба відрізнити і так звані "шлюби з розрахунку", які укладаються з певних корисливих мотивів (молода актриса вирішила укласти шлюб з відомим режисером, який би забезпечив їй творче зростання, аспірантка — з

професором, передбачаючи спрощений захист дисертації; дівчина з провінції — із солідним бізнесменом, що дало б їй матеріальне забезпечення тощо).

Шлюб з розрахунку — це шлюб, який особа (чи особи) укладають хоча і з певних корисливих мотивів, але, безперечно, з метою створення сім'ї. Хоча укладання такого шлюбу традиційно викликало осуд у суспільстві, він не може бути визнаний недійсним.

ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ

Підводячи підсумок з третього питання нашої лекції, необхідно зазначити, Шлюб, який визнається недійсним за рішенням суду:

А) Зареєстрований без вільної згоди чоловіка та жінки. Відсутність взаємної згоди при укладанні шлюбу в теорії сімейного права за аналогією з цивільним правом іменують пороком волі при укладанні шлюбу.

Порок волі може бути обумовлений низкою обставин:

насильством, погрозою застосувати фізичне чи психічне насильство до особи, яка укладає шлюб, чи до її рідних та близьких;

неправильне уявлення особи, з якою укладають шлюб щодо дійсності вчинених дій (особа не розуміла значення своїх дій внаслідок тимчасового розладу здоров'я, тимчасового хворобливого стану, стану алкогольного чи наркотичного сп'яніння тощо). В цьому разі суд може призначити судово—психіатричну або судово—психологічну експертизу, які мають дати відповідь:

чи розуміла особа, яка уклала шлюб, значення своїх дій і чи могла ними свідомо керувати?

Якщо особа уклала шлюб, перебуваючи в такому стані, що не розуміла значення своїх дій, звичайно, вона має право після того, як вилікується, порушити питання про визнання шлюбу недійсним, оскільки нею по суті свідомого бажання щодо укладання шлюбу не виявлялось. Однак коли особа бажає зберегти такий шлюб, немає необхідності визнавати укладений шлюб недійсним, а потім реєструвати новий на загальних підставах.

Б) У разі його фіктивності.

Серед підстав визнання шлюбу недійсним законодавець окремо виділяє таку підставу, як фіктивність шлюбу, тобто укладання шлюбу без наміру подружжя (чи одним з подружжя) дійсно створити сім'ю, а лише реєстрація шлюбу з метою досягнення якихось пільг та привілеїв, що випливають із його реєстрації (право на житло другого з подружжя, право на майно другого з подружжя у випадку його смерті, право на пенсію, на страхову суму, можливість ухилення від сплати податку тощо). Зовнішня згода таких осіб на укладання шлюбу не відповідає їх внутрішній волі.

IV. ШЛЮБ, ЯКИЙ МОЖЕ БУТИ ВИЗНАНИЙ НЕДІЙСНИМ ЗА РІШЕННЯМ СУДУ

А) Між усиновлювачем та усиновленою ним дитиною без отримання у встановленому порядку дозволу суду на такий шлюб.

За загальним правилом шлюби між усиновлювачем та усиновленою дитиною заборонені з моральних міркувань. Ця заборона традиційно набула характеру етичної норми, оскільки відносини між усиновлювачем і усиновленою дитиною прирівнюються до відносин батьків і дітей за походженням.

Водночас між усиновлювачем і усиновленою дитиною не завжди можуть складатися стосунки, подібні до стосунків між батьками і дітьми, особливо у тих випадках, коли усиновлена дитина від самого початку знала, що усиновлювачі не є її батьками. У цьому разі перешкоди морального характеру не є такими дієвими, і суд може надати таким особам дозвіл на укладання шлюбу.

Якщо ж ці особи своєчасно не потурбувалися про отримання такого дозволу, то суду надано право визнати такий шлюб недійсним. Б) Між двоюрідним братом та сестрою; між тіткою, дядьком та племінником, племінницею.

У більшості цивілізованих країн шлюби між родичами, які перебувають у третьому ступені родинності, заборонені (Великобританія, Німеччина, Франція, США, Швейцарія). Орієнтація на сучасну модель європейського законодавства обумовлює і наявність більш жорстких вимог щодо можливостей укладання шлюбу родичами.

Однак у вітчизняному законодавстві такі положення ще належним чином не апробовані, тому суд з врахуванням конкретних обставин (тривалості спільного проживання, характеру взаємин) може визнати такий шлюб дійсним.

Б) Між двоюрідними братом і сестрою; між тіткою, дядьком та племінником, племінницею;

В) З особою, яка приховала свою тяжку хворобу;

Серед підстав визнання шлюбу недійсним законодавець називає і приховування тяжкої хвороби, а також хвороби, небезпечної для іншого з подружжя чи їхніх нащадків.

Якщо ж особа не приховувала наявності тяжкої хвороби, то відповідно відсутні й підстави визнання шлюбу недійсним.

Зазначимо, що поняття "тяжка хвороба" є оціночним. У кожному конкретному випадку з врахуванням віку того з подружжя, який є хворим, його соціального стану, професії суд може визнати ту чи іншу хворобу "тяжкою", оскільки особа віком 50—60 років не може мати стан здоров'я 20—річної.

На нашу думку, поняття "тяжка хвороба" має поширюватися на осіб, яким у передбаченому порядку встановлена група інвалідності, а також осіб, хвороби яких значаться в Переліку хронічних захворювань, при яких особи, які страждають ними, не можуть проживати в комунальній квартирі чи в одній кімнаті з іншими членами своєї сім'ї, затвердженому наказом Міністра охорони здоров'я УРСР від 8 лютого 1986 р. № 52. До таких хвороб належать: хронічний бронхіт, емфізема легень, ускладнена гіпертонічна хвороба, тяжкі форми неврозів, при яких хворі підлягають періодичному лікуванню в психіатричних стаціонарах, та ін.

Критеріями оцінки поняття "тяжка хвороба" можуть бути і ті підстави, які використовують страхові компанії при добровільному страхуванні життя. В Правилах добровільного страхування зазначається, з якими саме особами не укладаються договори страхування життя, оскільки вони мають захворювання, зазначені в Правилах.

Г) з особою, яка не досягла шлюбного віку і якій не було надано права на шлюб.

Ця обставина може бути підставою для визнання шлюбу недійсним, якщо особі, що не досягла шлюбного віку, рішенням суду не було надано право на шлюб.

Це порушення може бути допущено як працівниками РАЦСу, так і зумовлюватися поданням неправдивих документів особами, які укладають шлюб (підроблені паспорт, рішення суду про дозвіл на шлюб). Визнання шлюбу недійсним у такому разі вимагають інтереси неповнолітньої особи, яка уклала шлюб. Водночас суду надано право, виходячи з інтересів того з подружжя, який не досяг повноліття, відмови в позові про визнання шлюбу недійсним (наприклад, коли жінка вагітна чи народила дитину).

Ніякі інші обставини, що прямо не передбачені ст. ст. 22, 24—26 СК України, не є підставами визнання шлюбу недійсним. Помилкове уявлення про соціальний статус одного з майбутнього подружжя, його моральні якості, майновий стан, відсутність інформації про негідну поведінку до шлюбу (наприклад, героїня оповідання М. Зошенка "Весілля" приховала від нареченого наявність у неї двох позашлюбних дітей; у відомому кінофільмі наречений, працюючи звичайним бухгалтером, видавав себе за видатного продюсера, а наречена — за відому кінозірку) правового значення для визнання шлюбу недійсним не мають.

У таких випадках обставини, які один з подружжя приховав від іншого, можуть бути підставою для розірвання шлюбу.

Не може бути підставою для визнання шлюбу недійсним недотримання нормативних вимог щодо процедур подачі заяви про реєстрацію шлюбу і реєстрації шлюбу, передбачених ст. ст. 28, 32 СК України (наприклад, подача заяви про реєстрацію шлюбу не особисто чоловіком чи жінкою, реєстрація шлюбу до спливу одного місяця від дня подання заяви тощо).

За певних обставин необхідність визнання шлюбу недійсним може виникнути вже після розірвання такого шлюбу або після смерті дружини чи чоловіка. Найчастіше необхідність визнання шлюбу недійсним обумовлена смертю одного з подружжя і поділом спадщини, яка після такої особи відкрилася.

Так, до Залізничного районного суду м. Києва із заявою про визнання шлюбу недійсним звернулася мати померлого чоловіка, вважаючи, що при позитивному рішенні варіант розподілу спадкового майна її більше влаштує, оскільки син за власні кошти придбав квартиру, автомобіль. З'ясувавши обставини справи, суд відмовив у позові.

Якщо шлюб було розірвано в судовому порядку, то умовою розгляду справи про визнання шлюбу недійсним є скасування рішення суду про розірвання шлюбу.

Коло осіб, які можуть звернутися до суду з позовом про визнання шлюбу недійсним, визначене в ст. 42 СК України і залежить у кожному конкретному випадку від підстав визнання шлюбу недійсним.

Надаючи конкретній особі право звернутися з позовом про визнання шлюбу недійсним, законодавець виходить із необхідності поновити порушені права такої особи, піклується, перш за все, про її інтереси.

З іншого боку, право такої ініціативи може впливати також із функцій державних та інших органів (прокурор, орган опіки та піклування).

Так, відповідно до ст. 20 Закону України "Про прокуратуру" прокурор має право звернутися до суду із заявою на захист таких, що охороняються законом, прав та інтересів громадян, в тому числі подружжя, якщо права порушені укладанням шлюбу.

Таким чином, залежно від підстав визнання шлюбу недійсним, із заявою про визнання шлюбу недійсним можуть звертатися:

1) якщо шлюб укладений з особою, яка на час реєстрації шлюбу вже перебувала в іншому зареєстрованому шлюбі, — як той з подружжя, який не знав про перешкоди до укладання шлюбу, так і той з подружжя, з яким особа уклала шлюб раніше; прокурор;

2) якщо шлюб укладено з особою, яка не досягла шлюбного віку (тобто немає дозволу суду на укладання шлюбу) — той з подружжя, який є неповнолітнім; його батьки, усиновителі; опікуни, піклувальники; органи опіки та піклування; прокурор;

3) якщо шлюб укладено за відсутності добровільної згоди одного з подружжя (тобто з особою, яка в судовому порядку була визнана недієздатною; не розуміла значення своїх дій на момент реєстрації шлюбу; внаслідок обману, насильства, погроз) — той з подружжя, права якого порушені; прокурор;

4) якщо укладено шлюб без наміру створити сім'ю (тобто так званий фіктивний шлюб) — прокурор; той із подружжя, який не знав, що, укладаючи шлюб, інший з подружжя не мав наміру створити сім'ю, а також особи, права яких порушені;

5) якщо один із подружжя приховав тяжку хворобу, а також хворобу, небезпечну для іншого з подружжя чи для їхніх нащадків, — інший з подружжя.

Таким чином, у кожному конкретному випадку залежно від підстав визнання шлюбу недійсним, право звернутися з таким позовом надано певним особам.

У будь-якому разі з таким позовом не може звернутися негідний з подружжя, тобто той з подружжя, який на момент укладання шлюбу знав про обставини, які перешкоджають його укладанню, або уклав шлюб, не маючи на меті настання передбачених законом правових наслідків.

Розглядаючи справу про визнання шлюбу недійсним, суд має своєчасно повідомити позивача і відповідача про час та місце судового розгляду. Суд також має вжити всіх необхідних заходів для встановлення місцезнаходження відповідача. З метою захисту прав неповнолітніх, недієздатних при розгляді справи про визнання шлюбу недійсним з такою категорією осіб до справи має залучатися представник органів опіки та піклування.

Участь органів опіки та піклування є обов'язковою незалежно від того, хто звернувся з позовом про визнання шлюбу недійсним. Беручи участь у розгляді справи, орган опіки та піклування готує висновок щодо того, чи буде відповідати інтересам неповнолітнього чи недієздатного задоволення позову про визнання шлюбу недійсним.

Визнання шлюбу недійсним є підставою для анулювання актового запису щодо укладання шлюбу і виданого Свідоцтва про шлюб. На підставі рішення суду

про визнання шлюбу недійсним орган РАЦСу має зробити відповідний запис в актовій книзі. Водночас актовий запис, як і Свідоцтво про шлюб, у разі визнання шлюбу недійсним втрачають своє юридичне значення автоматично з моменту, коли рішення суду набрало законної сили.

Як видно зі змісту ст. 20 СК України, до вимог, що впливають із сімейних правовідносин, позовна давність не застосовується, окрім випадків, прямо передбачених законодавством (виняток становлять, наприклад, спори щодо визнання батьківства, визнання материнства, оспорювання батьківства чоловіка). Таким чином, на позови про визнання шлюбу недійсним позовна давність не поширюється.

ВИСНОВКИ ДО ЧЕТВЕРТОГО ПИТАННЯ

Підводячи підсумок з четвертого питання, необхідно вказати, що шлюб може бути визнаний недійсним за рішенням суду, у випадках:

А) Між усиновлювачем та усиновленою ним дитиною без отримання у встановленому порядку дозволу суду на такий шлюб.

За загальним правилом шлюби між усиновлювачем та усиновленою дитиною заборонені з моральних міркувань. Ця заборона традиційно набула характеру етичної норми, оскільки відносини між усиновлювачем і усиновленою дитиною прирівнюються до відносин батьків і дітей за походженням.

Б) Між двоюрідними братом і сестрою; між тіткою, дядьком та племінником, племінницею;

В) З особою, яка приховала свою тяжку хворобу;

Серед підстав визнання шлюбу недійсним законодавець називає і приховування тяжкої хвороби, а також хвороби, небезпечної для іншого з подружжя чи їхніх нащадків.

Якщо ж особа не приховувала наявності тяжкої хвороби, то відповідно відсутні й підстави визнання шлюбу недійсним.

Зазначимо, що поняття "тяжка хвороба" є оціночним. У кожному конкретному випадку з врахуванням віку того з подружжя, який є хворим, його соціального стану, професії суд може визнати ту чи іншу хворобу "тяжкою", оскільки особа віком 50—60 років не може мати стан здоров'я 20—річної.

Г) З особою, яка не досягла шлюбного віку і якій не було надано права на шлюб.

Ця обставина може бути підставою для визнання шлюбу недійсним, якщо особі, що не досягла шлюбного віку, рішенням суду не було надано право на шлюб.

Недійсним є шлюб:

А) Зареєстрований з особою, яка одночасно перебуває в іншому зареєстрованому шлюбі.

Порушення принципу одношлюбності — одне з найбільш поширених у судовій практиці підстав визнання шлюбу недійсним.

Охорона одношлюбності як однієї із необхідних умов укладання шлюбу здійснюється шляхом визнання недійсним шлюбу, який порушує цю умову і має місце, як правило, тоді, коли зіштовхуються інтереси і права, які впливають із двох шлюбів.

Б) Зареєстрований між особами, які є родичами по прямій лінії спорідненості, а також між рідними братом і сестрою.

Підставами визнання шлюбу недійсним є укладання шлюбу з близькими родичами — родичами по прямій висхідній і низхідній лініях, а також між рідними братами та сестрами (тобто між повнорідними — які походять від спільних батьків, і неповнорідними єдинокровними і єдиноутробними, тобто такими, у яких спільними є або батько, або мати і спільна кров чи спільна утроба).

В) Зареєстрований з особою, яка визнана недієздатною.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ

У ст. ст. 39—41 СК України побудовані три правові моделі визнання шлюбу недійсним:

1. Шлюб, який є недійсним. Тобто при укладанні шлюбу сторони допустили такі порушення умов його укладання, що він вважається недійсним уже в силу самих цих порушень і без рішення суду.

2. Шлюб, який визнається недійсним за рішенням суду. Для визнання такого шлюбу недійсним має бути рішення суду, яке ґрунтується на доведених в судовому засіданні обставинах, що свідчать про порушення умов укладання шлюбу.

3. Шлюб, який може бути визнаний недійсним за рішенням суду. Правові наслідки, які можуть настати в зв'язку з порушенням умов укладання шлюбу, цілком залежать від суддівського бачення: суд може або визнати шлюб дійсним, незважаючи на порушення, або, зважаючи на них, визнати шлюб недійсним.

Шлюб, який визнається недійсним за рішенням суду:

А) Зареєстрований без вільної згоди чоловіка та жінки. Відсутність взаємної згоди при укладанні шлюбу в теорії сімейного права за аналогією з цивільним правом іменують пороком волі при укладанні шлюбу.

Порок волі може бути обумовлений низкою обставин:

насильством, погрозою застосувати фізичне чи психічне насильство до особи, яка укладає шлюб, чи до її рідних та близьких;

неправильне уявлення особи, з якою укладають шлюб щодо дійсності вчинених дій (особа не розуміла значення своїх дій внаслідок тимчасового розладу здоров'я, тимчасового хворобливого стану, стану алкогольного чи наркотичного сп'яніння тощо). В цьому разі суд може призначити судово—психіатричну або судово—психологічну експертизу, які мають дати відповідь:

чи розуміла особа, яка уклала шлюб, значення своїх дій і чи могла ними свідомо керувати?

Якщо особа уклала шлюб, перебуваючи в такому стані, що не розуміла значення своїх дій, звичайно, вона має право після того, як вилікується, порушити питання про визнання шлюбу недійсним, оскільки нею по суті свідомого бажання щодо укладання шлюбу не виявлялось. Однак коли особа бажає зберегти такий шлюб, немає необхідності визнавати укладений шлюб недійсним, а потім реєструвати новий на загальних підставах.

Б) У разі його фіктивності.

що шлюб може бути визнаний недійсним за рішенням суду, у випадках:

А) Між усиновлювачем та усиновленою ним дитиною без отримання у встановленому порядку дозволу суду на такий шлюб.

За загальним правилом шлюби між усиновлювачем та усиновленою дитиною заборонені з моральних міркувань. Ця заборона традиційно набула характеру

етичної норми, оскільки відносини між усиновлювачем і усиновленою дитиною прирівнюються до відносин батьків і дітей за походженням.

Б) Між двоюрідними братом і сестрою; між тіткою, дядьком та племінником, племінницею;

В) З особою, яка приховала свою тяжку хворобу;

Серед підстав визнання шлюбу недійсним законодавець називає і приховування тяжкої хвороби, а також хвороби, небезпечної для іншого з подружжя чи їхніх нащадків.

Якщо ж особа не приховувала наявності тяжкої хвороби, то відповідно відсутні й підстави визнання шлюбу недійсним.

Зазначимо, що поняття "тяжка хвороба" є оціночним. У кожному конкретному випадку з врахуванням віку того з подружжя, який є хворим, його соціального стану, професії суд може визнати ту чи іншу хворобу "тяжкою", оскільки особа віком 50—60 років не може мати стан здоров'я 20—річної.

Г) З особою, яка не досягла шлюбного віку і якій не було надано права на шлюб.

Ця обставина може бути підставою для визнання шлюбу недійсним, якщо особі, що не досягла шлюбного віку, рішенням суду не було надано право на шлюб.

Недійсним є шлюб:

А) Зареєстрований з особою, яка одночасно перебуває в іншому зареєстрованому шлюбі.

Порушення принципу одношлюбності — одне з найбільш поширених у судовій практиці підстав визнання шлюбу недійсним.

Охорона одношлюбності як однієї із необхідних умов укладання шлюбу здійснюється шляхом визнання недійсним шлюбу, який порушує цю умову і має місце, як правило, тоді, коли зіштовхуються інтереси і права, які впливають із двох шлюбів.

Б) Зареєстрований між особами, які є родичами по прямій лінії спорідненості, а також між рідними братом і сестрою.

Підставами визнання шлюбу недійсним є укладання шлюбу з близькими родичами — родичами по прямій висхідній і низхідній лініях, а також між рідними братами та сестрами (тобто між повнорідними — які походять від спільних батьків, і неповнорідними єдинокровними і єдиноутробними, тобто такими, у яких спільними є або батько, або мати і спільна кров чи спільна утроба).

В) Зареєстрований з особою, яка визнана недієздатною.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДО ДАНОЇ ТЕМИ

Для більш ґрунтовного опанування навчального матеріалу з даної теми, необхідно відповісти на наступні запитання:

1. Підстави для визнання шлюбу недійсним?
2. Шлюб, який є недійсним?
3. Шлюб, який визнається недійсним за рішенням суду?
4. Шлюб, який може бути визнаний недійсним за рішенням суду?
5. Порядок визнання шлюбу недійсним?
6. Правові наслідки визнання шлюбу недійсним?

ТЕМА № 4. ОСОБИСТІ НЕМАЙНОВІ ТА МАЙНОВІ ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ ПОДРУЖЖЯ

(2 години)

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Особисті немайнові права та обов'язки подружжя.....	34
2. Право спільної сумісної власності подружжя.....	37
3. Шлюбний договір.....	43

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради. – 1996. — № 30. – ст. 141
2. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 ., № 2947—III // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2002, N 21—22, ст. 135
3. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435—IV // Відомості Верховної Ради.
4. Закон України «Про нотаріат» від 2 вересня 1993 р. № 3425—12. // Відомості Верховної Ради (ВВР), 1993, N 39, ст.383
5. Постанова Пленуму Верховного Суду України „Про судову практику у справах за позовами про захист права приватної власності” від 22 грудня 1995 р. №20.
6. Постанова Пленуму Верховного Суду України „Про практику застосування судами законодавства, що регулює право приватної власності громадян на жилий будинок” від 4 жовтня 1991 р. №7.
7. Постанова Пленуму Верховного Суду України „Про судову практику в справах про виключення майна з опису” від 27 серпня 1976 р. №6.
8. Сімейне право України (історія, традиції, сучасність) навч. посіб./ Б.І. Андрусин, С.І. Шимон, Л.С. Дубчак [та ін.], за ред. Андрусина Б.І., Шимон С.І. – К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2013. – 454 с.
9. Сімейне право України: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів.// Дякович М.М. —2—ге видання перероб. і допов. – К.: Правова єдність, 2012. – 552 с.
10. Сімейне право України: підручник / Л. М. Баранова, В. І. Борисова, І. В. Жилінкова та ін.; за заг. ред. В. І. Борисової та І. В. Жилінкової. — 4—ге вид., перероб. і доп. — К.: Юрінком Інтер, 2012. — 320 с.
11. Д'ячкова Н.А. Визначення у шлюбному договорі порядку користування житлом / Н. А. Д'ячкова // Право і Безпека . — 2013. — № 1. — С. 186—190.
12. Дорошенко Л.М., Бистра А.О. Деякі аспекти укладання шлюбного договору / Л. М. Дорошенко, А. О. Бистра // Форум права . — 2013. — № 4. — С. 93–97
13. Римаренко І.В. Шлюбний договір в Україні: за і проти / І. В. Римаренко // Сучасні питання економіки і права . — 2013. — Вип. 1. — С. 102—105

14. Даниленко І.А., Середницька С.К. Історико—правові аспекти шлюбного договору / І. А. Даниленко С. К. Середницька // Південноукраїнський правничий часопис . — 2013. — № 3. — С. 181—183
15. Д'ячкова Н. А. Деякі питання щодо змісту шлюбного договору / Н. А. Д'ячкова // Право і Безпека . — 2012. — № 5. — С. 204—207
16. Череватенко І.М. Нотаріальне посвідчення права власності на частку в спільному майні подружжя / І. М. Череватенко // Актуальні проблеми держави і права . — 2012. — Вип. 64. — С. 337—345
17. Малютіна І. П. Загальні засади поділу спільного сумісного майна подружжя / І. П. Малютіна // Юридична наука . — 2013. — № 5. — С. 52—58
18. Глиняна К.М. Договірне регулювання майнових правовідносин подружжя / К. М. Глиняна // Часопис цивілістики . — 2013. — Вип. 15. — С. 89—94
19. Старчук В.М., Старчук О.В. Процесуально—правова природа режиму окремого проживання подружжя в Україні та Польщі: порівняльно—правові аспекти / В. М. Старчук, О. В. Старчук // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція . — 2013. — Вип. 6—1(2). — С. 99—102
20. Лепех С. Особливості правового статусу одного із подружжя як позичальника / С. Лепех // Вісник Львівського університету. Сер.: Юридична . — 2013. — Вип. 57. — С. 216—220
21. Нікітюк О. М. Правова природа права на пред'явлення позову про розподіл спільного майна подружжя / О. М. Нікітюк // Судова апеляція. — 2014. — № 3. — С. 97—103
22. Бажанова В. О. Право власності подружжя як різновид права спільної сумісної власності / В. О. Бажанова // Наше право. — 2014. — № 4. — С. 162—166.
23. Білик О. О. Співвідношення фактичної сепарації і режиму окремого проживання подружжя в сімейному праві України / О. О. Білик // Часопис Київського університету права. — 2013. — № 4. — С. 206—210
24. Білик О. О. Правові наслідки встановлення режиму окремого проживання подружжя / О. О. Білик // Держава і право. Юридичні і політичні науки. — 2014. — Вип. 65. — С. 139—146
25. Мельниченко О. В. Правове становище подружжя за законодавством України та країн ЄС / О. В. Мельниченко // Часопис Київського університету права. — 2013. — № 4. — С. 223—227
26. Циверенко Г. П. Шлюбний договір: українська сучасність / Г. П. Циверенко, О. О. Трикоз // Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Сер. : Юридичні науки. — 2013. — № 1. — С. 63—67
27. Тімуш І. С. Правова природа шлюбного договору / І. С. Тімуш // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. — 2013. — № 3. — С. 25—31
28. Петrenchенко С. А. Актуальні аспекти укладення та розірвання шлюбного договору в Україні: історія та сучасність / С. А. Петrenchенко // Форум права. — 2014. — № 3. — С. 290—295
29. Мельниченко О.В. Правове регулювання режиму власності подружжя у проекті Регламенту Європейської комісії про юрисдикцію, застосовуване право, визнання та застосування рішень у справах щодо правового режиму майна подружжя / О. В. Мельниченко // Часопис Київського університету права. — 2014. — № 3. — С. 178—181

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Мета цієї лекції полягає у розгляді особистих немайнових та майнових прав та обов'язків подружжя, особливості їх реалізації, визначення та закріплення норм сімейного права які спрямовані на закріплення особистих немайнових та майнових прав та обов'язків подружжя, а також визначення поняття права спільної сумісної власності, та поняття шлюбного договору.

ВСТУП

Вступ у шлюб породжує виникнення особистих немайнових та майнових правовідносин між подружжям. Насамперед виникають немайнові правовідносини, а майнові є похідними від них. Особисті немайнові відносини між подружжям є відносними правовідносинами.

Норми сімейного права не регулюють усіх відносин, що виникають у шлюбі. Так, побудова сімейних відносин на почуттях взаємної любові та поваги, взаємодопомоги і підтримки не може бути забезпечена нормами права. Вони можуть лише сприяти розвитку цих відносин, які регулюються нормами моралі.

Деякі норми, що регулюють немайнові відносини між подружжям є нормами деклараціями, оскільки передбачені ними права не можуть здійснюватися у примусовому порядку, застосування санкцій за їх порушення неможливо (право дружини та чоловіка на повагу до своєї індивідуальності і духовний розвиток – ст. ст. 51, 52 СК України).

Щодо майнових відносин між подружжям, необхідно зазначити, що норми сімейного законодавства регулюють відносини подружжя з приводу належного їм майна та взаємного утримання (аліментні відносини).

Отже, перейдемо до розгляду першого питання, а саме до розгляду особистих немайнових та майнових прав та обов'язків подружжя.

I. ОСОБИСТІ НЕМАЙНОВІ ПРАВА ТА ОBOB'ЯЗКИ ПОДРУЖЖЯ

Регулювання особистих немайнових правовідносин ґрунтується на рівності прав та обов'язків кожного з подружжя у шлюбі та сім'ї (ст. 52 Конституції України) і спрямоване на виконання завдань, передбачених статтями 51 та 52 Конституції України і ч. 2 ст. 1 СК України. Правам одного з подружжя відповідають обов'язки другого. До особистих немайнових відносин належать: право на материнство, право на батьківство, право дружини та чоловіка на повагу до своєї індивідуальності, право дружини та чоловіка на розподіл обов'язків та спільне вирішення питань життя сім'ї, право дружини та чоловіка на особисту свободу, право на зміну прізвища, право дружини та чоловіка на розподіл обов'язків та спільне вирішення питань життя сім'ї.

Ст., ст. 49, 50 СК закріплює, що дружина має право на материнство, а чоловік має право на батьківство. Небажання одного із подружжя мати дитину або нездатність чоловіка до зачаття дитини, а дружини до народження дитини може бути причиною розірвання шлюбу, оскільки наявність дітей не є обов'язковою ознакою шлюбу.

Позбавлення жінки чоловіка можливості здійснення репродуктивної функції у зв'язку з виконанням нею конституційних, службових, трудових обов'язків або в результаті протиправної поведінки щодо неї є підставою для відшкодування завданої їй моральної шкоди.

Вагітній дружині мають бути створені у сім'ї умови для збереження її здоров'я та народження здорової дитини, а дружині—матері мають бути створені у сім'ї умови для поєднання материнства із здійсненням нею інших прав та обов'язків. Так, дружина має право на утримання від чоловіка під час вагітності. Дружина, з якою проживає дитина, має право на утримання від чоловіка – батька дитина до досягнення дитиною трьох років, а якщо дитина має вади фізичного або психічного розвитку, — до досягнення нею шести років.

Дружина та чоловік мають рівне право на повагу до своєї індивідуальності, своїх звичок та уподобань, на фізичний та духовний розвиток, на здобуття освіти, прояв своїх здібностей, на створення умов для праці та відпочинку.

Дружина, чоловік мають право розподілити між собою обов'язки в сім'ї. Дружина, чоловік повинні утверджувати повагу до будь—якої праці, яка робиться в інтересах сім'ї. Усі найважливіші питання життя сім'ї мають вирішуватися подружжям спільно, на засадах рівності. Дружина, чоловік мають право противитися усуненню їх від вирішення питань життя сім'ї.

Вважається, що дії одного з подружжя стосовно життя сім'ї вчинені за згодою другого з подружжя.

Сімейний кодекс закріплює, що дружина та чоловік мають право на вибір місця свого проживання, мають право вживати заходів, які не заборонені законом і не суперечать моральним засадам суспільства, щодо підтримання шлюбних відносин.

Ст. 53 СК України надає можливість дружині та чоловіку, якщо вони при реєстрації шлюбу зберегли дошлюбні прізвища, обрати прізвища одного з них як їхнього спільного прізвища або про приєднання до свого прізвища другого з подружжя. Для цього вони мають право подати до державного органу реєстрації

актів цивільного стану, який зареєстрував їхній шлюб, або відповідного органу за місцем їхнього проживання відповідну заяву. У разі зміни прізвища державний орган реєстрації актів цивільного стану видає нове Свідоцтво про шлюб.

Кожен з подружжя має право припинити шлюбні відносини. Але законодавцем встановлений випадок, коли один із подружжя не має право подати позов про розірвання шлюбу – протягом вагітності дружини та протягом одного року після народження дитини, крім випадків, коли один із подружжя вчинив протиправну поведінку, яка містить ознаки кримінального правопорушення, щодо другого з подружжя або дитини (ч. 2ст. 110 СК України).

Примушування до припинення шлюбних відносин, примушування до їх збереження, в тому числі примушування до статевого зв'язку за допомогою фізичного або психічного насильства, є порушенням права дружини, чоловіка на особисту свободу і може мати наслідки, встановлені законом.

Сімейний кодекс України, зокрема, в главі 6 закріплює такі права подружжя:

1) право на материнство та батьківство. Мати дітей — природна потреба і природне право жінки і чоловіка. Народження дитини є природною і найважливішою соціальною функцією жінки, яку, крім неї, ніхто здійснити не може. Реалізація права на материнство та права на батьківство є законодавчим визнанням природного права жінки та чоловіка на статеve життя.

Оскільки право дружини на материнство може бути, за нормальних обставин, реалізоване завдяки статевих стосунків з її чоловіком, небажання чоловіка мати дитину або його нездатність до зачаття дитини може спричинити розірвання шлюбу. В свою чергу відмова дружини від народження дитини або нездатність її до народження дитини також може бути причиною розірвання шлюбу;

2) право дружини та чоловіка на повагу до своєї індивідуальності. Індивідуальність особи — це неповторна своєрідність людини. Чоловік і дружина мають рівне право на повагу до своєї індивідуальності, своїх звичок, уподобань. Звичайно мова не йдеться про повагу до шкідливих звичок, які можуть завдати шкоди дітям, другому з подружжя та шлюбіві взагалі;

3) право дружини та чоловіка на фізичний та духовний розвиток, на здобуття освіти, прояв своїх здібностей, на створення умов для праці та відпочинку;

4) право дружини та чоловіка на зміну прізвища після реєстрації шлюбу. У цьому разі орган РАЦС видає нове свідоцтво про шлюб;

5) право дружини та чоловіка на розподіл обов'язків та спільне вирішення питань життя сім'ї. Подружжя мають право самостійно розподіляти між собою обов'язки в сім'ї на основі взаємної згоди, повної рівності. Дана правова норма спрямована проти диктатури в сім'ї з боку одного з подружжя, нехтування думкою другого з подружжя, а також сприяє побудові сімейних відносин на засадах шлюбної гармонії;

6) право дружини та чоловіка на особисту свободу. Змістом такого права є право на: вибір місця свого проживання; припинення шлюбних відносин; вжиття заходів, які не заборонені законом і не суперечать моральним засадам суспільства щодо підтримання шлюбних відносин.

Сімейний кодекс України, зокрема, в главі 6 закріплює такі обов'язки подружжя:

1) дружина та чоловік зобов'язані спільно піклуватися про побудову сімейних відносин між собою та іншими членами сім'ї на почуттях взаємної любові, поваги, дружби, взаємодопомоги.

2) чоловік зобов'язаний утверджувати в сім'ї повагу до матері, а дружина зобов'язана утверджувати в сім'ї повагу до батька.

3) дружина та чоловік відповідальні один перед одним, перед іншими членами сім'ї за свою поведінку в ній.

4) дружина та чоловік зобов'язані спільно дбати про матеріальне забезпечення сім'ї.

Таким чином, ми з вами розгляну особисті немайнові права та обов'язки подружжя, які передбачені Сімейним кодексом України. Необхідно зазначити, що перелік особистих немайнових прав не є вичерпним.

ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО ПИТАННЯ

Підводячи підсумок по першому питанню, слід зазначити, що глава 6 Сімейного кодексу України закріплює особисті немайнові права та обов'язки подружжя

Сімейний кодекс України, зокрема, в главі 6 закріплює такі права подружжя:

1) право на материнство та батьківство;

2) право дружини та чоловіка на повагу до своєї індивідуальності;

3) право дружини та чоловіка на фізичний та духовний розвиток, на здобуття освіти, прояв своїх здібностей, на створення умов для праці та відпочинку;

4) право дружини та чоловіка на зміну прізвища після реєстрації шлюбу. У цьому разі орган РАЦС видає нове свідоцтво про шлюб;

5) право дружини та чоловіка на розподіл обов'язків та спільне вирішення питань життя сім'ї;

6) право дружини та чоловіка на особисту свободу;

Сімейний кодекс в главі 6 закріплює такі обов'язки подружжя:

1) дружина та чоловік зобов'язані спільно піклуватися про побудову сімейних відносин між собою та іншими членами сім'ї на почуттях взаємної любові, поваги, дружби, взаємодопомоги;

2) чоловік зобов'язаний утверджувати в сім'ї повагу до матері, а дружина зобов'язана утверджувати в сім'ї повагу до батька;

3) дружина та чоловік відповідальні один перед одним, перед іншими членами сім'ї за свою поведінку в ній;

4) дружина та чоловік зобов'язані спільно дбати про матеріальне забезпечення сім'ї;

II. ПРАВО СПІЛЬНОЇ СУМІСНОЇ ВЛАСНОСТІ ПОДРУЖЖЯ

Відповідно до ч. 1 ст. 60 СК України майно, набуте подружжям за час шлюбу, належить дружині та чоловіку на праві спільної сумісної власності незалежно від того, що один з них не мав з поважної причини (навчання, ведення домашнього господарства, догляд за дітьми, хвороба тощо) самотійного заробітку (доходу).

Таким чином, не будь—яке майно, набуте за час шлюбу, можна вважати таким, що належить подружжю на праві спільної сумісної власності. Тому поняття "майно, набуте за час шлюбу" вужче за його буквальне тлумачення.

Тобто, обов'язковими елементами юридичного складу, необхідного для виникнення права спільної сумісної власності дружини і чоловіка та їх спільного майна, як зазначається в літературі, є набуття майна під час зареєстрованого шлюбу і ведення цими особами спільного господарства, тобто наявність спільної праці подружжя.

Ч. 2 ст. 60 СК України встановлює презумпцію, відповідно до якої кожна річ, набута за час шлюбу, крім речей індивідуального користування, є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя. Це має велике практичне значення як при здійсненні правомочності, пов'язаної зі спільною сумісною власністю подружжя, так і у разі поділу спільного майна дружини і чоловіка.

Для визнання речей, набутих за час шлюбу, об'єктами спільної сумісної власності подружжя не має значення, на ім'я кого з них оформлене це майно. Зі змісту третього абзацу п. 4 постанови Пленуму Верховного Суду України від 4 жовтня 1991 р. № 7 «Про практику застосування судами законодавства, що регулює право приватної власності громадян на жилий будинок» впливає, що для виникнення права спільної сумісної власності подружжя на збудований у період шлюбу житловий будинок не має значення, на ім'я кого з подружжя він оформлений.

Об'єктами права спільної сумісної власності подружжя можуть бути будь—які речі, за винятком тих, які виключені з цивільного обороту.

Згідно з ч. 2 ст. 60 СК України, об'єктом права спільної сумісної власності є заробітна плата, пенсія, стипендія, інші доходи, одержані одним із подружжя і внесені до сімейного бюджету або внесені на його особовий рахунок у банківську (кредитну) установу. Таким чином, відповідно до ч. 2 ст. 60 СК України доходи кожного з подружжя є об'єктом права спільної сумісної власності дружини і чоловіка з моменту їх внесення до сімейного бюджету.

Спільною сумісною власністю подружжя можуть бути речі, сукупність речей, цінні папери, готівка.

Згідно з ч. 3 ст. 61 СК України, якщо одним із подружжя укладено договір в інтересах сім'ї, гроші, інше майно, в тому числі гонорар, виграш, що були одержані за цим договором, є об'єктом права спільної сумісної власності дружини і чоловіка.

Одним із об'єктів права спільної сумісної власності подружжя є речі для професійних занять (музичні інструменти, оргтехніка, лікарське обладнання тощо), придбані за час шлюбу для одного з подружжя (ч. 4 ст. 61 СК України).

Закріплюючи зазначене положення, закон виходить з того, що ці речі, як правило, мають значну цінність, і що віднесення їх до роздільного майна подружжя могло б істотно порушити права одного з них.

Ст. 62 СК України встановлює, що роздільне майно кожного з подружжя

може визнаватися об'єктом права спільної сумісної власності дружини і чоловіка, якщо за час шлюбу воно істотно збільшилося у своїй вартості внаслідок спільних трудових чи грошових затрат або затрат другого з подружжя. Наприклад, будинок, що належить одному з подружжя, було капітально відремонтовано у період шлюбу. При вирішенні питання про нього треба враховувати вартість цього будинку до спільних затрат на нього і після цього.

Дружина та чоловік мають рівні права на володіння, користування і розпоряджання майном, що належить їм на праві спільної сумісної власності, якщо інше не встановлено домовленістю між ними (ч. 1 ст. 63 СК України).

Дружина і чоловік мають право розпоряджатися як майном, що належить їм на праві роздільної приватної власності, так і майном, яке є об'єктом права їх спільної сумісної власності. Тому вони можуть укласти між собою будь—який договір, не заборонений законом, як щодо роздільного майна кожного з них, так і щодо майна, яке є об'єктом їх права спільної сумісної власності. Так, дружина і чоловік можуть укласти договір про порядок користування майном, що належить їм на праві спільної сумісної власності.

Ч. 2. ст. 64 СК України, передбачає виняток із загальних правил цивільно—правового регулювання угод з приводу відчуження об'єктів права спільної сумісної власності, встановлюючи, що договір про відчуження одним із подружжя на користь другого з подружжя своєї частки у праві спільної сумісної власності дружини і чоловіка може бути укладений без виділу цієї частки. Це пояснюється тим, що у разі такого відчуження право спільної сумісної власності подружжя припиняється і виникає право роздільної приватної власності того з них, на користь якого укладено договір про відчуження частки в праві спільної сумісної власності подружжя.

Так, дружина і чоловік у повсякденному житті укладають угоди, пов'язані з їх спільним майном, майже щодня, наприклад, дрібні побутові угоди, спрямовані на придбання предметів споживання. Реалізація вимоги про висловлення одним із подружжя згоди на укладення другим із подружжя таких угод призвела б до надзвичайного утруднення цивільного обороту.

Тому ч. 2 ст. 65 СК України, виходячи з припущення про єдність інтересів подружжя, встановлює презумпцію згоди одного з них при здійсненні операцій зі спільним майном другим із подружжя. Ця презумпція не поширюється на укладання одним із подружжя договорів, що мають бути нотаріально оформлені, а також договорів, пов'язаних з цінним майном. Згода другого з подружжя у такому разі має бути письмовою (ч. 3 ст. 65 СК України).

Відповідно до ч. 4 ст. 65 СК України, договір, укладений одним із подружжя в інтересах сім'ї, створює обов'язки для другого з подружжя, якщо майно, одержане за договором, використане в інтересах сім'ї. Уявляється, що наведене положення діє, якщо той з подружжя, хто не укладав такого договору, не доведе, що він заперечував проти його укладання.

Дружина і чоловік, як вже зазначалось, зобов'язані не тільки не перешкоджати одне одному в здійсненні правомочностей, пов'язаних зі спільною сумісною власністю, а й узгоджувати свою поведінку по здійсненню правомочностей щодо володіння, користування та розпорядження майном, яке належить їм на праві цієї власності. З урахуванням сказаного вони мають право домовлятися між собою про порядок користування зазначеним майном. Дружина і чоловік можуть, наприклад,

визначати порядок користування автомобілем, катером, комп'ютером та іншими речами. Однак така домовленість не виключає права кожного з подружжя у разі виникнення спору про порядок користування цими речами звертатися з позовом до суду.

Договір про порядок користування житловим будинком, квартирою, іншою будівлею чи спорудою, земельною ділянкою, якщо він нотаріально посвідчений, має обов'язкову силу не тільки для дружини і чоловіка, а й для їх правонаступників (ст. 66 СК України).

Частина 1 ст. 67 СК України, передбачає, що кожний з подружжя може укласти з іншою особою договір купівлі—продажу, міни, дарування, довічного утримання, застави щодо своєї частки у праві спільної сумісної власності лише після її визначення та виділу в натурі або визначення порядку користування майном.

Дружина, чоловік мають також право скласти заповіт на свою частку у праві спільної сумісної власності подружжя до її визначення та виділу в натурі. Це пояснюється тим, що заповіт набирає сили з моменту смерті спадкодавця. Визначення розміру належної дружині або чоловіку частки у спільній сумісній власності можливе лише після смерті одного з них (ч. 2 ст. 67 СК України).

Розірвання шлюбу не є обов'язковою умовою припинення права спільної сумісної власності подружжя на майно, набуте за час шлюбу. Якщо не здійснено поділ спільної сумісної власності подружжя або якщо не визначено розмір часток у праві цієї власності, що належить кожному з колишнього подружжя, відносини, пов'язані з правом спільної сумісної власності, зберігаються. Однак оскільки їх учасники вже не є подружжям, для регулювання цих відносин застосовуються норми ЦК (статті 368—372), (ст. 68 СК України).

Припинення спільної сумісної власності чи спільного майна подружжя відбувається шляхом поділу чи у разі смерті дружини або чоловіка. Поділ регулюється статтями 69—72 СК України.

Зазначений поділ можливий на вимогу кожного з подружжя, а також кредитора одного з подружжя при зверненні стягнення на частку останнього у спільному майні. Ст. 69 СК України встановлює, що дружина і чоловік мають право на поділ майна, яке належить їм на праві спільної сумісної власності, за взаємною згодою незалежно від розірвання шлюбу. Договір про поділ житлового будинку, квартири, іншого нерухомого майна, а також про виділ нерухомого майна дружини, чоловіка зі складу усього майна подружжя має бути нотаріально посвідчений.

Згідно з ч. 1 ст. 70 СК України, у разі поділу майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, частки майна дружини та чоловіка є рівними. Ця презумпція може бути змінена домовленістю між ними або шлюбним договором.

Розмір часток кожного з подружжя у їх спільному майні може визначатися за взаємною згодою та оформлюватись у вигляді письмової угоди між ними. За бажанням подружжя ця угода може нотаріально посвідчуватись. При цьому дружина і чоловік не зобов'язані додержувати положення про рівність їх часток у спільному майні. У разі виникнення між ними спору щодо розміру їх часток у спільному майні суд виходить з визнання рівності цих часток. Відступити від принципу рівності часток подружжя суд може за обставин, що мають істотне значення, зокрема якщо один із подружжя не дбав про матеріальне забезпечення сім'ї, приховав, знищив або пошкодив спільне майно, витрачав його на шкоду інтересам сім'ї.

Відповідно до ч. 3 ст. 70 СК України за рішенням суду частка майна дружини, чоловіка може бути збільшена, якщо з нею, ним проживають діти, а також непрацездатні повнолітні син, дочка, за умови, що розмір одержуваних ними аліментів недостатній для забезпечення їх фізичного, духовного розвитку та лікування. Це положення не можна розуміти таким чином, що сама наявність дітей, залишених з одним із подружжя, є підставою для збільшення його частки. Суд може відступити від принципу рівності часток подружжя, якщо цього потребують інтереси виховання та утримання дітей, оскільки обидва з подружжя зобов'язані виховувати і утримувати їх. Так, інтереси дітей мають враховуватися при поділі між подружжям житлової площі. В інтересах дітей суд може відступити від принципу рівності часток подружжя при поділі меблів та інших предметів домашнього вжитку. Якщо ж інтереси дітей можуть бути задоволені без відступу від принципу рівності часток подружжя у їх спільному майні, суд не повинен порушувати цей принцип.

Під час поділу майна подружжя речі, що належать дітям, не можуть ділитися, оскільки ст. 173 СК України закріплює роздільність майна батьків та дітей. У тих випадках, коли подружжя за взаємною згодою чи суд на вимогу подружжя (одного з них) визначає розмір належної кожному з подружжя частки в їх спільному майні і не здійснює поділу майна у натурі, відносини спільної власності не припиняються. Однак відносини права спільної сумісної власності замінюються відносинами права спільної часткової власності.

Дружина і чоловік, як вже зазначалося, мають право розділити належне їм спільне майно за взаємною згодою. У разі виникнення між ними спору щодо способу поділу майна він може бути вирішений судом. Спір про поділ спільного майна подружжя може мати місце також у разі смерті одного з них, якщо у померлого крім того з подружжя, хто пережив його, є інші спадкоємці, й між тим з подружжя, хто пережив померлого, та ними не досягнуто згоди.

Як вже зазначалось, інтереси дітей можуть враховуватися при поділі житлової площі, меблів та інших предметів домашнього вжитку. Інтереси дружини, чоловіка можуть бути враховані судом при поділі речей для професійних занять. Вони присуджуються тому з подружжя, хто використовував їх у своїй професійній діяльності. Вартість цих речей враховується при присудженні іншого майна другому з подружжя.

Присудження одному з подружжя грошової компенсації замість його частки у праві спільної сумісної власності на майно, зокрема на житловий будинок, квартиру, земельну ділянку, допускається лише за його згодою. Винятки з цього правила, пов'язані з житловим будинком і квартирою, наведені у постановках Пленуму Верховного Суду України "Про практику застосування судами законодавства, що регулює право приватної власності громадян на жилий будинок" (п. 6) і від 22 грудня 1995 р. № 20 "Про судову практику у справах за позовами про захист права приватної власності" (п. 7).

Згідно з ч. 5 ст. 71 СК України, присудження одному з подружжя грошової компенсації можливе за умови попереднього внесення другим з подружжя відповідної грошової суми на депозитний рахунок суду.

Якщо одному з подружжя передаються речі і права, вартість яких перевищує належну йому частку, другому з подружжя повинна бути присуджена відповідна компенсація.

Ст. 72 СК України встановлює трирічний термін позовної давності для вимоги про поділ спільного майна розлученого подружжя.

Загальні положення про застосування позовної давності до \ вимог, що впливають із сімейних правовідносин, закріплені у ст. 20 СК України. Відповідно до неї до цих вимог позовна давність не застосовується, крім випадків, передбачених ч. 2 ст. 72, ч. 2 ст. 129, ч. 3 ст. 138 і ч. 3 ст. 139 СК України. До таких випадків належить і вимога про поділ спільного майна подружжя.

Однією з характерних особливостей сімейних правовідносин є те, що вони мають тривалий характер. Тому поки шлюб не буде розірвано, не може розпочатися перебіг позовної давності для вимоги про поділ спільного майна подружжя.

Проте неправильно вважати, що перебіг позовної давності починається з моменту розірвання шлюбу. Наприклад, якщо шлюб розірвано, але один з подружжя продовжує проживати в будинку, придбаному за час шлюбу на ім'я другого з подружжя, перебіг позовної давності не розпочинається. У такому разі може застосовуватись положення ч. 2 ст. 72 СК України, згідно з яким позовна давність обчислюється від дня, коли один із співвласників дізнався або міг дізнатися про порушення свого права власності. Це ж положення міститься й у четвертому абзаці п. 10 постанови Пленуму Верховного Суду України "Про застосування судами деяких норм Кодексу про шлюб та сім'ю України".

З питанням про накладення стягнення на майно, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, тісно пов'язане питання про поняття і розмежування особистих та спільних боргів дружини і чоловіка, оскільки стаття 73 СК України розрізняє види майна, на яке може бути звернене стягнення, пов'язане з особистими і спільними боргами подружжя.

До спільних боргів належать борги за укладеними обома з подружжя угодами, за якими вони прийняли на себе певні зобов'язання; за угодами, укладеними одним із подружжя за наявності презумпції згоди на це другого з них, якщо кошти, одержані за такими угодами, використано в інтересах сім'ї, зокрема борги дружини і чоловіка, пов'язані з їх спільним майном; за зобов'язаннями, що виникли внаслідок спільного заподіяння шкоди іншим особам; за зобов'язаннями подружжя з відшкодування шкоди, заподіяної їх неповнолітніми дітьми; борги, які виникли через безпідставне набуття або збереження обома з подружжя майна за рахунок іншої особи.

Усі інші борги подружжя є особистими. Це борги, що виникли до шлюбу; борги, які утворилися після його укладення внаслідок прагнення одного з подружжя до задоволення особистих потреб; борги, які обтяжують роздільне майно дружини і чоловіка; борги, тісно пов'язані з особою боржника (заподіяння шкоди одним із подружжя, аліментні зобов'язання).

Існують особливості й при зверненні стягнення на майно подружжя у тому разі, коли один з них вчинив кримінальне правопорушення і рішенням суду встановлено, що майно подружжя, набуте за час шлюбу, було набуто на кошти, здобуті внаслідок вчинення кримінального правопорушення.

Частина 1 ст. 74 СК України, передбачає, що якщо жінка та чоловік проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою, майно, набуте ними за час спільного проживання, належить їм на праві спільної сумісної власності, якщо інше не встановлено письмовим договором між ними. А відповідно до ч. 2 цієї статті на майно, що є об'єктом права спільної сумісної власності жінки та чоловіка,

які не перебувають у шлюбі між собою, поширюються положення глави 8 СК, що передбачає право спільної сумісної власності подружжя.

Таким чином, ст. 74 СК України поширює на осіб, які не перебувають у шлюбі між собою, але проживають однією сім'єю, положення СК України, пов'язані з набуттям за час спільного проживання права на придбання майна, що регулюють аналогічні відносини між особами, які перебувають у зареєстрованому шлюбі.

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО ПИТАННЯ

Підводячи підсумок з другого питання можна зазначити, що відповідно до ч. 1 ст. 60 СК України, майно, набуте подружжям за час шлюбу, належить дружині та чоловіку на праві спільної сумісної власності незалежно від того, що один з них не мав з поважної причини (навчання, ведення домашнього господарства, догляд за дітьми, хвороба тощо) самостійного заробітку (доходу).

Таким чином, не будь—яке майно, набуте за час шлюбу, можна вважати таким, що належить подружжю на праві спільної сумісної власності. Тому поняття "майно, набуте за час шлюбу" вужче за його буквальне тлумачення.

Ч. 2 ст. 60 СК України встановлює презумпцію, відповідно до якої кожна річ, набута за час шлюбу, крім речей індивідуального користування, є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя. Це має велике практичне значення як при здійсненні правомочності, пов'язаної зі спільною сумісною власністю подружжя, так і у разі поділу спільного майна дружини і чоловіка.

Об'єктами права спільної сумісної власності подружжя можуть бути будь—які речі, за винятком тих, які виключені з цивільного обороту.

Згідно з ч. 2 ст. 60 СК України, об'єктом права спільної сумісної власності є заробітна плата, пенсія, стипендія, інші доходи, одержані одним із подружжя і внесені до сімейного бюджету або внесені на його особовий рахунок у банківську (кредитну) установу. Таким чином, відповідно до ч. 2 ст. 60 СК доходи кожного з подружжя є об'єктом права спільної сумісної власності дружини і чоловіка з моменту їх внесення до сімейного бюджету.

Згідно з ч. 3 ст. 61 СК якщо одним із подружжя укладено договір в інтересах сім'ї, гроші, інше майно, в тому числі гонорар, виграш, що були одержані за цим договором, є об'єктом права спільної сумісної власності дружини і чоловіка.

Одним із об'єктів права спільної сумісної власності подружжя є речі для професійних занять (музичні інструменти, оргтехніка, лікарське обладнання тощо), придбані за час шлюбу для одного з подружжя (ч. 4 ст. 61 СК).

Закріплюючи зазначене положення, закон виходить з того, що ці речі, як правило, мають значну цінність, і що віднесення їх до роздільного майна подружжя могло б істотно порушити права одного з них.

III. ШЛЮБНИЙ ДОГОВІР

Відповідно до ч. 1 ст. 92 СК України, шлюбний договір може бути укладено особами, які подали заяву про реєстрацію шлюбу, а також подружжям.

Якщо у шлюб вступають неповнолітні особи або одна з осіб, які одружуються, є неповнолітньою, зазначені неповнолітні, укладаючи шлюб з додержанням умов, передбачених статтями 22 і 23 СК України, набувають повну цивільну дієздатність з моменту реєстрації шлюбу. Тому для укладання між ними шлюбного договору після реєстрації шлюбу згода на це батьків або піклувальників не потрібна (піклування при вступі у шлюб неповнолітнього припиняється). На укладання ж шлюбного договору до реєстрації шлюбу, якщо його стороною є неповнолітня особа, потрібна письмова згода її батьків або піклувальників, засвідчена нотаріусом.

Шлюбним договором регулюються майнові відносини між подружжям, визначаються їхні майнові права та обов'язки. Шлюбним договором можуть бути визначені майнові права та обов'язки подружжя як батьків. Шлюбний договір не може регулювати особисті відносини подружжя, а також особисті відносини між ними та дітьми. Шлюбний договір не може зменшувати обсягу прав дитини, а також ставити одного з подружжя у надзвичайно невігідне матеріальне становище. За шлюбним договором не може передаватися у власність одному з подружжя нерухоме майно та інше майно, право на яке підлягає державній реєстрації.

Шлюбний договір укладається у письмовій формі і нотаріально посвідчується (ст.94 СК України).

Як вже зазначалося, нині шлюбний договір може бути укладений до реєстрації шлюбу. Відповідно до ст. 92 СК України шлюбний договір може укладатись не тільки до реєстрації шлюбу, а й під час шлюбу. Шлюбний договір, укладений до реєстрації шлюбу, набирає чинності у день реєстрації шлюбу, а шлюбний договір, укладений подружжям, — у день його нотаріального посвідчення.

Відповідно до ч. 1 ст. 96 СК України, у шлюбному договорі може бути встановлено загальний строк його дії, а також строки тривалості окремих прав та обов'язків. Ця норма є диспозитивною. Тому в шлюбному договорі зазначені строки можуть і не передбачатись. Якщо у цьому документі не передбачений загальний строк його дії, він діє до відмови подружжя від цього договору або до його розірвання чи визнання недійсним.

Якщо у шлюбному договорі встановлено загальний строк його дії, він діє протягом цього строку. Подружжя може подовжити термін дії шлюбного договору. Така угода, як впливає зі змісту ст. 94 СК України, має бути нотаріально посвідчена. Дружина і чоловік можуть також відмовитись від шлюбного договору або розірвати його.

У шлюбному договорі може бути встановлена чинність цього документа або окремих його умов і після припинення шлюбу. У разі розірвання шлюбу умови шлюбного договору, не пов'язані з існуванням шлюбу, зберігають свою силу, наприклад, зобов'язання одного з подружжя щодо додаткового утримання дитини (ч. 2 ст. 93 СК України), зобов'язання одного з подружжя щодо виплати аліментів другому з подружжя (ст. 99 СК України), а також щодо умов користування житловим приміщенням, яке належить одному з подружжя.

Сторони можуть домовитися про можливий порядок поділу майна, у тому

числі і в разі розірвання шлюбу. У шлюбному договорі сторони можуть передбачити використання належного їм обом або одному з них майна для забезпечення потреб їхніх дітей, а також інших осіб. Сторони можуть включити до шлюбного договору будь—які інші умови щодо правового режиму майна, якщо вони не суперечать моральним засадам суспільства.

Основним змістом шлюбного договору є визначення правового режиму майна подружжя. Дружина і чоловік можуть змінити режим як роздільного, так і спільного майна.

Ч. 7 ст. 97 СК України, передбачає, що у шлюбному договорі може бути визначене майно, яке дружина, чоловік передає для використання на спільні потреби сім'ї, а також правовий режим майна, подарованого їм у зв'язку з реєстрацією шлюбу. Сторони можуть передбачити, що на майно, набуте ними за час шлюбу, не поширюється правовий режим спільної сумісної власності подружжя і воно вважається спільною частковою або особистою приватною власністю.

Отже, кожен із подружжя має право розпоряджатися належною йому часткою у праві спільної часткової власності, а також може дати згоду на одержання меншої частки майна, набутого за час шлюбу, або відмовитися від неї. Така згода або відмова дійсні, якщо вони відображають справжнє волевиявлення того з подружжя, хто їх дав. Це не суперечить моральним засадам суспільства і не ставить одного з подружжя у надзвичайно невігідне матеріальне становище, якщо він достатньо матеріально забезпечений.

Якщо у зв'язку з укладенням шлюбу один із подружжя вселяється в житлове приміщення, яке належить другому з подружжя, сторони у шлюбному договорі можуть домовитися про порядок користування ним. Житло може належати одному з подружжя на підставі права власності або на умові договору житлового найму. Подружжя у шлюбному договорі може передбачити умови звільнення житлового приміщення тим з них, хто вселився в нього, у разі розірвання шлюбу з виплатою грошової компенсації або без неї.

Якщо житлове приміщення належить дружині та чоловіку на праві спільної сумісної власності, вони можуть домовитися про поділ його у рівних частках або з відступом від рівності часток, а також вирішити питання про проживання або не проживання кожного з подружжя у цьому приміщенні. При цьому згідно з частинами 7 та 8 ст. 7 СК України мають враховуватися права малолітніх і неповнолітніх дітей на користування житлом.

У шлюбному договорі також можуть бути передбачені умови користування житловим приміщенням, що належить обом або одному з подружжя, родичам кожного з подружжя. Причому дружина і чоловік повинні передбачити умови проживання цих родичів (ст. 98 СК України).

У шлюбному договорі можуть бути також передбачені права та обов'язки подружжя щодо взаємного утримання (ст. 99 СК України). Сторони можуть домовитися про надання утримання одному з подружжя незалежно від непрацездатності та потреби у матеріальній допомозі, визначити умови, розмір та строки виплати аліментів одне одному як у період шлюбу, так і після його розірвання. У разі невиконання одним із подружжя свого обов'язку за договором аліменти можуть стягуватись на підставі виконавчого напису нотаріуса.

Шлюбним договором може бути встановлена можливість припинення права на утримання одного з подружжя у зв'язку з одержанням ним майнової (грошової)

компенсації. Умови договору не можуть погіршувати становище того з подружжя, хто є непрацездатним та потребує матеріальної допомоги.

Згідно з ч. 1 ст. 100 СК України одностороння зміна умов шлюбного договору не допускається. Цей документ може бути змінено за угодою сторін, а у разі виникнення спору — за рішенням суду. Ч. 3 ст. 100 СК України, передбачає, що на вимогу одного з подружжя шлюбний договір за рішенням суду може бути змінений, якщо цього вимагають його інтереси, інтереси дітей, а також непрацездатних повнолітніх дітей, які мають істотне значення. Це положення відповідає ч. 8 ст. 7 СК України, яка встановлює загальні принципи регулювання сімейних відносин.

Шлюбний договір укладається за угодою подружжя. Тому дружина і чоловік за домовленістю між собою можуть відмовитися від нього. Відмова подружжя від шлюбного договору має нотаріально посвідчуватись. Права та обов'язки подружжя, встановлені шлюбним договором, припиняються в день подання до нотаріуса заяви про відмову від нього (ст. 101 СК України).

Відповідно до ст. 102 СК України на вимогу одного з подружжя шлюбний договір може бути розірваний за рішенням суду з підстав, що мають істотне значення, зокрема в разі неможливості його виконання.

Шлюбний договір на вимогу одного з подружжя або іншої особи, права та інтереси якої цим договором порушені, може бути визнаний недійсним за рішенням суду з підстав, встановлених Цивільним кодексом України.

Таким чином, як ми бачимо, законодавець надає змогу подружжя врегулювати майнові питання їхнього спільного життя на власних розсуд, але, зрозуміло, дотримуючись вимог законодавства.

ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ

Підсумовуючи вищенаведене, слід зазначити, що шлюбним договором регулюються майнові відносини між подружжям, визначаються їхні майнові права та обов'язки. Шлюбним договором можуть бути визначені майнові права та обов'язки подружжя як батьків. Шлюбний договір не може регулювати особисті відносини подружжя, а також особисті відносини між ними та дітьми. Шлюбний договір не може зменшувати обсягу прав дитини, які встановлені цим Кодексом, а також ставити одного з подружжя у надзвичайно не вигідне матеріальне становище. За шлюбним договором не може передаватися у власність одному з подружжя нерухоме майно та інше майно, право на яке підлягає державній реєстрації.

Шлюбний договір укладається у письмовій формі і нотаріально посвідчується. Як вже зазначалося, нині шлюбний договір може бути укладений до реєстрації шлюбу. Відповідно до ст. 92 СК шлюбний договір може укладатись не тільки до реєстрації шлюбу, а й під час шлюбу. Шлюбний договір, укладений до реєстрації шлюбу, набирає чинності у день реєстрації шлюбу, а шлюбний договір, укладений подружжям, — у день його нотаріального посвідчення.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ

Сімейний кодекс України, зокрема, в главі 6 закріплює такі права подружжя:

- 1) право на материнство та батьківство;
- 2) право дружини та чоловіка на повагу до своєї індивідуальності;

- 3) право дружини та чоловіка на фізичний та духовний розвиток, на здобуття освіти, прояв своїх здібностей, на створення умов для праці та відпочинку;
- 4) право дружини та чоловіка на зміну прізвища після реєстрації шлюбу. У цьому разі орган РАЦС видає нове свідоцтво про шлюб;
- 5) право дружини та чоловіка на розподіл обов'язків та спільне вирішення питань життя сім'ї;
- 6) право дружини та чоловіка на особисту свободу;

Сімейний кодекс в главі 6 закріплює такі обов'язки подружжя:

- 1) дружина та чоловік зобов'язані спільно піклуватися про побудову сімейних відносин між собою та іншими членами сім'ї на почуттях взаємної любові, поваги, дружби, взаємодопомоги;
- 2) чоловік зобов'язаний утверджувати в сім'ї повагу до матері, а дружина зобов'язана утверджувати в сім'ї повагу до батька;
- 3) дружина та чоловік відповідальні один перед одним, перед іншими членами сім'ї за свою поведінку в ній;
- 4) дружина та чоловік зобов'язані спільно дбати про матеріальне забезпечення сім'ї;

Відповідно до ч. 1 ст. 60 СК України, майно, набуте подружжям за час шлюбу, належить дружині та чоловіку на праві спільної сумісної власності незалежно від того, що один з них не мав з поважної причини (навчання, ведення домашнього господарства, догляд за дітьми, хвороба тощо) самотійного заробітку (доходу).

Таким чином, не будь—яке майно, набуте за час шлюбу, можна вважати таким, що належить подружжю на праві спільної сумісної власності. Тому поняття "майно, набуте за час шлюбу" вужче за його буквальне тлумачення.

Ч. 2 ст. 60 СК України встановлює презумпцію, відповідно до якої кожна річ, набута за час шлюбу, крім речей індивідуального користування, є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя. Це має велике практичне значення як при здійсненні правомочності, пов'язаної зі спільною сумісною власністю подружжя, так і у разі поділу спільного майна дружини і чоловіка.

Об'єктами права спільної сумісної власності подружжя можуть бути будь—які речі, за винятком тих, які виключені з цивільного обороту.

Згідно з ч. 2 ст. 60 СК України, об'єктом права спільної сумісної власності є заробітна плата, пенсія, стипендія, інші доходи, одержані одним із подружжя і внесені до сімейного бюджету або внесені на його особовий рахунок у банківську (кредитну) установу. Таким чином, відповідно до ч. 2 ст. 60 СК доходи кожного з подружжя є об'єктом права спільної сумісної власності дружини і чоловіка з моменту їх внесення до сімейного бюджету.

Згідно з ч. 3 ст. 61 СК якщо одним із подружжя укладено договір в інтересах сім'ї, гроші, інше майно, в тому числі гонорар, виграш, що були одержані за цим договором, є об'єктом права спільної сумісної власності дружини і чоловіка.

Одним із об'єктів права спільної сумісної власності подружжя є речі для професійних занять (музичні інструменти, оргтехніка, лікарське обладнання тощо), придбані за час шлюбу для одного з подружжя (ч. 4 ст. 61 СК).

Закріплюючи зазначене положення, закон виходить з того, що ці речі, як правило, мають значну цінність, і що віднесення їх до роздільного майна подружжя могло б істотно порушити права одного з них.

Шлюбним договором регулюються майнові відносини між подружжям,

визначаються їхні майнові права та обов'язки. Шлюбним договором можуть бути визначені майнові права та обов'язки подружжя як батьків. Шлюбний договір не може регулювати особисті відносини подружжя, а також особисті відносини між ними та дітьми. Шлюбний договір не може зменшувати обсягу прав дитини, які встановлені цим Кодексом, а також ставити одного з подружжя у надзвичайно не вигідне матеріальне становище. За шлюбним договором не може передаватися у власність одному з подружжя нерухоме майно та інше майно, право на яке підлягає державній реєстрації.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДО ДАНОЇ ТЕМИ

Для більш ґрунтовного опанування навчального матеріалу з даної теми, необхідно відповісти на наступні запитання:

10. Поняття, значення, підстави виникнення та види особистих немайнових прав подружжя?
11. Зміст права на материнство?
12. Зміст Права на батьківство?
13. Загальна характеристика майнових правовідносин подружжя?
14. Правовий режим роздільного майна подружжя?
15. Підстави набуття та об'єкти права спільної сумісної власності подружжя?
16. Володіння, користування та розпорядження спільним майном подружжя?
17. Поділ спільного майна подружжя?
18. Право на майно жінки та чоловіка, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою?
19. Поняття шлюбного договору та його правове значення?
20. Зміст шлюбного договору?
21. Порядок укладання, зміни та припинення шлюбного договору?
22. Визначення у шлюбному договорі правового режиму майна?

ТЕМА № 5. ПРАВА ТА ОBOB'ЯЗКИ ПОДРУЖЖЯ ПО УТРИМАННЮ

(2 години)

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Права та обов'язки подружжя із взаємного утримання.....	50
2. Право на утримання під час перебування у шлюбі.....	52
3. Право на утримання після розірвання шлюбу.....	55
4. Способи надання утримання.....	58

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради. – 1996. — № 30. – ст. 141
2. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 ., № 2947—III // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2002, N 21—22, ст. 135
3. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435—IV // Відомості Верховної Ради.
4. Закон України «Про нотаріат» від 2 вересня 1993 р. № 3425—12. // Відомості Верховної Ради (ВВР), 1993, N 39, ст.383
5. Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України» від 03.03.2004 N 20/5 // Офіційний вісник України. – 2004. — №10. – ст. 639
6. Сімейне право України (історія, традиції, сучасність) навч. посіб./ Б.І. Андрусин, С.І. Шимон, Л.С. Дубчак [та ін.], за ред. Андрусина Б.І., Шимон С.І. – К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2013. – 454 с.
7. Сімейне право України: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів.// Дякович М.М. —2—ге видання перероб. і допов. – К.: Правова єдність, 2012. – 552 с.
8. Сімейне право України: підручник / Л. М. Баранова, В. І. Борисова, І. В. Жилінкова та ін.; за заг. ред. В. І. Борисової та І. В. Жилінкової. — 4—те вид., перероб. і доп. — К.: Юрінком Інтер, 2012. — 320 с.
9. Шмерега С.В. Сімейне право України: судові прецеденти : навч. посібник / С. В. Шмерега. — Рівне, 2013. — 272 с.
10. Дутко А.О. Практикум з сімейного права України:— Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013.
11. Глиняна К.М. Договірне регулювання майнових правовідносин подружжя / К. М. Глиняна // Часопис цивілістики . — 2013. — Вип. 15. — С. 89—94.
12. Боднар Т. Сімейне право в системі права України /Т. Боднар// Приватне право . — 2013. — № 1. — С. 129—134
13. Методичні рекомендації «Права та обов'язки подружжя по утриманню» — Оржиця: Оржицьке районне управління юстиції, 2013 р. – 16с.

14. Бондарєва М.В. Проблемні аспекти видачі свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя в разі смерті одного з подружжя / М. В. Бондарєва // Наше право. — 2014. — № 2. — С. 114—118

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Метою лекції є розгляд підстав, порядку та способів надання утримання, взаємної матеріальної підтримки один одного із подружжя, і безпосередньо законодавче закріплення обов'язків по утриманню. Права та обов'язки подружжя із взаємного утримання

ВСТУП

Для сімейних відносин характерним є принцип взаємної моральної та матеріальної підтримки. Це одна з визначальних рис сім'ї. Дружина і чоловік зобов'язані матеріально підтримувати одне одного. Як слушно зазначає З.Ромовська, обов'язок матеріальної підтримки одним із подружжя другого виникає з моменту реєстрації шлюбу і має моральний та юридичний характер з моменту появи необхідних для цього підстав.

Особливістю аліментних зобов'язань є їх суто особистий характер. Вони не передаються і не відчужуються. Це обумовлює припинення зазначених правовідносин у разі смерті будь—кого з їх учасників. Таким чином, питанню прав та обов'язків подружжя із взаємного утримання присвячено перше питання нашої лекції.

I. ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ ПОДРУЖЖЯ ІЗ ВЗАЄМНОГО УТРИМАННЯ

Дружина, чоловік повинні матеріально підтримувати один одного – це загальне правило, яке, на жаль, часто не виконується та суб'єктами сприймається по-різному. Тому в багатьох випадках його реалізація на практиці може здійснюватися різними способами: у безспірному порядку і на добровільній основі самим подружжям, отримані домовленості може бути закріплено у договорах, що посвідчують нотаріусами, а при виникненні спору – права та обов'язки щодо утримання одного із подружжя встановлюються судом.

За сучасною доктриною СК України можна визначити такі критерії для класифікації підстав утримання:

1) за статусом осіб, які мають права та обов'язки щодо утримання: подружжя;
— особи, що розлучилися;
— особи, що не перебували у шлюбі;
— особи, які більше року як розлучилися, але тривалий час проживали однією сім'єю тощо.

З таким суб'єктним складом важко погодитися, оскільки у назві глави 9 СК України йдеться про подружжя, а не про осіб, які у шлюбі не перебувають або розлучилися;

2) за статевими ознаками осіб, з якими проживає дитина, або обумовленими вагітністю. Така підстава є не зовсім обґрунтованою, оскільки штучне відмежування статусу чоловіка, з яким проживає дитина, від подібного статусу жінки є недоцільним. Так само можна говорити про спеціальний статус баби і діда, з якими може проживати дитина;

3) за наслідками:
— що зумовлюють тимчасове утримання – хвороба, догляд за дитиною до досягнення нею трьох років та ін.;

— що призводять до постійного утримання – досягнення пенсійного віку, догляд за дитиною інвалідом тощо.

Ці підстави може бути переглянуто судом, але їх необхідно відслідковувати, оскільки особа, яка досягла пенсійного віку, працездатність не набуде, але фактично може працювати та отримувати дохід. Іноді інваліди скаржаться, що «особу, яка втратила руку, зобов'язують кожного року проходити медичний огляд, ніби рука може знову вирости». Тому при призначенні утримання доцільно встановлювати реальні й обґрунтовані терміни надання допомоги;

4) хворобу або каліцтво як самостійну підставу, на наш погляд, не можна окремо регламентувати як підставу для витрат (ст. 90 СК України), оскільки тоді необхідно окремо говорити про витрати і утримання, тобто застосовуваний термін «витрати» має узгоджуватися з терміном «утримання». Зрозуміло, що перебування у лікарні у сучасних умовах зумовлює додаткові витрати, але необхідно встановити різницю між звичайним утриманням (без витрат на лікування), а якщо такі будуть, та обумовити ці додаткові витрати. Інакше виходить, що каліцтво – це передумова інвалідності та одночасно утримання, а не витрат.

Положення щодо взаємного утримання не завжди є об'єктивними, оскільки саме законодавство України має певні неузгодженості. Наприклад, за ч. 4 ст. 75 СК України один із подружжя є таким, що потребує матеріальної допомоги, якщо заробітна плата, пенсія, доходи від використання його майна, інші доходи не

забезпечують йому прожиткового мінімуму, встановленого законом. При цьому, за ст. 48 Конституції України і кожен має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло. За частиною 3 ст. 46 Основного закону пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом. Зіставлення цих норм законодавства свідчить про те, що держава робить спробу перевести власну матеріальну відповідальність за достатній рівень життя громадян на іншого із подружжя, коли отримувана одним із подружжя пенсія нижча від прожиткового мінімуму, встановленого законом. Тому можливість стягнення аліментів, коли розмір пенсії одного з подружжя нижчий від прожиткового мінімуму громадян, з іншого із подружжя при юридично грамотній аргументації стане сумнівною. Взагалі ж, встановлення розміру пенсії нижчого рівня, ніж прожитковий мінімум громадян, суперечить закону.

У Сімейному кодексі України розмежовано два види утримання залежно від того стану, в якому перебуває особа, що потребує утримання, під час перебування у шлюбі та після розірвання шлюбу, що, на жаль, не відтворено у назвах статей. Приміром, ст. 75 СК України сприймається як загальна завдяки її назві «Право одного з подружжя на утримання» та місцю розташування – на початку глави 9 СК України, але обумовлені в ній підстави надання утримання неможливо вважати загальними, оскільки у ст. 76 СК України у деяких випадках дублюються положення про три умови надання права на утримання, а в деяких – ні. Більше того, формально, виходить, що специфічними правами на утримання володіють лише особи, статус яких визначено у частинах 3 та 4 ст. 76 СК України, однак такими ж правами користується й інший із подружжя.

ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО ПИТАННЯ

Підводячи підсумок по першому питанню, слід зазначити, що за сучасною доктриною СК України можна визначити такі критерії для класифікації підстав утримання:

1) за статусом осіб, які мають права та обов'язки щодо утримання: подружжя; особи, що розлучилися; особи, що не перебували у шлюбі; особи, які більше року як розлучилися, але тривалий час проживали однією сім'єю тощо. З таким суб'єктним складом важко погодитися, оскільки у назві глави 9 СК йдеться про подружжя, а не про осіб, які у шлюбі не перебувають або розлучилися;

2) за статевими ознаками осіб, з якими проживає дитина, або обумовленими вагітністю.

3) за наслідками: що зумовлюють тимчасове утримання – хвороба, догляд за дитиною до досягнення нею трьох років та ін.; що призводять до постійного утримання – досягнення пенсійного віку, догляд за дитиною інвалідом тощо.

II. ПРАВО НА УТРИМАННЯ ПІД ЧАС ПЕРЕБУВАННЯ У ШЛЮБІ

Право на утримання під час перебування у шлюбі може мати тимчасовий та постійний характер. Частина 2 ст. 75 СК України викладено таким чином, що всі її умови вважаються обов'язковими і мають існувати одночасно на момент визначення утримання, а саме:

- 1) *непрацездатність;*
- 2) *потреба у матеріальній допомозі;*
- 3) *утримувач має можливість надавати утримання.*

Якщо перші дві умови доволі чітко розкрито у наступних частинах ст. 75 СК України, то третю умову не конкретизовано. Тобто положення, яка особа вважатиметься такою, що має можливість надавати утримання, залишилося не розкритим. Оскільки життєвий рівень в Україні, порівняно з іншими розвиненими країнами, невисокий, то це питання завжди становитиме проблеми на практиці.

Більше того, коли йдеться про непрацездатність і, у тому числі, як підставу для отримання аліментів, то необхідно чітко з'ясувати, результатом чого стала непрацездатність. Наприклад, якщо інвалідність зумовлено каліцтвом на виробництві або, настала у результаті дорожньо—транспортної пригоди, то непрацездатність одного з подружжя має компенсуватися винною особою — виробництвом або правопорушником.

Доцільно зупинитися й на правових аспектах встановлення непрацездатності одного із подружжя. До непрацездатних належать такі категорії осіб: які досягли пенсійного віку, а також інваліди I, II чи III групи. На підтвердження цих обставин надається паспорт, пенсійне посвідчення, документи, які встановлюють групу інвалідності. Аліменти на утримання одного із подружжя у результаті непрацездатності стягуються судом. При цьому потрібно, щоб така непрацездатність існувала на момент розгляду справи у суді, незалежно від того, чи настала вона (інвалідність) у період шлюбу. При розгляді справи суду має бути надано такі докази: свідоцтво про шлюб, документи, які стверджують наявність непрацездатності, матеріальну забезпеченість іншого із подружжя.

Щодо потреби у матеріальній допомозі, то її може надавати один із подружжя іншому, якщо його заробітна плата, пенсія, доходи від використання його майна, інші доходи не забезпечують йому прожиткового мінімуму, який встановлено законом. При розгляді справи про стягнення аліментів необхідно надавати документи, які підтверджують потребу у матеріальній допомозі, тобто особа може надати довідку з місця роботи про заробітну плату за останній рік, а з органів пенсійного забезпечення — про отримувану пенсію. Якщо постане питання про отримувані доходи, то всією відповідною інформацією володіє лише податкова інспекція. Тому саме довідка цього органу й має бути підставою для визначення розміру отримуваного громадянином доходу.

Цілком можна погодитися з тим, що у разі встановлення винної поведінки одного із подружжя щодо іншого такі обставини мають звільняти від сплати аліментів (негідна поведінка у шлюбних відносинах, а також втрата працездатності у зв'язку з вчиненням умисного злочину ч. 5 ст. 75 СК України). Але при цьому необхідно конкретизувати, яку поведінку можна кваліфікувати як негідну, оскільки на практиці у сім'ї її розцінюють по—різному: небажання прибирати квартиру, невміння або небажання працювати на дачі, а також існування позашлюбних

зв'язків.

Отже, факт негідної поведінки одного із подружжя у шлюбних відносинах при розгляді цієї категорії справ судом має бути доведено на підставі доказів, зокрема таких: рішення суду про визнання особи обмежено дієздатною, що свідчить про те, що особа зловживала спиртними напоями, наркотичними чи токсичними речовинами, рішення суду про позбавлення батьківських прав, прав усиновлювача, постанова про направлення до лікувально—трудового профілакторію, приводи до міліції, постанови про притягнення до адміністративної відповідальності, довідки з бюро судово—медичної експертизи про завдання побоїв дружині, дітям, показання свідків та інших речових та письмових доказів, які свідчать про негідну поведінку одного із подружжя у сім'ї, вирок суду про притягнення до кримінальної відповідальності за ухилення від сплати аліментів, за наклеп на дружину, чоловіка, рішення суду про відмову у визнанні особи недієздатною, якщо справу розглядали за заявою одного із подружжя, тощо.

У частині 6 ст. 75 СК України передбачено ще одну (третю) підставу для утримання одного із подружжя, хто став непрацездатним у зв'язку з протиправною поведінкою іншого із подружжя. Наприклад, він має право на утримання незалежно від права на відшкодування шкоди відповідно до ст. 1166 ЦК України. При розгляді такої справи суду має бути надано документ, який стверджує, що непрацездатність одного із подружжя настала у зв'язку з протиправною поведінкою іншого із подружжя. Такий факт при розгляді справи про стягнення аліментів не повинен доводитися, оскільки його вже має встановити суд при вирішенні питання про протиправність діяння одного із подружжя щодо іншого, у результаті якого настала непрацездатність одного із подружжя, тобто це факт, який було встановлено у вирокі суду, що набрав законної сили, і він має преюдиційне значення при вирішенні справи про стягнення аліментів (ч. 4 ст. 61 нового ЦПК).

Однак кваліфікація злочину як умисного також не завжди сприяє об'єктивному позбавленню особи аліментів, наприклад, отримання хабара – це умисний злочин, але доволі часто обвинувачені заявляють в суді про те, що вчинили злочин через необхідність забезпечити сім'ю, а інвалідність вони можуть отримати як під час затримання, так і під час відбування покарання. Отже, такі дії, спрямовані на забезпечення сім'ї, з позиції іншого із подружжя мають сприйматися як позитивні, хоча у результаті таких дій можуть настати негативні наслідки.

Тому в адвокатів можуть бути складні завдання – запропонувати суду обґрунтовану позицію щодо доцільності стягнення аліментів на користь довірителя або відмовити у наданні аліментів. Наприклад, наведені загальні підстави для надання утримання не зовсім збігаються з підставами для позбавлення права на утримання. Розглянемо таку ситуацію. Особа під час перебування у шлюбі втратила працездатність внаслідок хвороби, яка в неї була до шлюбу, то чи можна її позбавити права на утримання? За ст. 75 СК України вона має право на утримання. За п. 3 ч. 1 ст. 83 СК України таку особу має бути позбавлено права на утримання, але необхідно довести факт, що була відповідна дія – приховування тяжкої хвороби при реєстрації шлюбу. Наприклад, за ст. 30 СК України наречених зобов'язують повідомити один одного про тяжкі хвороби, а також передбачено як наслідок неповідомлення визнання шлюбу недійсним. Отже, з наведених норм випливає, що одночасно з позбавленням права на утримання має ставитися питання про недійсність шлюбу. При цьому, за ст. 30 СК України визнання шлюбу недійсним

звільняє іншого із подружжя від аліментних обов'язків. Однак аліментні права можуть зумовлюватися й ст. 91 СК України, а для спільного і тривалого проживання однією сім'єю не встановлено обов'язку щодо повідомлення про стан здоров'я. Отже, при визнанні шлюбу недійсним залишиться спільне проживання однією сім'єю, скасування якого законодавством не передбачено, а тому аліментні обов'язки зумовлюватимуться іншими підставами. Таким чином, сучасне сімейне право щодо аліментних обов'язків з утримання одного із подружжя відрізняється різноманітними підходами до вирішення одних і тих самих питань.

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО ПИТАННЯ

Підсумовуючи вищенаведене, необхідно зробити висновок, що право на утримання під час перебування у шлюбі може мати тимчасовий та постійний характер. При цьому, ст. 75 СК України за місцем розташування має встановлювати загальні умови надання утримання як тимчасового – допомоги, так і постійного характеру.

Частина 2 ст. 75 СК України викладено таким чином, що всі її умови вважаються обов'язковими і мають існувати одночасно на момент визначення утримання, а саме:

- 1) *непрацездатність;*
- 2) *потреба у матеріальній допомозі;*
- 3) *утримувач має можливість надавати утримання.*

Якщо перші дві умови доволі чітко розкрито у наступних частинах ст. 75 СК, то третю умову не конкретизовано. Тобто положення, яка особа вважатиметься такою, що має можливість надавати утримання, залишилося не розкритим. Оскільки життєвий рівень в Україні, порівняно з іншими розвиненими країнами, невисокий, то це питання завжди становитиме проблеми на практиці.

До непрацездатних належать такі категорії осіб: які досягли пенсійного віку, а також інваліди I, II чи III групи. На підтвердження цих обставин надається паспорт, пенсійне посвідчення, документи, які встановлюють групу інвалідності. Аліменти на утримання одного із подружжя у результаті непрацездатності стягуються судом. При цьому потрібно, щоб така непрацездатність існувала на момент розгляду справи у суді, незалежно від того, чи настала вона (інвалідність) у період шлюбу. При розгляді справи суду має бути надано такі докази: свідоцтво про шлюб, документи, які стверджують наявність непрацездатності, матеріальну забезпеченість іншого із подружжя.

Щодо потреби у матеріальній допомозі, то її може надавати один із подружжя іншому, якщо його заробітна плата, пенсія, доходи від використання його майна, інші доходи не забезпечують йому прожиткового мінімуму, який встановлено законом.

III. ПРАВО НА УТРИМАННЯ ПІСЛЯ РОЗІРВАННЯ ШЛЮБУ

У статті 76 СК України йдеться про утримання після розірвання шлюбу і визначено підстави для надання утримання одному із подружжя.

1. Непрацевдатність виникла під час шлюбу або протягом одного року від дня розірвання шлюбу, при цьому у СК України встановлено підстави: потреба матеріальної допомоги і можливість надання її колишнім чоловіком або дружиною. Їх необхідно аналізувати разом з абзацом другим ч. 2: «Особа має право на утримання і тоді, коли вона стала інвалідом після спливу одного року від дня розірвання шлюбу, якщо її інвалідність була результатом протиправної поведінки щодо неї колишнього чоловіка, колишньої дружини під час шлюбу. Цією нормою обмежується право на отримання аліментів строком в один рік від моменту розлучення та можливість заявляти відповідні вимоги пізніше лише у тому випадку, якщо інвалідність стала результатом протиправної поведінки іншого із подружжя у період шлюбу»:

- факт непрацевдатності підтверджують: паспорт, свідоцтво про народження, рішення суду про встановлення неправильності в актах цивільного, пенсійне посвідчення, документи, які стверджують факт інвалідності, – висновки ЛТЕК, МСЕК, які було складено протягом одного року від дня розірвання шлюбу);
- факт розірвання шлюбу – свідоцтва про укладення та розірвання шлюбу;
- матеріальний стан одержувача аліментів – довідки про розмір зарплати, пенсії, стипендії, довідки із фонду зайнятості про відсутність роботи, показання свідків, докази, які підтверджують, що на утриманні особи перебувають інші члени сім'ї, наприклад, батьки—інваліди;
- платоспроможність колишнього чоловіка, дружини – довідки з місця роботи про розмір заробітку, докази, які підтверджують інший дохід, – від акцій, від оренди об'єктів власності, дивіденди від діяльності підприємств, авторські гонорари, премії тощо.

2. Якщо на момент розірвання шлюбу до досягнення встановленого законом пенсійного віку залишилося не більше ніж п'ять років, вона, він матимуть право на утримання після досягнення цього пенсійного віку, за умови, що у шлюбі вони спільно проживали не менше ніж десять років. У цій нормі застосовано термін «у шлюбі спільно проживали», який важко сприйняти через подвійне його правове значення. З одного боку, перебування у шлюбі може бути встановлено на підставі паспорта, свідоцтв про одруження та розлучення, але питання спільного проживання відокремити буває складно, оскільки у більшості випадків громадяни такого факту не могли раніше зареєструвати. Тепер факт окремого проживання може встановлювати суд, а також нотаріуси, але відсутність відповідного рішення суду або нотаріального акта не може зумовлювати висновок про спільне проживання. Як правило, при поданні заяви про розлучення подружжя вказує строк спільного і роздільного проживання, що у багатьох випадках не відтворюється у резолютивній частині судового рішення. Виходячи зі згаданої норми юридична обставина щодо спільного проживання подружжя набуває юридичного значення має відобразитися у судовому рішенні, якщо розлучення відбувається для жінок у віці більше 50 років, а для чоловіків – 55 років.

3. Ч. 4 ст. 76 СК України якщо у зв'язку з вихованням дитини, веденням домашнього господарства, піклуванням про членів сім'ї, хворобою або іншими

обставинами, що мають істотне значення, один із подружжя не мав можливості одержати освіту, працювати, обійняти відповідну посаду, він має право на утримання у зв'язку з розірванням шлюбу і тоді, коли є працездатним, за умови, що потребує матеріальної допомоги і що колишній чоловік, колишня дружина може надавати матеріальну допомогу. Право на утримання у цьому випадку триває протягом трьох років від дня розірвання шлюбу. На нашу думку, законодавець такий строк вважає оптимальним для того, щоб особа могла отримати якусь освіту, знайти роботу, виявити свої здібності. Зрозуміло, що під час отримання утримання особа має вживати заходів до розшуку роботи, підвищення кваліфікації, бо інша особа вправі вимагати припинення утримання. Під час перебування у шлюбі інший з подружжя також вправі отримувати допомогу (утримання) за подібних обставин, але це положення у законодавстві не розкрито, оскільки поглинається загальним обов'язком надавати утримання у будь-яких випадках, якщо інший із подружжя потребує його.

До предмета доказування по таких справах належать:

- факти виховання колишнім чоловіком, дружиною дитини, ведення домашнього господарства, піклування про членів сім'ї, наявність хвороби та інші обставини, які мають істотне значення, які підтверджують лікарняні листи по догляду за дитиною, довідки про хворобу дитини, виписки з медичної картки дитини, докази, що підтверджують ведення домашнього господарства, показання свідків, довідки про стан здоров'я членів сім'ї, про стан здоров'я колишнього чоловіка, дружини;

- факти неможливості отримання освіти, роботи мають зумовлюватися об'єктивними обставинами та доводитися – довідки про тривалий стан хвороби дитини, членів сім'ї, стан хвороби самої особи (наприклад, періодичні приступи епілепсії, фізичні вади тощо);

матеріальний стан колишнього чоловіка, дружини, що потребують утримання, – довідки про зарплату, стипендію тощо; платоспроможність колишньої дружини та чоловіка, зобов'язаних платити аліменти, – довідки про зарплату, доходи, дивіденди.

Тимчасове право на утримання

Існують різні погляди щодо стягнення аліментів у період тимчасової непрацездатності одного із подружжя. Це питання регулює ст. 90 СК України. До непрацездатних належать такі категорії осіб: які досягли пенсійного віку, а також інваліди I, II чи III групи. На підтвердження цих обставин надається паспорт, пенсійне посвідчення, документи, які встановлюють групу інвалідності. Аліменти на утримання одного із подружжя у результаті непрацездатності стягуються судом. При цьому потрібно, щоб така непрацездатність існувала на момент розгляду справи у суді, незалежно від того, чи настала вона (інвалідність) у період шлюбу. При розгляді справи суду має бути надано такі докази: свідоцтво про шлюб, документи, які стверджують наявність непрацездатності, матеріальну забезпеченість іншого із подружжя.

Щодо потреби у матеріальній допомозі, то її може надавати один із подружжя іншому, якщо його заробітна плата, пенсія, доходи від використання його майна, інші доходи не забезпечують йому прожиткового мінімуму, який встановлено законом., згідно з якою чоловік, дружина повинні брати взаємну участь у витратах на лікування, пов'язаних із хворобою або каліцтвом іншого із подружжя. Подружжя повинні піклуватися один про одного, надавати моральну та матеріальну підтримку

у випадках, якщо сталось каліцтво або має місце хвороба одного із них, це обов'язок, який поглинається подружнім життям та не є підставою для стягнення аліментів, оскільки у ст. 75 СК України передбачено вичерпний перелік підстав утримання одного із подружжя.

Важливе значення для захисту прав майбутньої матері має регулювання її прав на утримання під час вагітності. Закон захищає як права матері, так і батька, оскільки вони як суб'єкти сімейних відносин мають рівні права, тому у разі проживання з матір'ю чи батьком дитини, кожний має право на утримання від іншого до досягнення дитиною 3 років. Якщо дитина має вади фізичного або психічного розвитку та проживає разом з матір'ю або батьком, то кожний, з ким проживає дитина, має право на утримання від чоловіка (дружини) до досягнення дитиною 6 років (ст.ст.84,86 України). Утримання від чоловіка має як вагітна жінка так і та, з якою проживає дитина як у період шлюбу, так і після його розірвання (ст. 90 України).

Важливим моментом, який слід брати до уваги, є вагітність у період шлюбу. Утримання надається незалежно від того, чи працює така жінка, чи матеріально вона забезпечена, але при цьому суд при розгляді таких справ повинен врахувати умови, чи чоловік може надавати таку матеріальну допомогу. Це положення також стосується чоловіка та передбачено ч. 3 ст. 86 СК України. А от щодо можливості чоловіка (жінки) надавати матеріальну допомогу на практиці, то це питання вирішується по—різному, що призводить до скасування судових рішень. Це питання слід вирішувати по—іншому, якщо дружина просить збільшити розмір стягуваних аліментів та якщо чоловік здатен сплачувати такі аліменти. Вона може звернутися до суду з позовом про зміну стягуваних аліментів у бік їх збільшення, обґрунтовуючи свої позовні вимоги доказами, наприклад, необхідність забезпечення дитини продуктами харчування з дитячої кухні, можливо, необхідність лікування, проведення різних профілактичних процедур тощо. При пред'явленні позову про зміну розміру аліментів позивачеві необхідно надати суду докази про додаткові витрати на утримання дитини.

Як мати, так і батько, з якими проживає дитина, мають право на утримання від іншого із подружжя, колишньої дружини – матері дитини і після розірвання шлюбу.

ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ

Підводячи підсумок з третього питання нашої лекції, необхідно зазначити, що існують різні погляди щодо стягнення аліментів у період тимчасової непрацездатності одного із подружжя. Це питання регулює ст. 90 СК України, згідно з якою чоловік, дружина повинні брати взаємну участь у витратах на лікування, пов'язаних із хворобою або каліцтвом іншого із подружжя. Подружжя повинні піклуватися один про одного, надавати моральну та матеріальну підтримку у випадках, якщо сталось каліцтво або має місце хвороба одного із них, це обов'язок, який поглинається подружнім життям та не є підставою для стягнення аліментів, оскільки у ст. 75 СК України передбачено вичерпний перелік підстав утримання одного із подружжя.

У статті 76 СК України йдеться про утримання після розірвання шлюбу і визначено підстави для надання утримання одному із подружжя.

1. Непрацездатність виникла під час шлюбу або протягом одного року від дня розірвання шлюбу, при цьому у СК України встановлено підстави: потреба

матеріальної допомоги і можливість надання її колишнім чоловіком або дружиною

2. Якщо на момент розірвання шлюбу до досягнення встановленого законом пенсійного віку залишилося не більше ніж п'ять років, вона, він матимуть право на утримання після досягнення цього пенсійного віку, за умови, що у шлюбі вони спільно проживали не менше ніж десять років.

3. Ч. 4 ст. 76 СК України якщо у зв'язку з вихованням дитини, веденням домашнього господарства, піклуванням про членів сім'ї, хворобою або іншими обставинами, що мають істотне значення, один із подружжя не мав можливості одержати освіти, працювати, обійняти відповідну посаду, він має право на утримання у зв'язку з розірванням шлюбу і тоді, коли є працездатним, за умови, що потребує матеріальної допомоги і що колишній чоловік, колишня дружина може надавати матеріальну допомогу. Право на утримання у цьому випадку триває протягом трьох років від дня розірвання шлюбу.

IV. СПОСОБИ НАДАННЯ УТРИМАННЯ

Встановлення часу сплати аліментів – це принципове питання, яке має вирішуватися з урахуванням не тільки потреб особи, а й специфіки отримання доходів платників аліментів, оскільки призначення нереальних строків призведе лише до невиконання рішень суду. Тому у разі отримання сезонних доходів, наприклад у сільському господарстві, необхідно встановлювати сплату аліментів для одного з подружжя, який займається веденням фермерського господарства, на літній період і осінь. При цьому відсутність системності в отриманні доходів має бути враховано як сторонами при укладенні відповідної угоди, так і судом.

Надання утримання одному із подружжя може визначатися за різними способами його надання, які зумовлюються матеріальними можливостями відповідача. Законом не заборонено, щоб утримання надавалось крім грошової форми у натуральній, але для цього необхідна згода того із подружжя, кому таке утримання буде надано або навпаки, якщо надання утримання у натуральній формі вимагає особа, яка його надаватиме. Тому це питання має вирішувати суд, виходячи з об'єктивних і суб'єктивних факторів. У законі нічого не сказано, що є натуральна форма утримання, її обсяг, чи вимірюється вона еквівалентно грошовій формі. Тому, на нашу думку, питання надання такого утримання можливо вирішувати тільки у договірному порядку, в умовах договору подружжя може визначити умови надання утримання у натуральній формі, конкретно зазначити, у чому полягатиме натуральне утримання (надання продуктів харчування, одягу, ліків, забезпечення духовного розвитку – відвідування театру тощо), розмір надання такої допомоги та її строки. Такий договір подружжя про надання утримання може врегульовувати питання сплати аліментів у грошовій формі, а також змішаний, тобто частину у грошовій, а іншу частину у натуральній формі. Цей акт укладають у письмовій формі та нотаріально посвідчують.

У разі невиконання одним із подружжя свого обов'язку за договором про надання утримання аліменти може бути стягнуто на підставі виконавчого напису нотаріуса (ч. 2 ст. 78 СК України).

Щодо натуральної форми надання утримання, про яку йдеться у ч. 1 ст. 77 СК України, то, на нашу думку, виконати умови такого договору на підставі

виконавчого напису буде складно або взагалі неможливо. Сьогодні у новому ЦПК має місце наказне провадження (статті 95–106). Після спрощеного розгляду вимоги, яка ґрунтується на правочині, вчиненому у письмовій (в тому числі і у нотаріальній) формі (п. 1 ч. 1 ст. 96 ЦПК), видається судовий наказ, який є особливою формою судового рішення про стягнення за заявою особи грошових коштів з боржника. Судовий наказ після набрання ним законної сили видається стягувачеві для пред'явлення його до виконання. Оскільки судовий наказ прирівнюється до судового рішення та є його особливою формою, тому на його підставі, на думку авторів, має бути видано також виконавчий лист, направлено до державної виконавчої служби для контролю, та за ним можуть здійснюватися періодичні платежі (аліменти) за місцем роботи боржника.

Частиною 2 ст. 77 СК України передбачено, що аліменти, як правило, у грошовій формі присуджуються одному із подружжя за рішенням суду. Після набрання ним законної сили (по цій категорії справ суд допускає негайне виконання рішення за ст. 367 ЦПК) виписується виконавчий лист, який направляється до державної виконавчої служби для виконання. Аліменти повинні сплачуватися щомісячно у вигляді частини заробітку, доходу іншого із подружжя або у твердій грошовій формі. За взаємною згодою сторін аліменти можуть бути сплачені наперед. Якщо платник аліментів виїжджає на постійне місце проживання до держави, з якою Україна не має договору про надання правової допомоги, аліменти можуть бути сплачені наперед за час, визначений за домовленістю подружжя, а у випадку спору – за рішенням суду.

Законодавством передбачено положення, що розмір аліментів одному із подружжя суд визначає з урахуванням можливості одержання утримання від повнолітніх дочки, сина, батьків та інших обставин, що мають істотне значення. Це положення має бути відображено у позовній заяві, яку складає адвокат, та перевірено на відповідність закону судом. Фактично, у наведеній у законі формулі вже встановлено коло відповідачів по справі. Відповідачем по цій категорії справ може бути інший з подружжя разом з іншими близькими родичами особи, яка потребує утримання. Тому при складанні і поданні позовної заяви має встановлюватися не тільки відповідачів, а й надавати відомості про їх доходи. Загалом же питання про те, чи можна на громадянина покласти обов'язок щодо утримання іншого із подружжя як у період шлюбу, так і після розлучення, слід вирішувати виходячи з мінімального прожиткового мінімуму громадян. Це положення вважається також відправною точкою розрахунку щодо встановлення обов'язку сплати аліментів на утримання осіб, що перебувають у фактичних шлюбних відносинах. Однак його доцільно застосовувати при визначенні саме аліментного обов'язку, коли ж поставатиме питання про надання допомоги при тимчасовій непрацездатності, то тут можливо робити розрахунок виходячи з розміру потрібної тимчасової допомоги та реальної можливості надавати утримання навіть у більшому обсязі, ніж для постійної допомоги або тривалої.

Аліменти присуджуються за рішенням суду від дня подання позовної заяви, тобто її офіційної реєстрації у канцелярії суду. Однак ви маєте враховувати, якщо клієнт (позивач) вживав заходів щодо одержання аліментів від відповідача, але не міг їх одержати внаслідок ухилення відповідача від їх сплати, суд, залежно від обставин справи, може постановити рішення про стягнення аліментів за минулий час, але не більше ніж за один рік. Позивач має надати адвокату, коли він писатиме

позовну заяву про стягнення аліментів, або у наступному суду – докази на підтвердження тих обставин, що він вживав заходів щодо одержання аліментів від відповідача, але той ухилявся від їх сплати. Це можуть бути письмові докази – листи, відправлені поштою відповідачеві, з проханням сплачувати аліменти, можливо, його відповіді на ці листи, що він сплачуватиме аліменти, заяви за місцем роботи відповідача про сплату аліментів, відповіді з місця роботи відповідача про його звільнення, відсутність заробітку, зареєстровані запити про розмір заробітної плати відповідача за місцем його роботи, показання свідків тощо.

Якщо один із подружжя одержує аліменти у зв'язку з інвалідністю, сплата аліментів триває протягом строку інвалідності. У разі подання відповідного документа про продовження строку інвалідності стягнення аліментів продовжується на відповідний строк без додаткового рішення суду про це (ч. 3 ст. 79 СК України), однак це положення закону не розкрито процесуально. Зазвичай, інвалідність не обумовлюється певним строком, а тому питання про припинення стягнення аліментів у разі визнання громадянина інвалідом не повинно стояти. Виходячи з того, що кожна сторона має доводити ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог та заперечень, відсутність підстав для сплати аліментів має доводити саме зобов'язана особа. Отже, при отриманні висновку ЛТЕК, МСЕК про підтвердження інвалідності, його не потрібно передавати до органу державної виконавчої служби, який здійснює контроль за виконанням рішення суду про стягнення аліментів, оскільки такий документ не стає підставою для продовження стягнення аліментів через те, що рішення суду у цьому випадку не повинно мати строків виконання.

Розмір аліментів, визначений судом, може бути згодом змінено за рішенням суду. Така заява розглядається у позовному провадженні за позовом платника або одержувача аліментів. Підставою подачі такої заяви може бути зміна їх матеріального і (або) сімейного стану, про що позивач повинен надати суду докази, а саме: довідку про заробітну плату, документи, які підтверджують зміну його сімейного стану, наприклад, у нього народилась дитина, на утримання якої він сплачує аліменти, та аліменти на утримання батьків тощо. Деякі особливості у застосуванні подібних положень зумовлюють необхідність проаналізувати одночасно ч. 2 ст. 86 СК України, в якій йдеться про термін утримання у шість років того з подружжя, з ким проживає дитина, яка має вади у фізичному або у психічному розвитку, та положення ст. 88 СК України. Тут має кардинальне правове значення певний юридичний статус дитини, оскільки розмежовують поняття «інвалідність» та певні розлади здоров'я. Якщо у подружжя є дитина—інвалід, то той, з ким проживає дитина, має право на утримання, якщо дитина не може обходитися без постійного стороннього догляду і піклування про неї. Такий випадок автори вважають підставою для постійного надання утримання. При цьому, береться до уваги умова, чи може інший із подружжя надавати таку матеріальну допомогу. Право на утримання має той із батьків, з ким протягом усього часу проживатиме дитина—інвалід, незалежно від матеріального становища батьків з ким дитина проживає. Розмір аліментів визначається за рішенням суду. Вони можуть стягуватися у твердій сумі або пропорційно до заробітку незалежно від одержуваних цим батьком (матір'ю) аліментів від своїх батьків, повнолітніх дочки або сина.

Законом також передбачено підстави припинення права одного із подружжя на утримання, а також визначено осіб, які мають право на таке утримання після

розірвання шлюбу. Таке утримання припиняється у разі поновлення працездатності, а також реєстрації особою повторного шлюбу від дня настання цих обставин. В останньому випадку положення про припинення обов'язку щодо надання утримання деякою мірою суперечить загальному принципу, що сплата аліментів можлива як під час перебування у шлюбі, так і після його розірвання. Повторна реєстрація шлюбу має свідчити про взаємне вибачення обома з подружжя минулих провин та про початок нових шлюбних відносин. Тому автори закону саме останньому аргументу надали перевагу.

Оскільки аліменти стягуються на підставі виконавчого листа, що контролює державна виконавча служба, то, на нашу думку, вона й повинна припинити стягнення, але для цього у неї повинні бути підстави, які передбачено Законом України «Про виконавче провадження». З аналізу ч. 1 ст. 82 СК України можна зробити висновок, що такими підставами є документ про поновлення працездатності та свідоцтво про реєстрацію повторного шлюбу. Якщо виконання рішення суду про стягнення аліментів триватиме після припинення права на утримання у зазначених вище випадках, то одержані аліменти вважатимуться такими, що отримані без достатньої правової підстави, та підлягають поверненню у повному обсязі, але не більше ніж за три роки. Оскільки ця норма має декларативний характер, то у разі, якщо стягувач погоджується на таке повернення, кошти повертатимуться у добровільному порядку. Якщо ж є заперечення стягувача проти повернення таких аліментів або існує спір щодо їх розміру, то суд своїм рішенням має встановити конкретний обов'язок щодо повернення отриманих коштів.

Право одного із подружжя на аліменти, які були присуджені на підставі рішення суду, може бути припинено на підставі рішення суду у випадках:

- якщо одержувач аліментів уже не потребує матеріальної допомоги;
- якщо платник аліментів не спроможний надавати матеріальну допомогу.

Ці справи розглядаються у позовному провадженні. Позивач повинен довести суду обставини, що одержувач аліментів уже не потребує матеріальної допомоги, тобто що у нього з'явилися достатні засоби для існування, він влаштувався на роботу та його зарплата задовольняє потреби, є інший дохід, наприклад від здачі в оренду нерухомості, яку особа отримала у порядку спадкування, дарування, він отримує дивіденди. У разі, якщо платник аліментів не спроможний надавати матеріальну допомогу, він, подаючи такий позов повинен надати докази на підтвердження цієї обставини, наприклад, довідку з роботи, що він звільнений за скороченням штатів, отримав каліцтво та перебуває на лікуванні, став інвалідом, утримує своїх непрацездатних батьків—інвалідів та інші істотні обставини.

Один із подружжя може бути позбавлений права на утримання на підставі рішення суду або таке утримання може бути обмежено строком. Підстави такого позбавлення або обмеження передбачено ст. 83 СК України:

- 1) подружжя перебувало у шлюбних відносинах нетривалий час;
- 2) непрацездатність того з подружжя, хто потребує матеріальної допомоги, виникла в результаті вчинення ним умисного злочину;
- 3) непрацездатність або тяжка хвороба того з подружжя, хто потребує матеріальної допомоги, була прихована від іншого з подружжя при реєстрації шлюбу;
- 4) одержувач аліментів свідомо поставив себе у становище такого, що потребує матеріальної допомоги.

Усі справи за означених вище підстав підлягають розгляду у порядку позовного провадження. Згідно з ч. 1 зазначеної норми – один із подружжя може бути позбавлений права на утримання або таке утримання може бути обмежено строком, якщо подружжя перебувало у шлюбних відносинах нетривалий час. Однак, якщо у цій нормі йдеться про те, що подружжя перебувало у шлюбних відносинах, то, мабуть, доцільно говорити, що це колишнє подружжя, тобто чоловік і дружина розірвали шлюб, тому подружжям вже не є. Щодо призначення судом утримання під час перебування у шлюбі. У законі вжито термін «нетривалі» шлюбні відносини, але законодавець його не розкрив, тому суд на свій розсуд у кожному конкретному випадку повинен оцінювати таку нетривалість, що є не зовсім обґрунтованим, оскільки немає критеріїв для визнання шлюбу короткотерміновим. Однак необхідно брати до уваги таку властивість судового рішення, як загальнообов'язковість, тому строк перебування у шлюбі, як правило, при призначенні аліментів не може переглядати суд, оскільки підстава залишатиметься одна й та сама. Тому такий перегляд можливий в апеляційному та касаційному порядку, у зв'язку з нововиявленими та винятковими обставинами, а не як предмет самостійної цивільної справи.

Якщо один із подружжя при реєстрації шлюбу приховав від іншого свою непрацездатність (інвалідність) або тяжку хворобу (відкриту форму туберкульозу тощо) за наявності достовірних доказів той інший може пред'явити позов до дружини, чоловіка про позбавлення права на утримання або обмежити утримання певним строком.

Одержувач аліментів може свідомо поставити себе у скрутне становище, наприклад, шляхом відчуження майна, яке йому давало доходи, та витратити усі кошти, наприклад, на придбання алкоголю, наркотичних та токсичних речовин тощо. При позбавленні утримання чи обмеженні його певним строком суд у кожному конкретному випадку виходить із обставин справи та наданих доказів та вирішує питання по суті: про задоволення, крім п. 2 ч. 1 ст. 83 СК України, або відмову у задоволенні позову.

У статтях 85, 87 СК України передбачено випадки припинення права дружини, чоловіка на утримання. Якщо дитину передано на виховання іншій особі, а також у разі її смерті, її батько чи мати позбавляються права на утримання. Право матері на утримання припиняється у разі припинення вагітності, народження дитини мертвою, а також якщо рішенням суду вилучено відомості про чоловіка як батька з актового запису про народження дитини. Право чоловіка на утримання припиняється, якщо за рішенням суду вилучено відомості про дружину як матір з актового запису про народження дитини.

Предмет доказування складається у цьому випадку з конкретних юридичних обставин, на підтвердження яких може бути надано такі докази:

- передача дитини на виховання іншій особі – договір патронату, рішення суду про позбавлення батьківських прав, на підставі якого дитині призначено опікуна, піклувальника чи її передано до дитячого закладу тощо;
- смерть дитини – свідоцтво про смерть, рішення суду про оголошення дитини померлою, рішення суду про визнання дитини безвісно відсутньою, рішення суду про встановлення факту смерті дитини, які набрали законної сили;
- припинення вагітності – документи медичних установ;
- народження дитини мертвою – документи медичних установ;

– вилучення відомостей про дружину (чоловіка) як матір (батька) з актового запису про народження дитини – рішення суду по справі про оспорювання батьківства (материнства), що набрало законної сили та довідки органу РАЦС про вилучення відповідно таких відомостей із актового запису про народження дитини.

Крім того, п. 2 ч. 3 ст. 82 СК України передбачено підставу припинення права одного із подружжя, якщо платник аліментів неспроможний надавати матеріальну допомогу.

— Визначені судом аліменти стосуються певного періоду життя платника аліментів, а тому рішення суду, як правило, відповідає тим обставинам, які існували на момент призначення аліментів. Однак, життєві умови можуть змінюватися, а тому аліментні зобов'язання може бути переглянуто судом з урахуванням істотних юридичних обставин, які можуть призводити як до збільшення аліментів, так й їх зменшення (ч. 3 ст. 80 СК України). Істотні зміни у житті платника аліментів, за яких він не здатен виконувати покладені на нього обов'язки, можуть призводити й до зміни способу надання утримання одному із подружжя.

Особливе значення для нотаріусів має ст. 89 СК України, оскільки у ній йдеться про те, що подружжя, а також особи, шлюб між якими було розірвано, мають право укласти договір про припинення права на утримання взамін набуття права власності на житловий будинок, квартиру чи інше нерухоме майно або одержання одноразової грошової виплати. Особливістю цих договорів є те, що за ними передається у власність нерухоме майно, тому такі договори підлягають обов'язковому нотаріальному посвідченню та державній реєстрації та про їх посвідчення має бути внесено відомості до реєстру правочинів.

Якщо особи домовилися про припинення права на утримання у зв'язку з одержанням одноразової грошової виплати, то обов'язковою умовою посвідчення такого договору є те, що обумовлену сторонами грошову суму має бути внесено на депозитний рахунок нотаріуса до посвідчення договору.

Важливе значення для захисту прав суб'єктів аліментних відносин має положення ч. 3 ст. 89 СК України, яке повинен роз'яснювати нотаріус сторонам при посвідченні таких договорів, а саме: на майно, одержане на підставі договору про припинення права на утримання, не може бути звернено стягнення.

ВИСНОВКИ ДО ЧЕТВЕРТОГО ПИТАННЯ

Підводячи підсумок з четвертого питання, необхідно вказати, що надання утримання одному із подружжя може визначатися за різними способами які зумовлюються матеріальними можливостями відповідача. Законом не заборонено, щоб утримання надавалось крім грошової форми у натуральній, але для цього необхідна згода того із подружжя, кому таке утримання буде надано або навпаки, якщо надання утримання у натуральній формі вимагає особа, яка його надаватиме. Тому це питання має вирішувати суд, виходячи з об'єктивних і суб'єктивних факторів. У законі нічого не сказано, що є натуральна форма утримання, її обсяг, чи вимірюється вона еквівалентно грошовій формі. Тому, на нашу думку, питання надання такого утримання можливо вирішувати тільки у договірному порядку, в умовах договору подружжя може визначити умови надання утримання у натуральній формі, конкретно зазначити, у чому полягатиме натуральне утримання (надання продуктів харчування, одягу, ліків, забезпечення духовного розвитку – відвідування театру тощо), розмір надання такої допомоги та її строки. Такий

договір подружжя про надання утримання може врегулювати питання сплати аліментів у грошовій формі, а також змішаній, тобто частину у грошовій, а іншу частину у натуральній формі. Цей акт укладають у письмовій формі та нотаріально посвідчують.

У разі невиконання одним із подружжя свого обов'язку за договором про надання утримання аліменти може бути стягнуто на підставі виконавчого напису нотаріуса (ч. 2 ст. 78 СК України).

Один із подружжя може бути позбавлений права на утримання на підставі рішення суду або таке утримання може бути обмежено строком. Підстави такого позбавлення або обмеження передбачено ст. 83 СК України:

- 1) подружжя перебувало у шлюбних відносинах нетривалий час;
- 2) непрацездатність того з подружжя, хто потребує матеріальної допомоги, виникла в результаті вчинення ним умисного злочину;
- 3) непрацездатність або тяжка хвороба того з подружжя, хто потребує матеріальної допомоги, була прихована від іншого з подружжя при реєстрації шлюбу;
- 4) одержувач аліментів свідомо поставив себе у становище такого, що потребує матеріальної допомоги.

Законом також передбачено підстави припинення права одного із подружжя на утримання, а також визначено осіб, які мають право на таке утримання після розірвання шлюбу. Таке утримання припиняється у разі поновлення працездатності, а також реєстрації особою повторного шлюбу від дня настання цих обставин. В останньому випадку положення про припинення обов'язку щодо надання утримання деякою мірою суперечить загальному принципу, що сплата аліментів можлива як під час перебування у шлюбі, так і після його розірвання. Повторна реєстрація шлюбу має свідчити про взаємне вибачення обома з подружжя минулих провин та про початок нових шлюбних відносин. Тому автори закону саме останньому аргументу надали перевагу.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ

Підсумовуючи, можна визначити такі критерії для класифікації підстав утримання:

1) за статусом осіб, які мають права та обов'язки щодо утримання: подружжя; особи, що розлучилися; особи, що не перебували у шлюбі; особи, які більше року як розлучилися, але тривалий час проживали однією сім'єю тощо. З таким суб'єктним складом важко погодитися, оскільки у назві глави 9 СК йдеться про подружжя, а не про осіб, які у шлюбі не перебувають або розлучилися;

2) за статевими ознаками осіб, з якими проживає дитина, або обумовленими вагітністю.

3) за наслідками: що зумовлюють тимчасове утримання – хвороба, догляд за дитиною до досягнення нею трьох років та ін.; що призводять до постійного утримання – досягнення пенсійного віку, догляд за дитиною інвалідом тощо.

Дружина, чоловік повинні матеріально підтримувати один одного.

Право на утримання (аліменти) має той із подружжя, який є непрацездатним, потребує матеріальної допомоги, за умови, що другий із подружжя може надавати матеріальну допомогу. Після розірвання шлюбу особа має право на утримання, якщо вона стала непрацездатною до розірвання шлюбу або протягом одного року від дня розірвання шлюбу і потребує матеріальної допомоги і якщо її колишній чоловік, колишня дружина може надавати матеріальну допомогу.

Утримання одному з подружжя надається другим із подружжя у натуральній або грошовій формі за їхньою згодою. За рішенням суду аліменти присуджуються одному з подружжя, як правило, у грошовій формі.

Подружжя має право укласти договір про надання утримання одному з них, у якому визначити умови, розмір та строки виплати аліментів. Договір укладається у письмовій формі і нотаріально посвідчується.

Аліменти присуджуються одному з подружжя у частці від заробітку (доходу) другого з подружжя і (або) у твердій грошовій сумі.

Розмір аліментів одному з подружжя суд визначає з урахуванням можливості одержання утримання від повнолітніх дочки, сина, батьків та з урахуванням інших обставин, що мають істотне значення.

Один із подружжя може бути позбавлений права на утримання на підставі рішення суду або таке утримання може бути обмежено строком. Підстави такого позбавлення або обмеження передбачено ст. 83 СК України:

- 1) подружжя перебувало у шлюбних відносинах нетривалий час;
- 2) непрацездатність того з подружжя, хто потребує матеріальної допомоги, виникла в результаті вчинення ним умисного злочину;
- 3) непрацездатність або тяжка хвороба того з подружжя, хто потребує матеріальної допомоги, була прихована від іншого з подружжя при реєстрації шлюбу;
- 4) одержувач аліментів свідомо поставив себе у становище такого, що потребує матеріальної допомоги.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДО ДАНОЇ ТЕМИ

Для більш ґрунтовного опанування навчального матеріалу з даної теми, необхідно відповісти на наступні запитання:

- 23.Права та обов'язки подружжя щодо утримання?
- 24.Права та обов'язки колишнього подружжя щодо утримання?
- 25.Право чоловіка, дружини на утримання у разі проживання з ним дитини, дитини—інваліда?
- 26.Припинення права одного з подружжя на утримання?
- 27.Припинення права на утримання за домовленістю подружжя?
- 28.Позбавлення права на утримання або обмеження його строком?
- 29.Право на утримання жінки та чоловіка, які не перебувають у шлюбі між собою?
- 30.Особливості договору подружжя про надання утримання?

ТЕМА № 6. ВИЗНАЧЕННЯ ПОХОДЖЕННЯ ДІТЕЙ

(2 години)

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Загальні правила визначення материнства і батьківства.....70
2. Визначення походження дитини від матері та батька, які перебувають у шлюбі між собою.....74
3. Визначення походження дитини, батьки якої не перебувають у шлюбі між собою.....77
4. Визнання батьківства та материнства за рішенням суду.....80

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради. – 1996. — № 30. – ст. 141
2. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 ., № 2947—III // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2002, N 21—22, ст. 135
3. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435—IV // Відомості Верховної Ради.
4. Закон України «Про нотаріат» від 2 вересня 1993 р.№ 3425—12. // Відомості Верховної Ради (ВВР), 1993, N 39, ст.383
5. Сімейне право України: підручник / Л. М. Баранова, В. І. Борисова, І. В. Жилінкова та ін.; за заг. ред. В. І. Борисової та І. В. Жилінкової. — 4—те вид., перероб. і доп. — К.: Юрінком Інтер, 2012. — 320 с.
6. Дякович М.М. Сімейне право України. Навч. пос. 2—ге вид. випр. і доп. – К.: Алерта; Центр учбової літератури, 2012. – 552 с.
7. Сімейне право України (історія, традиції, сучасність) навч. посіб./ Б.І. Андрусішин, С.І. Шимон, Л.С. Дубчак [та ін.], за ред. Андрусішина Б.І., Шимон С.І. – К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2013. – 454 с.
8. Сімейне право України: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів.// Дякович М.М. —2—ге видання перероб. і допов. – К.: Правова єдність, 2012. – 552 с.
9. Шмерега С.В. Сімейне право України: судові прецеденти : навч. посібник / С. В. Шмерега. — Рівне, 2013. — 272 с.
- 10.Дутко А.О. Практикум з сімейного права України:— Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013.
- 11.Вонсович Х. І. Сімейні правовідносини, що виникають в результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій / Х. І. Вонсович // Вісник Чернівецького факультету Національного університету "Одеська юридична академія" . — 2012. — Вип. 1. — С. 60–68
- 12.Красицька Л. В. Встановлення факту материнства та визнання материнства як способи захисту сімейних прав матері та дитини / Л. В. Красицька // Правничий часопис Донецького університету. — 2013. — № 1. — С. 159—167
- 13.Залата М. Г. Соціальна політика захисту материнства: зарубіжний досвід / М. Г. Залата // Держава та регіони. Сер. : Право. — 2014. — № 2. — С. 119—123

14. Коренга Ю. В. Договір сурогатного материнства / Ю. В. Коренга // Бюлетень Міністерства юстиції України. — 2012. — № 5. — С. 133—137
15. Дем'янчук А. П. До питання проведення експертизи спірного батьківства з використанням імунологічних методів дослідження. Випадок з практики. / А. П. Дем'янчук, Л. М. Туманська, М. Д. Зубко // Судово—медична експертиза. — 2013. — № 2. — С. 59—60
16. Вонсович Х. І. Презумпція шлюбного походження дитини / Х. І. Вонсович // Вісник Чернівецького факультету Національного університету "Одеська юридична академія". — 2014. — Вип. 1. — С. 92—101
17. Ганкевич—Журавльова О. М. Про осіб, які мають право пред'явлення позову про визнання батьківства / О. М. Ганкевич—Журавльова // Актуальні проблеми держави і права. — 2012. — Вип. 66. — С. 394—401
18. Волкова Н. В. Особливості розгляду справ щодо визнання батьківства в судовому порядку (окремі аспекти) / Н. В. Волкова // Південноукраїнський правничий часопис. — 2014. — № 1. — С. 81—84

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Мета цієї лекції полягає у з'ясуванні порядку визначення походження дітей, загальних правил визначення материнства і батьківства, визначення походження дитини від матері та батька, які перебувають у шлюбі між собою, порядку визначення походження дитини, батьки якої не перебувають у шлюбі між собою та визнання батьківства та материнства за рішенням суду.

ВСТУП

Для встановлення материнства не має значення сімейний стан жінки. У сімейному законодавстві діє загальний принцип, відповідно до якого матір'ю дитини є жінка, яка її народила. Звернутися до державного органу реєстрації актів цивільного стану з метою реєстрації народження дитини має право як мати дитини, народженої в шлюбі, так і мати дитини, народженої поза шлюбом. В останньому випадку походження дитини від матері визначається на підставі документа закладу охорони здоров'я про народження нею дитини.

Закон надає право жінці, яка записана матір'ю дитини, оспорити своє материнство (ст. 139 СК України). Жінка, яка вважає себе матір'ю дитини, має право пред'явити позов до жінки, яка записана матір'ю дитини, про визнання свого материнства. Оспорювання материнства не допускається у випадках, передбачених ч. 2 та ч. 3 ст. 123 СК України. Іноді жінка не може виносити дитину у силу фізіологічних обставин, тому зародок, зачатий подружжям, може бути імплантований у організм іншої жінки. Остання не є матір'ю дитини, вона — сурогатна матір, а батьками дитини є подружжя, яке зачало зародок. Жінка, яка не є генетичною матір'ю, не може ставити питання про оспорювання свого материнства.

У другому випадку, якщо дружина не здатна до зачаття, такий зародок дитини може бути зачатий чоловіком, який перебуває у шлюбі з іншою жінкою, а потім він буде імплантований у дружину чоловіка для виношування. За законом батьками дитини є подружжя.

Якщо ми порівняємо ці два випадки, то побачимо, що у першому випадку

сурогатна мати не є взагалі генетичною матір'ю, у другому ж зародок зачинався чоловіком із жінкою, з якою він не перебуває у шлюбі, але фактично вона є генетичною матір'ю дитини. Тому, на нашу думку, коли йдеться про зачаття зародку та його імплантацію, за ч. 3 ст. 123 СК доцільно укласти письмовий договір, в якому жінці, яка зачиняла такий зародок, роз'яснити її права та наслідки, коли зачатий нею з чоловіком, який перебуває у шлюбі, зародок імплантується у його дружину, що батьками цієї дитини є подружжя та вона згідно з законом (ч. 3 ст. 123 СК та ст. 139 СК) не зможе оспорювати своє материнство. До вимог про визнання материнства встановлюється позовна давність в один рік, яка починається від дня, коли особа дізналася або могла дізнатися, що є матір'ю дитини.

На відміну від материнства визначення батьківства залежить від сімейного стану матері дитини. Українське сімейне законодавство виходить з презумпції батьківства чоловіка матері дитини. Відповідно до ст. 133 СК України, якщо дитина народилася у подружжя, дружина записується матір'ю, а чоловік — батьком дитини.

Закон надає право оспорити батьківство:

- особі, яка записана батьком дитини (ст. 136 СК України);
- спадкоємцям особи, яка записана батьком дитини (ст. 137 СК);
- матері дитини (ст. 138 СК).

I. ЗАГАЛЬНІ ПРАВИЛА ВИЗНАЧЕННЯ МАТЕРИНСТВА І БАТЬКІВСТВА

Походження дитини від певних батьків ґрунтується на засвідченому у певному порядку органом РАЦС акті про народження дитини, де батьки мають бути записані як мати та батько дитини. У результаті офіційної реєстрації цього юридичного факту в матері, батька та дитини виникає комплекс прав та обов'язків. Це положення ст. 121 СК України, звичайно ж, стосується як дітей, народжених у шлюбі, так і дітей, народжених особами, які не перебувають у зареєстрованому шлюбі (народжені поза шлюбом). Отже, визначення походження дитини є підставою виникнення прав та обов'язків матері, батька і дитини (дітей).

Слід погодитися з думкою авторів, які вважають батьківські правовідносини такими, що виникають на основі фактичного складу, який утворюють два юридичних факти: народження дитини (подія) і державна реєстрація народження органом реєстрації актів цивільного стану (дія).

Для встановлення материнства не має значення сімейний стан жінки. У сімейному законодавстві діє загальний принцип, відповідно до якого матір'ю дитини є жінка, яка її народила. Звернутися до державного органу реєстрації актів цивільного стану з метою реєстрації народження дитини має право як мати дитини, народженої в шлюбі, так і мати дитини, народженої поза шлюбом. В останньому випадку походження дитини від матері визначається на підставі документа закладу охорони здоров'я про народження нею дитини.

Закон надає право жінці, яка записана матір'ю дитини, оспорити своє материнство (ст. 139 СК України). Жінка, яка вважає себе матір'ю дитини, має право пред'явити позов до жінки, яка записана матір'ю дитини, про визнання свого материнства. Оспорювання материнства не допускається у випадках, передбачених ч. 2 та ч. 3 ст. 123 СК України. Іноді жінка не може виносити дитину у силу фізіологічних обставин, тому зародок, зачатий подружжям, може бути імплантований у організм іншої жінки. Остання не є матір'ю дитини, вона — сурогатна матір, а батьками дитини є подружжя, яке зачало зародок. Жінка, яка не є генетичною матір'ю, не може ставити питання про оспорювання свого материнства.

У другому випадку, якщо дружина не здатна до зачаття, такий зародок дитини може бути зачатий чоловіком, який перебуває у шлюбі з іншою жінкою, а потім він буде імплантований у дружину чоловіка для виношування. За законом батьками дитини є подружжя.

Якщо ми порівняємо ці два випадки, то побачимо, що у першому випадку сурогатна мати не є взагалі генетичною матір'ю, у другому ж зародок зачинався чоловіком із жінкою, з якою він не перебуває у шлюбі, але фактично вона є генетичною матір'ю дитини. Тому, на нашу думку, коли йдеться про зачаття зародку та його імплантацію, за ч. 3 ст. 123 СК доцільно укладати письмовий договір, в якому жінці, яка зачиняла такий зародок, роз'яснити її права та наслідки, коли зачатий нею з чоловіком, який перебуває у шлюбі, зародок імплантується у його дружину, що батьками цієї дитини є подружжя та вона згідно з законом (ч. 3 ст. 123 СК та ст. 139 СК) не зможе оспорювати своє материнство. До вимог про визнання материнства встановлюється позовна давність в один рік, яка починається від дня, коли особа дізналася або могла дізнатися, що є матір'ю дитини.

На відміну від материнства визначення батьківства залежить від сімейного стану матері дитини. Українське сімейне законодавство виходить з презумпції

батьківства чоловіка матері дитини. Відповідно до ст. 133 СК України, якщо дитина народилася у подружжя, дружина записується матір'ю, а чоловік — батьком дитини.

Закон надає право оспорити батьківство:

- особі, яка записана батьком дитини (ст. 136 СК України);
- спадкоємцям особи, яка записана батьком дитини (ст. 137 СК);
- матері дитини (ст. 138 СК).

Так, оспорювання батьківства особою, яка записана батьком дитини відповідно до ст.ст. 122, 124, 126 і 127 СК, можливе лише після народження дитини і до досягнення нею повноліття. В цей період за життя дитини особа, яка записана її батьком, має право оспорити своє батьківство, пред'явивши позов про виключення запису про неї як батька з актового запису про народження дитини. Суд постановляє рішення про виключення відомостей про особу як батька дитини з актового запису про її народження, коли буде доведена відсутність кровного споріднення між особою, яка записана батьком, та дитиною.

Закон не допускає оспорювання батьківства у разі смерті дитини.

Так, п'ятнадцятирічний Олег К. помер після тривалої хвороби. Через рік після смерті сина батько звернувся до суду з позовом про виключення запису про нього як батька з актового запису про народження дитини. Суд не в змозі вирішувати питання щодо оспорювання батьківства, оскільки особа, яка записана батьком дитини, втратила право оспорити своє батьківство з дня смерті дитини.

Важливо, що до вимоги чоловіка про виключення запису про нього як про батька з актового запису про народження дитини позовна давність не застосовується.

Не має права оспорювати своє батьківство особа, записана батьком дитини, якщо в момент реєстрації себе батьком дитини вона знала, що таким не є, а також особа, яка дала згоду на штучне запліднення своєї дружини.

Піднявши питання про визначення походження дитини у СК, необхідно очікувати й певних особливих позовів, оскільки у разі визначення походження дитини від іншого батька особа втрачає не лише свої права на дитину як батько, а й частину свого життя, присвячену такій дитині, не кажучи вже про певні кошти на її утримання. Тому неважко уявити, які негативні наслідки виникатимуть на практиці. Певна річ така людина вимагатиме відповідної моральної і матеріальної компенсації тощо. У даному випадку юридична практика надасть продовження нормі СК, в якій зроблено лише перший крок на користь біологічного батька, однак не йдеться про ту особу, яка втрачатиме батьківство, та інтереси самої дитини.

В адвокатській практиці мав місце випадок, коли мати зареєструвала повторний шлюб, у якому народилась дитина. Відносини з другим чоловіком у жінки погіршилися, тож щоб «насолити» йому, вона під час сварки сказала, що дитина не від нього. Чоловік, з яким вона перебувала у першому шлюбі, не був впевнений у тому, що це його дитина, хоча не заперечував, що вони перебували в інтимних стосунках, оскільки деякий проміжок часу уже після реєстрації повторного шлюбу проживали з ним в одній квартирі. Чоловік, з яким мати перебувала у повторному шлюбі також стверджував, що у той проміжок часу, коли мало місце зачаття дитини, вони також підтримували інтимні стосунки. Тому ці два чоловіки не заперечували проти свого батьківства, але хотіли знати правду — чия це дитина. Вони вважали, що однозначну відповідь на це питання вони можуть отримати лише у суді, коли буде проведено експертизу крові.

У цьому випадку будь—який з суб'єктів може звернутися до суду відповідно за встановленням визначення походження дитини або за оспорюванням факту батьківства.

Оспорювання батьківства може мати місце і після смерті особи, яка записана батьком. Оспорити батьківство цієї особи у суді можуть його спадкоємці. Основними умовами, за яких можливе таке оспорювання, є: щоб ця особа була записана батьком дитини; вона померла до народження дитини; за життя подала до нотаріуса заяву про невизнання свого батьківства. Певно, що у ч. 1 ст. 137 СК йдеться лише про один спосіб вираження волі батька, хоча таку волю може бути виражено й у заповіті, в якому можна чітко встановити, що дитина позбавляється права на спадкування у зв'язку з тим, що батько не визнає своє батьківство.

Згідно з ч. 2 ст. 137 СК, якщо особа, яка була записана батьком дитини та пред'явила у суд позов про оспорювання свого батьківства та вилучення свого імені як батька з актового запису про народження дитини, але померла на стадії перебування справи у суді, позовну заяву можуть підтримати в суді його спадкоємці, тобто у цьому випадку відбуватиметься правонаступництво. У разі смерті позивача суд на підставі п. 1 ч. 1 ст. 201 нового ЦПК повинен зупинити провадження у справі до моменту вступу у процес правонаступників, якщо спірні правовідносини допускають таке правонаступництво, та роз'яснити їм, що у порядку ст. 37 нового ЦПК вони можуть вступити у процес як правонаступники позивача, якщо вони спадкуватимуть після нього. Ці правовідносини допускають правонаступництво, оскільки батьківство — це, водночас, особисте немайнове право, яке пов'язане з комплексом майнових прав та обов'язків.

Якщо через поважні причини особа не знала про те, що записана батьком дитини, і померла — оспорити батьківство можуть її спадкоємці: дружина, батьки та діти (ч. 3 ст. 137 СК).

Закон надає право жінці, яка народила дитину в шлюбі, оспорити батьківство свого чоловіка. Обов'язковою умовою при цьому є подання іншою особою заяви про своє батьківство. Заява повинна бути письмовою. Тоді вимога матері про виключення запису про її чоловіка як батька дитини з актового запису про народження дитини може бути задоволена.

До вимоги матері про внесення змін до актового запису про народження дитини встановлюється позовна давність в один рік, яка починається від дня реєстрації народження дитини (ч. 3 ст. 138 СК України).

Якщо особа, яка записана матір'ю або батьком сплачує аліменти, то така обставина не є перешкодою до оспорювання материнства, батьківства у судовому порядку та вилучення відомостей про неї (нього) як матір, батька дитини з актового запису про її народження органом РАЦС (ст. 140 СК).

Я вважаю, що після перегляду справи у зв'язку з нововиявленими обставинами і скасування рішення про стягнення аліментів батьки, які сплачували аліменти, вправі ставити питання про компенсацію таких аліментів, а також про поворот виконання, якщо виконання стосувалося належного їм нерухомого майна.

Досить поширеними в житті є випадки, коли батьківство, материнство встановити неможливо. Як здійснити запис про батьків дитини у таких випадках? Відповідь на це запитання дається у ст. 135 СК України.

При народженні дитини у матері, яка не перебуває у шлюбі, у випадках, коли немає спільної заяви батьків, заяви батька або рішення суду, запис про батька

дитини у Книзі реєстрації народжень проводиться за прізвищем матері, а ім'я та по батькові батька дитини записується за вказівкою її матері.

У разі смерті матері, а також за неможливості встановити місце її проживання, запис про матір та батька дитини проводиться відповідно до даної норми за заявою родичів, інших осіб або уповноваженого представника закладу охорони здоров'я, в якому народилася дитина.

Якщо батьки дитини невідомі, запис про них у Книзі реєстрації народжень проводиться за рішенням органу опіки та піклування.

Реєстрація народження знайденої дитини, батьки якої невідомі, провадиться за письмовою заявою представника органу опіки і піклування, адміністрації дитячого лікувального закладу, куди влаштована дитина, органів внутрішніх справ або особи, у якої перебуває дитина, не пізніше трьох діб з часу виявлення дитини. Одночасно із заявою про реєстрацію народження дитини до органів реєстрації актів цивільного стану подаються рішення органу опіки та піклування, а також довідка медичного закладу про вік дитини. Прізвище, ім'я, по батькові знайденої дитини записуються згідно з даними, зазначеними в рішенні органу опіки та піклування.

У графі “Для відміток” зазначається “Дитина знайдена, батьки невідомі, відомості про них унесені згідно з рішенням органу опіки та піклування”, а також указуються назва та адреса дитячого закладу, де перебуває дитина, або прізвище, ім'я, по батькові та адреса особи, яка взяла дитину на виховання.

У графі “Місце народження” зазначається місце реєстрації народження дитини.

Якщо лікувальним закладом встановлено, що вік знайденої дитини становить більше одного року, то реєстрація здійснюється у книзі реєстрації поновлених актових записів про народження як первинна, але після порядкового номера зазначається “Реєстрація з пропуском строку”. Реєстрація знайдених дітей, яким не виповнився один рік, провадиться в книзі поточної реєстрації на підставі документів, визначених у цьому пункті на загальних підставах.

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ

Підводячи підсумок по першому питанню, слід зазначити, що Походження дитини від певних батьків ґрунтується на засвідченому у певному порядку органом РАЦС акті про народження дитини, де батьки мають бути записані як мати та батько дитини. У результаті офіційної реєстрації цього юридичного факту в матері, батька та дитини виникає комплекс прав та обов'язків. Це положення ст. 121 СК України, звичайно ж, стосується як дітей, народжених у шлюбі, так і дітей, народжених особами, які не перебувають у зареєстрованому шлюбі (народжені поза шлюбом). Отже, визначення походження дитини є підставою виникнення прав та обов'язків матері, батька і дитини (дітей).

Слід погодитися з думкою авторів, які вважають батьківські правовідносини такими, що виникають на основі фактичного складу, який утворюють два юридичних факти: народження дитини (подія) і державна реєстрація народження органом реєстрації актів цивільного стану (дія).

Для встановлення материнства не має значення сімейний стан жінки. У сімейному законодавстві діє загальний принцип, відповідно до якого матір'ю дитини є жінка, яка її народила. Звернутися до державного органу реєстрації актів

цивільного стану з метою реєстрації народження дитини має право як мати дитини, народженої в шлюбі, так і мати дитини, народженої поза шлюбом. В останньому випадку походження дитини від матері визначається на підставі документа закладу охорони здоров'я про народження нею дитини.

Закон надає право жінці, яка записана матір'ю дитини, оспорити своє материнство (ст. 139 СК України). Жінка, яка вважає себе матір'ю дитини, має право пред'явити позов до жінки, яка записана матір'ю дитини, про визнання свого материнства. Оспорювання материнства не допускається у випадках, передбачених ч. 2 та ч. 3 ст. 123 СК України. Іноді жінка не може виносити дитину у силу фізіологічних обставин, тому зародок, зачатий подружжям, може бути імплантований у організм іншої жінки. Остання не є матір'ю дитини, вона — сурогатна матір, а батьками дитини є подружжя, яке зачало зародок. Жінка, яка не є генетичною матір'ю, не може ставити питання про оспорювання свого материнства.

У другому випадку, якщо дружина не здатна до зачаття, такий зародок дитини може бути зачатий чоловіком, який перебуває у шлюбі з іншою жінкою, а потім він буде імплантований у дружину чоловіка для виношування. За законом батьками дитини є подружжя.

II. ВИЗНАЧЕННЯ ПОХОДЖЕННЯ ДИТИНИ ВІД МАТЕРІ ТА БАТЬКА, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У ШЛЮБІ МІЖ СОБОЮ

Визначення походження дитини від чоловіка і жінки, які перебувають у шлюбі між собою, не викликає проблем. У п. 1 ст. 122 СК України зазначено: дитина, яка зачата і(або) народжена у шлюбі, походить від подружжя. Дружина записується матір'ю, а чоловік — батьком дитини (ст. 133 СК). Походження дитини від подружжя визначається на підставі:

- а) Свідоцтва про шлюб;
- б) документа закладу охорони здоров'я про народження дружиною дитини.

2.3. Заяву про реєстрацію народження дитини батьки

зобов'язані подати невідкладно, але не пізніше одного місяця з дня народження дитини, а заклади охорони здоров'я при народженні мертвої дитини — не пізніше трьох діб.

Невиконання цього обов'язку є підставою для покладення на батьків дитини та керівника закладу охорони здоров'я відповідальності, установлені законом.

Якщо заява про реєстрацію народження надійшла після закінчення року з дня народження дитини і до досягнення нею 16 років, то реєстрація народження провадиться відділом реєстрації актів цивільного стану за місцем проживання дитини в книзі реєстрації поновлених актових записів про народження на загальних підставах як первинна, але після порядкового номера зазначається "Реєстрація з пропуском строку"

2.5. Реєстрація народження провадиться при пред'явленні:

- а) медичного свідоцтва про народження форми N 103/о—95 (z0266—95). У виняткових випадках у разі народження дитини вдома чи в іншому місці без надання медичної допомоги факт і час її народження підтверджуються

підписами двох свідків, присутніх при пологах, а також медичною довідкою про перебування дитини під наглядом лікувального закладу (форма N 103—1/о—96 (z0721—96)).

Медична довідка заповнюється лікарем—педіатром, під наглядом якого перебуває новонароджений, і засвідчується підписом керівника лікувального закладу та печаткою;

б) паспорта або паспортних документів, що посвідчують особи батьків (одного з них). Якщо документ, який посвідчує особу одного з батьків, з поважних причин не може бути пред'явлений, то орган реєстрації актів цивільного стану не вправі відмовити в реєстрації народження дитини. Відомості про другого з батьків у цьому разі зазначаються на підставі свідоцтва про шлюб. Дані про громадянство в актовому записі про народження та свідоцтві не заповнюються, про що робиться відповідний запис у графі “Для відміток”. Надалі ці дані можуть бути доповнені відповідно до Положення про порядок зміни, доповнення, поновлення та анулювання актових записів цивільного стану (z0786—02), що затверджується Міністерством юстиції України;

в) документа, який є підставою для внесення відомостей про батька дитини (свідоцтво про шлюб, заява матері, спільна заява матері та батька дитини, заява батька про визнання батьківства). За відсутності свідоцтва про шлюб підтвердженням зареєстрованого шлюбу може бути відмітка про його реєстрацію в паспортах або паспортних документах матері та батька дитини.

Викладене стосується ситуації, коли дитина зачата і народжена у шлюбі; зачата до шлюбу, а народжена у шлюбі.

Складніше визначити походження дитини від матері та батька у випадках:

- 1) коли дитина зачата у шлюбі, а народжена після припинення шлюбу;
- 2) коли дитина зачата у шлюбі, а народжена після визнання шлюбу недійсним.

Позиція законодавця у визначенні питань походження дитини ґрунтується на пріоритеті шлюбних відносин, оскільки дитина, народжена до спливу десяти місяців після припинення шлюбу або визнання його недійсним, походить від подружжя (л. 2 ст. 122 СК України). Визначальним при цьому є строк — десять місяців. Після спливу десяти місяців з моменту припинення шлюбу або визнання його недійсним народжена жінкою дитина не буде вважатися такою, що походить від подружжя. Виняток із зазначеного правила становить випадок, передбачений ст. 124 СК України. Якщо дитина народилася до спливу десяти місяців від дня припинення шлюбу або визнання шлюбу недійсним, але після реєстрації повторного шлюбу її матері з іншою особою, вважається, що батьком дитини є чоловік її матері у повторному шлюбі.

Так, Олена С. перебувала у зареєстрованому шлюбі з громадянином К. 5 місяців, після чого шлюб був розірваний. Через два місяці після розлучення вона уклала шлюб з громадянином В., а через шість місяців з моменту розлучення народила дитину. Відповідно до зазначеної норми, батьком дитини є громадянин В.

Батьківство попереднього чоловіка може бути визначене на підставі спільної заяви з чоловіком у повторному шлюбі або за рішенням суду. У цій нормі СК питання вирішується формально та обмеженим колом осіб — лише двома чоловіками.

Відповідно до ст. 129 СК України особа, яка вважає себе батьком дитини, народженої жінкою, яка в момент зачаття або народження дитини перебувала у шлюбі з іншим чоловіком, має право пред'явити до її чоловіка, якщо він записаний батьком дитини, позов про визнання свого батьківства. До вимоги про визнання батьківства застосовується позовна давність в один рік, яка починається від дня, коли особа дізналась або могла дізнатися про своє батьківство. Тобто, практично, у будь—який час батько може заявити про те, що він дізнався про кровні зв'язки з дитиною та про свої права щодо неї. Отже, вік дитини, не має значення.

Розглядаючи питання про походження дитини від подружжя, слід мати на увазі й положення ч. 3 ст. 122 СК України, відповідно до якого дружина і чоловік мають право подати до державного органу реєстрації актів цивільного стану спільну заяву про невизнання чоловіка батьком дитини. У житті бувають ситуації, коли подружжя документально може перебувати у шлюбі, але фактично створити нові сім'ї, в яких народяться діти або жінка може народити дитину від чоловіка, з яким вона просто мала інтимні стосунки. Тому, коли буде заява подружжя про невизнання чоловіка батьком дитини і не буде заяви особи, яка є фактично батьком дитини, та якщо немає рішення суду про визнання батьківства, запис про батька дитини у Книзі реєстрації народжень провадиться за прізвищем матері, а ім'я та по батькові батька дитини записується за вказівкою матері відповідно до ч. 1 ст. 135 СК України.

У ст. 123 СК України на відміну від раніше чинного законодавства викладені правила визначення походження дитини від батька, матері при штучному заплідненні та імплантації зародка. Вони є такими:

1) У разі штучного запліднення дружини, проведеного за письмовою згодою її чоловіка, він записується батьком дитини, яка народжена його дружиною.

2) У разі імплантації в організм іншої жінки зародка, зачатого подружжям, батьками дитини є подружжя.

3) Якщо зародок, зачатий чоловіком, який перебуває у шлюбі, та іншою жінкою, імплантовано в організм його дружини, дитина вважається такою, що походить від подружжя.

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО ПИТАННЯ

Підводячи підсумок з другого питання можна зазначити, що Визначення походження дитини від чоловіка і жінки, які перебувають у шлюбі між собою, не викликає проблем. У п. 1 ст. 122 СК України зазначено: дитина, яка зачата і(або) народжена у шлюбі, походить від подружжя. Дружина записується матір'ю, а чоловік — батьком дитини (ст. 133 СК). Походження дитини від подружжя визначається на підставі:

а) Свідоцтва про шлюб;

б) документа закладу охорони здоров'я про народження дружиною дитини.

Відповідно до ст. 129 СК України особа, яка вважає себе батьком дитини, народженої жінкою, яка в момент зачаття або народження дитини перебувала у шлюбі з іншим чоловіком, має право пред'явити до її чоловіка, якщо він записаний батьком дитини, позов про визнання свого батьківства. До вимоги про визнання батьківства застосовується позовна давність в один рік, яка починається від дня, коли особа дізналась або могла дізнатися про своє батьківство. Тобто, практично, у будь—який час батько може заявити про те, що він дізнався про кровні зв'язки з дитиною та про свої права щодо неї. Отже, вік дитини, не має значення.

III. ВИЗНАЧЕННЯ ПОХОДЖЕННЯ ДИТИНИ, БАТЬКИ ЯКОЇ НЕ ПЕРЕБУВАЮТЬ У ШЛЮБІ МІЖ СОБОЮ

Відповідно до ст. 125 СК України у випадку, коли мати та батько дитини не перебувають у шлюбі між собою, походження дитини від матері визначається на підставі документа закладу охорони здоров'я про народження нею дитини. Більш детально про це йшлося раніше.

Зміст наведеної статті дозволяє зробити висновок про те, що у разі, коли батько та мати дитини не перебувають у шлюбі між собою, походження дитини від батька визначається як у добровільному порядку, так і за рішенням суду.

Добровільний порядок визначення походження дитини від батька регламентується ст. ст. 126—127 СК України. Визначення батьківства за рішенням суду передбачено в ст. 128 СК України.

По—перше, визначення походження дитини від батька можливе за заявою жінки та чоловіка, які не перебувають у шлюбі між собою. Суть такої заяви полягає в тому, що чоловік добровільно виявляє свою волю щодо визначення себе батьком зазначеної в заяві дитини. Мати дитини дає на це свою згоду. При цьому кровна спорідненість між батьком і дитиною не встановлюється, і закон цього не вимагає. Однак відповідно до п. 5 ст. 136 СК України не має права оспорювати батьківство особа, записана батьком дитини, якщо в момент реєстрації себе батьком дитини вона знала, що не є батьком.

Заява жінки та чоловіка, які не перебувають у шлюбі між собою, подається у письмовій формі. До того ж вона може бути подана до державного органу реєстрації актів цивільного стану як до, так і після народження дитини. Звернення до державного органу реєстрації актів цивільного стану жінки і чоловіка, які не перебувають у шлюбі між собою, із заявою до народження дитини допустиме тоді, коли є підстави вважати, що подання спільної заяви ними після народження дитини буде неможливим чи утруднюватиметься (наприклад, від'їзд чоловіка за кордон на тривалий час). За наявності такої заяви державна реєстрація встановлення батьківства здійснюється одночасно з державною реєстрацією народження дитини і повної заяви не вимагається.

Заяву про визнання батьківства може подавати представник, якщо особа, яка визнає себе батьком дитини, хоче провести відповідний запис, але з поважних причин не може зробити це особисто. Заява про визнання батьківства може бути надіслано поштою, але підпис на ній особи, яка бажає, щоб вона була записана батьком дитини, має бути нотаріально засвідчено.

Якщо заяву про визнання батьківства подає неповнолітній, орган РАЦС повинен про цю обставину сповістити його батьків, опікуна, піклувальника. Але, на нашу думку, такого оповіщення буде достатньо, якщо неповнолітньому надано повну цивільну дієздатність (статті 242—245 нового ЦПК) або якщо особа вступила у шлюб, якщо ж такий факт не встановлено судом, то потребується згода батьків на проведення такого запису, оскільки в результаті визнання батьківства в особи виникатимуть права та обов'язки і, зокрема, утримувати дитину, сплачувати аліменти, а вона сама може перебувати на утриманні власних батьків. Більше того, батьки неповнолітнього у результаті такого кроку також отримуватимуть певні

обов'язки, передбачені ст. 16 СК. Тому саме батьки мають застерегти непродуманий крок дитини, яка може і не знати про деякі негаразди сімейних відносин, що мають місце у житті. Звідси можна зробити й Інший висновок, що у разі реєстрації батьком неповнолітньої особи її батьки можуть оспорювати відповідний запис в актах про реєстрацію народження дитини.

По—друге, у разі, якщо мати дитини померла або оголошена померлою, визнана недієздатною, безвісно відсутньою, позбавлена батьківських прав або якщо не проживає з дитиною не менш як шість місяців і не виявляє щодо неї материнської турботи та піклування, чоловік, який не перебуває у шлюбі з матір'ю дитини, має право подати до державного органу реєстрації актів цивільного стану заяву про визнання себе батьком дитини. Умовою прийняття такої заяви чоловіка є запис про батька дитини у Книзі реєстрації народжень відповідно до ч. 1 ст. 135 СК України, тобто коли ім'я та по батькові батька дитини записане за вказівкою матері.

У випадках, коли мати оголошено померлою, визнано безвісно відсутньою, позбавлено батьківських прав, або якщо мати дитини не проживає з нею не менше ніж 6 місяців і не виявляє про неї материнської турботи та піклування, у цей час загалом дитина не залишається без піклування, оскільки їй призначаються опікун, піклувальник або вона передається до дитячих закладів виховання, навчання, соціального захисту. Тому, якщо батько хоче вчинити щодо цієї дитини запис, то, на нашу думку, потребується згода перерахованих суб'єктів, органів опіки та піклування. У випадках, якщо ці заінтересовані особи заперечуватимуть те, щоб ця особа була записана батьком дитини органом РАЦС, тобто шляхом безспірної реєстрації, то цей спір повинен вирішуватися У судовому порядку. Така особа повинна довести суду на підставі доказів, що вона дійсно є батьком дитини, оскільки таким безспірним порядком можуть скористатися недобросовісні суб'єкти з корисливою метою або з інших обставин.

Спільна заява жінки та чоловіка, які не перебувають у шлюбі між собою, у першому випадку, як і особиста заява чоловіка, який перебуває у шлюбі з матір'ю дитини, у другому випадку, є підставою для внесення відповідних змін до Книги реєстрації народжень та видачі нового Свідоцтва про народження органом державної реєстрації актів цивільного стану.

ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ

Підводячи підсумок з третього питання нашої лекції, необхідно зазначити, що визначення походження дитини від батька можливе за заявою жінки та чоловіка, які не перебувають у шлюбі між собою. Суть такої заяви полягає в тому, що чоловік добровільно виявляє свою волю щодо визначення себе батьком зазначеної в заяві дитини. Мати дитини дає на це свою згоду. При цьому кровна спорідненість між батьком і дитиною не встановлюється, і закон цього не вимагає. Однак відповідно до п. 5 ст. 136 СК України не має права оспорювати батьківство особа, записана батьком дитини, якщо в момент реєстрації себе батьком дитини вона знала, що не є батьком.

Заява жінки та чоловіка, які не перебувають у шлюбі між собою, подається у письмовій формі. До того ж вона може бути подана до державного органу реєстрації актів цивільного стану як до, так і після народження дитини. Звернення до державного органу реєстрації актів цивільного стану жінки і чоловіка, які не перебувають у шлюбі між собою, із заявою до народження дитини допустиме тоді,

коли є підстави вважати, що подання спільної заяви ними після народження дитини буде неможливим чи утруднюватиметься (наприклад, від'їзд чоловіка за кордон на тривалий час). За наявності такої заяви державна реєстрація встановлення батьківства здійснюється одночасно з державною реєстрацією народження дитини і повної заяви не вимагається.

Заяву про визнання батьківства може подавати представник, якщо особа, яка визнає себе батьком дитини, хоче провести відповідний запис, але з поважних причин не може зробити це особисто. Заява про визнання батьківства може бути надіслано поштою, але підпис на ній особи, яка бажає, щоб вона була записана батьком дитини, має бути нотаріально засвідчено.

IV. ВИЗНАННЯ БАТЬКІВСТВА ТА МАТЕРИНСТВА ЗА РІШЕННЯМ СУДУ

Ст. 128 СК передбачено випадок, коли встановлюється факт визнання батьківства у порядку позовного провадження. Основною умовою, яка визначає можливість розгляду справи про визнання батьківства у порядку позовного провадження, є відсутність заяв, право на подання яких встановлено статтями 126, 127 СК, а саме; за ч. 1 ст. 126 СК — заяви жінки та чоловіка, які не перебувають між собою у шлюбі, про реєстрацію чоловіка батьком дитини; за ч. 1 ст. 127 СК — заяви чоловіка, який не перебуває у шлюбі з матір'ю дитини, до органу РАЦС про визнання себе батьком дитини у випадках, передбачених цією нормою.

Такий позов пред'являє матір, опікун, піклувальник дитини, особа, яка утримує та виховує дитину, а також сама дитина, яка досягла повноліття. Останнє положення деякою мірою суперечить ст. 18 СК, в якій правом на звернення до суду наділено 14—річну дитину. Оскільки ця норма вважається загальною, то ст. 127 СК є винятком, але таке обмеження прав дитини деякою мірою суперечить логіці, отже повнолітній дитині батько менш потрібний, ніж 14—річній, яка потребує у цьому віці батьківського піклування та має право на отримання від нього аліментів. При цьому відповідачем буде гаданий батько дитини.

Позов про визнання батьківства може також пред'явити особа, яка вважає себе батьком дитини. Щодо підсудності даної категорії справ, то за ч. 1 ст. ПО нового ЦПК позови про визнання батьківства відповідача можуть пред'являтися також за місцем проживання позивача або за загальним правилом підсудності (ч. 1 ст. 109 нового ЦПК) — за місцем проживання відповідача. Щодо підвідомчості позовної заяви про визнання батьківства суду, то однією із обов'язкових умов є наявність запису про батька дитини у Книзі реєстрації народжень, вчиненого відповідно до ч. 1 ст. 135 СК, тобто запис про батька робиться за прізвищем матері, а ім'я та по батькові батька дитини записуються за її вказівкою. Умовою розгляду такої справи має бути те, що батьки дитини не перебувають у зареєстрованому шлюбі, а батько у добровільному порядку не хоче записати дитину на своє ім'я або мати відмовляється добровільно записувати саме цю особу батьком дитини.

Встановлення батьківства у позовному порядку можливе лише щодо дітей, які народилися після 1 жовтня 1968 р., тобто після набрання чинності Основам законодавства Союзу РСР і союзних республік про шлюб та сімю, оскільки закон, як правило, зворотної сили не має.

Ч. 3 ст. 53 КпШС передбачала, що при встановленні батьківства суд має брати до уваги спільне проживання та ведення спільного господарства матір'ю дитини та відповідачем до її народження або спільне виховання чи утримання ними дитини або докази, які з вірогідністю підтверджують визнання відповідачем батьківства.

Згідно зі ст. 53 КпШС достатньо хоча б однієї з перелічених вище підстав, щоб встановити походження дитини від особи, яку її мати вважає (або вона сама себе вважає) батьком дитини.

Треба зазначити, що ст. 128 СК на відміну від ч. 3 ст. 57 КпШС, не передбачені конкретні підстави встановлення батьківства. Підставами позову є

будь—які фактичні дані, які засвідчують походження дитини від певної особи, тобто суд повинен виходити із конкретних обставин справи, дотримуючись при цьому принципу змагальності. У цьому випадку кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог та заперечень (ст. 10 нового ЦПК), на основі належних доказів та допустимих засобів доказування.

Відповідно до положень ЦПК суд може призначити експертизу для встановлення батьківства на цьому наголошує Постанова Пленуму Верховного суду України «Про застосування судами деяких норм КППС». На питання, виключається батьківство чи ні, може дати відповідь експертиза крові. Може бути проведення медична експертиза для визначення здатності ймовірного батька до зачаття. Єдиною ж експертизою, що дозволяє з найбільшою вірогідністю встановлювати походження дитини від певної особи, є генетична дактилоскопія (експертиза за ДНК). Однак неможливо зобов'язати ймовірного батька дитини пройти цю експертизу.

Таким чином, походження дитини встановлюється судом з урахуванням усіх обставин. При цьому можуть застосовуватися будь—які засоби доказування, передбачені цивільним процесуальним законодавством: пояснення сторін та третіх осіб, показання свідків, письмові докази, речові докази, висновок експерта. В основу рішення суду не можуть бути покладені лише докази, отримані з порушенням закону, які не мають юридичної сили.

Як докази для встановлення батьківства в суді можуть бути досліджені листи, телеграми відповідача, в яких він повідомляє про можливість народження чи народження його дитини певною жінкою; заява відповідача за місцем роботи про надання йому відпустки у зв'язку з народженням дитини; показання свідків про виявлення відповідачем турботи про дитину та її матір, обрання імені дитини тощо.

Очевидно, що при підготовці справ про встановлення батьківства до судового розгляду і під час їх розгляду суд вправі з урахуванням думки сторін і обставин справи призначити експертизу. Висновок експертизи у справі про народження дитини, в тому числі експертизи, проведеної методом генної дактилоскопії, повинен бути оцінений судом у сукупності з іншими доказами у справі.

Позов про визнання батьківства приймається судом, якщо запис про батька дитини у Книзі реєстрації народжень вчинено відповідно до ч. 1 ст. 135 СК України. Підбиваючи підсумок викладеного, можна визначити умови, за яких буде мати місце визначення батьківства за рішенням суду. До них належать:

- відсутність зареєстрованого шлюбу між батьками дитини на момент її народження;
- відсутність спільної заяви жінки та чоловіка, які не перебувають у шлюбі між собою;
- відсутність особистої заяви чоловіка про визнання себе батьком дитини.

Від визнання батьківства за рішенням суду слід відрізнити встановлення факту батьківства за рішенням суду (ст. 130 СК України), Останнє можливе у разі смерті чоловіка, який перебував у шлюбі з матір'ю дитини. За необхідності факт

його батьківства може бути встановлений рішенням суду. Заява про встановлення факту батьківства може бути подана матір'ю, опікуном, піклувальником дитини, особою, яка утримує та виховує дитину, а також самою дитиною, яка досягла повноліття.

У Сімейному кодексі також врегульовано питання визнання материнства та встановлення факту материнства. Зокрема, у ст. 131 СК йдеться про те, що особа, яка вважає себе матір'ю дитини, може подати до суду заяву про визнання свого материнства, за умови, якщо батьки дитини були невідомі та запис про них у Книзі реєстрації народжень був проведений за рішенням органу опіки та піклування. Однак, враховуючи особливості видів проваджень цивільного судочинства та предмет розгляду цієї справи, доцільно уточнити, що така справа розглядатиметься у порядку окремого провадження. Мати буде заявником, а заінтересованою особою може бути дитина, якщо їй виповнилося 14 років, або її представник (ст. 29 нового ЦПК), а також орган опіки і піклування.

У разі смерті жінки, яка вважала себе матір'ю дитини, факт її материнства може встановлюватися судом у порядку окремого провадження. Таку заяву прийме суд до свого провадження за умови, що запис про матір дитини у Книзі реєстрації народжень зроблено за ч. 2 ст. 135 СК. Таку заяву можуть подати до суду батько, опікун, піклувальник, особа, яка утримує та виховує дитину, а також сама дитина, якщо вона досягла повноліття. Однак автори не погоджуються з останнім положенням, оскільки за ст. 18 СК суб'єктом цивільного процесу може бути неповнолітній віком від 14 до 18 років у справах, що виникають із відносин, у яких вони особисто беруть участь. Вважається, що дитина бере безпосередню участь у відносинах з матір'ю, тому доцільно все ж таки дотримуватися загальної концепції і надати право дитині на звернення до суду з 14—річного віку по цих категоріях справ.

Отже, хоча у ч. 2 ст.132 СК зазначено, що заява про встановлення факту материнства може бути подана дитиною, яка досягла повноліття, Необхідно бути послідовним та брати до уваги інші норми СК. Наприклад, у ст. 218 СК йдеться про дачу згоди дитиною на її усиновлення, зазначено, що згода дитини на її усиновлення дається у формі, яка відповідає її вікові. Розробник Сімейного кодексу, коментуючи його, зазначає, що дитина, якій сім років, може власноруч написати до суду відповідну заяву. Тому виникає питання, якщо семирічна дитина може висловлювати згоду на її усиновлення у письмовій формі суду, та звернутися до суду з позовом про скасування усиновлення або визнання його недійсним, якщо вона досягла 14 років (ст. 240 СК), то чому 17—річна дитина не може звернутися до суду з заявою про встановлення факту материнства?

ВИСНОВКИ ДО ЧЕТВЕРТОГО ПИТАННЯ

Підводячи підсумок з четвертого питання, необхідно вказати, що , походження дитини встановлюється судом з урахуванням усіх обставин. При цьому можуть застосовуватися будь—які засоби доказування, передбачені цивільним процесуальним законодавством: пояснення сторін та третіх осіб, показання свідків, письмові докази, речові докази, висновок експерта. В основу

рішення суду не можуть бути покладені лише докази, отримані з порушенням закону, які не мають юридичної сили.

Як докази для встановлення батьківства в суді можуть бути досліджені листи, телеграми відповідача, в яких він повідомляє про можливість народження чи народження його дитини певною жінкою; заява відповідача за місцем роботи про надання йому відпустки у зв'язку з народженням дитини; показання свідків про виявлення відповідачем турботи про дитину та її матір, обрання імені дитини тощо.

Очевидно, що при підготовці справ про встановлення батьківства до судового розгляду і під час їх розгляду суд вправі з урахуванням думки сторін і обставин справи призначити експертизу. Висновок експертизи у справі про народження дитини, в тому числі експертизи, проведеної методом генної дактилоскопії, повинен бути оцінений судом у сукупності з іншими доказами у справі.

Позов про визнання батьківства приймається судом, якщо запис про батька дитини у Книзі реєстрації народжень вчинено відповідно до ч. 1 ст. 135 СК України. Підбиваючи підсумок викладеного, можна визначити умови, за яких буде мати місце визначення батьківства за рішенням суду. До них належать:

— відсутність зареєстрованого шлюбу між батьками дитини на момент її народження;

— відсутність спільної заяви жінки та чоловіка, які не перебувають у шлюбі між собою.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ

Для встановлення материнства не має значення сімейний стан жінки. У сімейному законодавстві діє загальний принцип, відповідно до якого матір'ю дитини є жінка, яка її народила. Звернутися до державного органу реєстрації актів цивільного стану з метою реєстрації народження дитини має право як мати дитини, народженої в шлюбі, так і мати дитини, народженої поза шлюбом. В останньому випадку походження дитини від матері визначається на підставі документа закладу охорони здоров'я про народження нею дитини.

Закон надає право жінці, яка записана матір'ю дитини, оспорити своє материнство (ст. 139 СК України). Жінка, яка вважає себе матір'ю дитини, має право пред'явити позов до жінки, яка записана матір'ю дитини, про визнання свого материнства. Оспорювання материнства не допускається у випадках, передбачених ч. 2 та ч. 3 ст. 123 СК України. Іноді жінка не може виносити дитину у силу фізіологічних обставин, тому зародок, зачатий подружжям, може бути імплантований у організм іншої жінки. Остання не є матір'ю дитини, вона — сурогатна матір, а батьками дитини є подружжя, яке зачало зародок. Жінка, яка не є генетичною матір'ю, не може ставити питання про оспорювання свого материнства.

У другому випадку, якщо дружина не здатна до зачаття, такий зародок дитини може бути зачатий чоловіком, який перебуває у шлюбі з іншою жінкою, а потім він буде імплантований у дружину чоловіка для виношування. За законом

батьками дитини є подружжя.

Якщо ми порівняємо ці два випадки, то побачимо, що у першому випадку сурогатна мати не є взагалі генетичною матір'ю, у другому ж зародок зачинався чоловіком із жінкою, з якою він не перебуває у шлюбі, але фактично вона є генетичною матір'ю дитини. Тому, на нашу думку, коли йдеться про зачаття зародку та його імплантацію, за ч. 3 ст. 123 СК доцільно укласти письмовий договір, в якому жінці, яка зачиняла такий зародок, роз'яснити її права та наслідки, коли зачатий нею з чоловіком, який перебуває у шлюбі, зародок імплантується у його дружину, що батьками цієї дитини є подружжя та вона згідно з законом (ч. 3 ст. 123 СК та ст. 139 СК) не зможе оспорювати своє материнство. До вимог про визнання материнства встановлюється позовна давність в один рік, яка починається від дня, коли особа дізналася або могла дізнатися, що є матір'ю дитини.

На відміну від материнства визначення батьківства залежить від сімейного стану матері дитини. Українське сімейне законодавство виходить з презумпції батьківства чоловіка матері дитини. Відповідно до ст. 133 СК України, якщо дитина народилася у подружжя, дружина записується матір'ю, а чоловік — батьком дитини.

Закон надає право оспорити батьківство:

- особі, яка записана батьком дитини (ст. 136 СК України);
- спадкоємцям особи, яка записана батьком дитини (ст. 137 СК);
- матері дитини (ст. 138 СК).

Як докази для встановлення батьківства в суді можуть бути досліджені листи, телеграми відповідача, в яких він повідомляє про можливість народження чи народження його дитини певною жінкою; заява відповідача за місцем роботи про надання йому відпустки у зв'язку з народженням дитини; показання свідків про виявлення відповідачем турботи про дитину та її матір, обрання імені дитини тощо.

Очевидно, що при підготовці справ про встановлення батьківства до судового розгляду і під час їх розгляду суд вправі з урахуванням думки сторін і обставин справи призначити експертизу. Висновок експертизи у справі про народження дитини, в тому числі експертизи, проведеної методом генної дактилоскопії, повинен бути оцінений судом у сукупності з іншими доказами у справі.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДО ДАНОЇ ТЕМИ

Для більш ґрунтовного опанування навчального матеріалу з даної теми, необхідно відповісти на наступні запитання:

1. Встановлення походження дітей, батьки якої перебувають у шлюбі між собою?
2. Встановлення походження дітей, батьки якої не перебувають у шлюбі між собою?

3. Визначення походження дитини у випадку застосування допоміжних репродуктивних технологій?
4. Визначення походження дитини від батька у разі реєстрації повторного шлюбу з її матір'ю?
5. Визнання батьківства за рішенням суду?
6. Встановлення факту батьківства, материнства за рішенням суду?
7. Оспорювання батьківства, материнства?

ТЕМА № 7. ОСОБИСТІ НЕМАЙНОВІ ТА МАЙНОВІ ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ БАТЬКІВ ТА ДІТЕЙ

(2 години)

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Поняття та види особистих немайнових прав батьків і дітей.....89
2. Здійснення батьками прав і виконання ними обов'язків по вихованню дітей.....92
3. Правові наслідки невиконання або неналежного виконання батьками обов'язків по вихованню дітей.....95
4. Аліментні зобов'язання батьків та дітей.....100

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради. – 1996. — № 30. – ст. 141
2. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 ., № 2947—III // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2002, N 21—22, ст. 135
3. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435—IV // Відомості Верховної Ради.
4. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341—III // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2001, N 25—26, ст.131
5. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 №80731—X // Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР) 1984, додаток до N 51, ст.1122
6. Закон України «Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх» від 24 січня 1995 р. № 20/95—ВР // Відомості Верховної Ради (ВВР), 1995, N 6, ст. 35
7. Закон України «Про нотаріат» від 2 вересня 1993 р.№ 3425—12. // Відомості Верховної Ради (ВВР), 1993, N 39, ст.383
8. Постанова Кабінету Міністрів України „Перелік видів доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів на одного з подружжя, дітей, батьків, інших осіб” від 26 лютого 1993 р. N 146.
9. Сімейне право України: підручник / Л. М. Баранова, В. І. Борисова, І. В. Жилінкова та ін.; за заг. ред. В. І. Борисової та І. В. Жилінкової. — 4—те вид., перероб. і доп. — К.: Юрінком Інтер, 2012. — 320 с.
10. Дякович М.М. Сімейне право України. Навч. пос. 2—ге вид. випр. і доп. — К.: Алерта; Центр учбової літератури, 2012. — 552 с.
11. Сімейне право України (історія, традиції, сучасність) навч. посіб./ Б.І. Андрусишин, С.І. Шимон, Л.С. Дубчак [та ін.], за ред. Андрусишина Б.І., Шимон С.І. — К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2013. — 454 с.

12. Сімейне право України: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів.// Дякович М.М. —2—ге видання перероб. і допов. — К.: Правова єдність, 2012. — 552 с.

13. Шмерега С.В. Сімейне право України: судові прецеденти : навч. посібник / С. В. Шмерега. — Рівне, 2013. — 272 с.

14. Дутко А.О. Практикум з сімейного права України:— Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013.

15. Семенов І.В. Об'єктивна сторона ухилення від сплати аліментів на утримання дітей: деякі проблеми законодавчої регламентації та теоретичної інтерпретації / І. В. Семенов // Митна справа . — 2014. — №2(2.2). — С. 156—161

16. Шершньова О.А. Регулювання утримання батьками дітей в рамках договорів про правову допомогу України / О. А. Шершньова //Часопис Київського університету права . — 2013. — № 3. — С. 396—399

17. Семенов І.В. Предмет злочинного ухилення від сплати аліментів на утримання дітей або від сплати коштів на утримання непрацевдатних батьків: теоретико—правовий аналіз / І. В. Семенов // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ . — 2014. — № 1. — С. 58—68

18. Синегубов О.В.Здійснення особистого немайнового права дитини на належне батьківське виховання та його захист / О. В. Синегубов // Наше право . — 2014. — № 1. — С. 127—136

19. Луценкова М.Г. Поняття здійснення майнових прав дітей—сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування / М.Г. Луценкова // Європейські перспективи. — 2013. — № 6. — С. 74—77

20. Завгородній В.А., Г.Є. Пшенична Конституційний обов'язок батьків утримувати дітей до їх повноліття: стан наукових досліджень / В. А. Завгородній, Г. Є. Пшенична // Право і суспільство. — 2013. — № 6. — С. 20—23

21. Малярчук Т. В. Актуальні проблеми сплати аліментів дітям і можливі шляхи їх подолання / Т. В. Малярчук, Х. К. Рогів // Сучасні питання економіки і права. — 2013. — Вип. 2. — С. 113—118

22. Кройтор В. А. Особливості порядку стягнення аліментів на неповнолітніх дітей / В. А. Кройтор // Університетські наукові записки. — 2013. — № 1. — С. 86—93

23. Чугунков Р. С. Нарахування неустойки (пені) за прострочення сплати аліментів / Р. С. Чугунков // Європейські перспективи. — 2014. — № 4. — С. 124—129.

24. Гофман Ю. В. Договір про сплату аліментів на дитину як різновид цивільних договорів у сімейному праві України / Ю. В. Гофман // Наше право. — 2015. — № 1. — С. 127—132

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Метою цієї лекції є дослідження особистих немайнових та майнових прав та обов'язків батьків та дітей, вивчення та аналіз специфіки здійснення батьками прав і виконання ними обов'язків по вихованню дітей, вивчення особливостей

правовідносин між батьками і дітьми з приводу належного їм майна та аліментних зобов'язань батьків та дітей.

ВСТУП

Додержання прав людини, партнерство між жінками і чоловіками в усіх сферах життєдіяльності є основою становлення і розвитку демократичного суспільства, його цінностей та зростання добробуту і благополуччя кожної родини.

Сімейний кодекс України регулює сімейні особисті немайнові та майнові відносини між подружжям, між батьками та дітьми, усиновлювачами та усиновленими, між матір'ю та батьком дитини щодо їх виховання, розвитку та утримання. Отже, майнові відносини становлять окрему групу сімейних відносин і виникають, як правило, не лише між батьками та дітьми, а й між іншими членами сім'ї та родичами.

Майновими правовідносинами у сімейному праві вважають врегульовані нормами сучасного законодавства відносини між суб'єктами права, в яких об'єктом є будь—які майнові блага (речі індивідуального користування, премії, нагороди, майно, набуте під час перебування у шлюбі, грошові утримання тощо). Відповідно майнові правовідносини батьків і дітей — правовідносини, які виникають між батьками і дітьми з приводу майна, яке знаходиться в приватній чи спільній сумісній власності цих осіб.

Отже предметом нашого розгляду є особливості, поняття та види особистих немайнових та майнових прав та обов'язків батьків та дітей.

I. ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ОСОБИСТИХ НЕМАЙНОВИХ ПРАВ БАТЬКІВ І ДІТЕЙ

Для особистих немайнових прав та обов'язків батьків і дітей, інших особистих прав і обов'язків, характерно те, що вони не мають майнового (економічного) змісту. Особисті немайнові права батьків і дітей не можуть передаватись і, як правило, не відчужуються.

На стадії функціонування сім'ї особисті немайнові відносини складають права та обов'язки батьків надати дитині прізвище, ім'я, по батькові, визначити громадянство.

Мати, батько мають рівні права та обов'язки щодо дитини, незалежно від того, чи перебували вони у шлюбі між собою. Розірвання шлюбу між батьками, проживання їх окремо від дитини не впливає на обсяг їхніх прав і не звільняє від обов'язків щодо дитини.

Діти мають рівні права та обов'язки щодо батьків, незалежно від того, чи перебували їхні батьки у шлюбі між собою.

Серед основних особистих немайнових прав батьків СК України називає:

1) Батьки мають переважне право перед іншими особами на особисте виховання дитини, а також право залучати до виховання дитини інших осіб, передавати її на виховання фізичним та юридичним особам, обирати форми та методи виховання, крім тих, які суперечать закону, моральним засадам суспільства. Право дитини на належне батьківське виховання забезпечується системою державного контролю, що встановлена законом. Дитина має право протидіяти неналежному виконанню батьками своїх обов'язків щодо неї, звернутися за захистом своїх прав та інтересів до органу опіки та піклування, інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування та громадських організацій, або безпосередньо до суду, якщо вона досягла чотирнадцяти років.

2) Мати, батько та дитина мають право на безперешкодне спілкування, зокрема якщо хтось із них перебуває у надзвичайній ситуації (лікарні, місці затримання та позбавлення волі тощо).

3) Батьки мають право на самозахист своєї дитини, повнолітніх дочки та сина. Батьки мають право звертатися до суду, органів державної влади, органів місцевого самоврядування та громадських організацій за захистом прав та інтересів дитини, а також непрацездатних сина, дочки як їх законні представники без спеціальних на те повноважень.

4) Батьки мають право звернутися за захистом прав та інтересів дітей і тоді, коли відповідно до закону вони самі мають право звернутися за таким захистом. Здійснення батьками своїх прав та виконання обов'язків мають ґрунтуватися на повазі до прав дитини та її людської гідності. Батьківські права не можуть здійснюватися всупереч інтересам дитини.

Відмова батьків від дитини є неправозгідною, суперечить моральним засадам суспільства. Ухилення батьків від виконання батьківських обов'язків є підставою для покладення на них відповідальності, встановленої законом.

Неповнолітні батьки мають такі ж права та обов'язки щодо дитини, як і повнолітні батьки, і можуть їх здійснювати самостійно. Неповнолітні батьки, які досягли чотирнадцяти років, мають право на звернення до суду за захистом прав та інтересів своєї дитини. Неповнолітні батьки у суді мають право на безоплатну правову допомогу. Питання виховання дитини вирішується батьками спільно. Той із батьків, хто проживає окремо від дитини, зобов'язаний брати участь у її вихованні і має право на особисте спілкування з нею. У свою чергу, той із батьків, з ким проживає дитина, не має права перешкоджати тому з батьків, хто проживає окремо, спілкуватися з дитиною та брати участь у її вихованні, якщо таке спілкування не перешкоджає нормальному розвитку дитини.

5) Батьки мають право укласти договір щодо здійснення батьківських прав та виконання обов'язків тим з них, хто проживає окремо від дитини. Той з батьків, хто проживає з дитиною, у разі його ухилення від виконання договору зобов'язаний відшкодувати матеріальну та моральну шкоду, завдану другому з батьків. За заявою матері, батька дитини орган опіки та піклування визначає способи участі у вихованні дитини та спілкуванні з нею того з батьків, хто проживає окремо від неї. Рішення про це орган опіки та піклування постановляє на підставі вивчення умов життя батьків, їхнього ставлення до дитини, інших обставин, що мають істотне значення. Рішення органу опіки та піклування є обов'язковим до виконання. Особа, яка ухиляється від виконання рішення органу опіки та піклування, зобов'язана відшкодувати матеріальну та моральну шкоду, завдану тому з батьків, хто проживає окремо від дитини.

Якщо той із батьків, з ким проживає дитина, чинить перешкоди тому з батьків, хто проживає окремо, у спілкуванні з дитиною та у її вихованні, зокрема якщо він ухиляється від виконання рішення органу опіки та піклування, другий із батьків має право звернутися до суду з позовом про усунення цих перешкод. Суд визначає способи участі одного з батьків у вихованні дитини (періодичні чи систематичні побачення, можливість спільного відпочинку, відвідування дитиною місця його проживання тощо), місце та час їхнього спілкування, з урахуванням віку, стану здоров'я дитини, поведінки батьків, а також інших обставин, що мають істотне значення. В окремих випадках, якщо це викликано інтересами дитини, суд може обумовити побачення з дитиною присутністю іншої особи.

За заявою заінтересованої сторони суд може зупинити виконання рішення органу опіки та піклування до вирішення спору. У разі ухилення від виконання рішення суду особою, з якою проживає дитина, суд за заявою того з батьків, хто проживає окремо, може передати дитину для проживання з ним. Особа, яка ухиляється від виконання рішення суду, зобов'язана відшкодувати матеріальну та моральну шкоду, завдану тому з батьків, хто проживає окремо від дитини.

б) Право батьків на визначення місця проживання дитини. Місце проживання дитини, яка не досягла десяти років, визначається за згодою батьків, а дитини, яка досягла десяти років, визначається за спільною згодою батьків та самої дитини. Якщо батьки проживають окремо, місце проживання дитини, яка досягла чотирнадцяти років, визначається нею самою.

Якщо мати та батько, які проживають окремо, не дійшли згоди щодо того, з ким із них буде проживати малолітня дитина, спір між ними може вирішуватися судом. При вирішенні спору щодо місця проживання дитини суд бере до уваги ставлення батьків до виконання своїх батьківських обов'язків, особисту прихильність дитини до кожного з них, вік дитини, стан її здоров'я та інші обставини, що мають істотне значення. Суд не може передати дитину для проживання з тим із батьків, хто не має самостійного доходу, зловживає спиртними напоями або наркотичними засобами, може своєю аморальною поведінкою зашкодити розвиткові дитини.

ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО ПИТАННЯ

Для особистих немайнових прав та обов'язків батьків і дітей, інших особистих прав і обов'язків, характерно те, що вони не мають майнового (економічного) змісту. Особисті немайнові права батьків і дітей не можуть передаватись і, як правило, не відчужуються.

На стадії функціонування сім'ї особисті немайнові відносини складають права та обов'язки батьків надати дитині прізвище, ім'я, по батькові, визначити громадянство.

Серед основних особистих немайнових прав батьків СК України називає:

1) Батьки мають переважне право перед іншими особами на особисте виховання дитини, а також право залучати до виховання дитини інших осіб, передавати її на виховання фізичним та юридичним особам, обирати форми та методи виховання, крім тих, які суперечать закону, моральним засадам суспільства.

2) Мати, батько та дитина мають право на безперешкодне спілкування, зокрема якщо хтось із них перебуває у надзвичайній ситуації (лікарні, місці затримання та позбавлення волі тощо).

3) Батьки мають право на самозахист своєї дитини, повнолітніх дочки та сина. Батьки мають право звертатися до суду, органів державної влади, органів місцевого самоврядування та громадських організацій за захистом прав та інтересів дитини, а також непрацездатних сина, дочки як їх законні представники без спеціальних на те повноважень.

4) Батьки мають право звернутися за захистом прав та інтересів дітей і тоді, коли відповідно до закону вони самі мають право звернутися за таким захистом.

5) Батьки мають право укласти договір щодо здійснення батьківських прав та виконання обов'язків тим з них, хто проживає окремо від дитини.

6) Право батьків на визначення місця проживання дитини.

II. ЗДІЙСНЕННЯ БАТЬКАМИ ПРАВ І ВИКОНАННЯ НИМИ ОБОВ'ЯЗКІВ ПО ВИХОВАННЮ ДІТЕЙ

Одним з важливих видів правовідносин між батьками та дітьми на стадії функціонування сім'ї є обов'язки та права батьків щодо виховання та розвитку дитини.

При всій багатогранності різних за суттю і призначенням суб'єктивних прав особливе місце посідають ті, що слугують вихованню підростаючого покоління. Завдяки їх здійсненню вирішується проблема формування повнолітньої особистості майбутнього громадянина. Виконання цього завдання складає основну функцію сім'ї, є предметом особливої уваги суспільства.

Питанню виховання дітей присвячено багато державних програм, монографій, наукових статей в різних аспектах: історичному, юридичному, соціальному, психологічному, медичному, педагогічному, теоретичному та ін. Медики, наприклад, аналізуючи причини захворювань дітей, залучають соціологічний апарат дослідження, консолідується з представниками інших наук, що дозволяє їм враховувати економічні та екологічні умови, освітній та культурний рівень батьків, їх соціальну, професійну та етнічну приналежність. Демографи, досліджуючи народжуваність, розглядають цей процес у нерозривному зв'язку з підготовленістю батьків до виховання дітей, виконання сімейних ролей, їх соціальним статусом, матеріальним становищем, поглядами на життя, колом їх інтересів. І тому не можна віддати перевагу якомусь одному з цих напрямів, необхідно вивчати це складне і багатогранне питання в комплексі, але превалювати все ж повинен юридичний аспект, оскільки ми розглядаємо «правове регулювання» особистих відносин між батьками та дітьми.

Як вже зазначалося в сімейно—правовій літературі, неможливо дати визначення поняття «право на виховання» тому, що воно повинно бути наповнено неправовими категоріями. В зв'язку з цим не можливо дати не тільки вичерпний, а й приблизний перелік складових його правомочностей.

Батьки не тільки мають права, а й зобов'язані виховувати своїх дітей, піклуватися про їх здоров'я, фізичний і духовний розвиток, навчання, готувати до праці. Для права батьків з виховання, як і для інших суб'єктивних сімейних прав характерно, що права батьків з виховання дітей є одночасно їх обов'язками перед дітьми. Батьківські права не можуть здійснюватись всупереч інтересам дітей. Разом з тим обов'язок батьків з виховання дітей є їх обов'язком не тільки перед дітьми, а й перед суспільством.

Щодо прав та обов'язків з виховання, передбачених законодавством, то вони стосуються неповнолітніх дітей і після досягнення повноліття автоматично припиняють своє існування. Отже, початком реалізації прав та обов'язків щодо виховання дитини є факт її народження, а закінчення — досягнення нею повноліття. Але саме по собі народження дитини у тому, наприклад, випадку, якщо її залишили в пологовому будинку, не може бути початком реалізації прав та обов'язків щодо виховання. Тому точніше буде сказати так: реалізація прав та обов'язків батьків щодо виховання дитини починається з факту її народження та обов'язку батьків забрати дитину з пологового будинку або іншого закладу

охорони здоров'я (ст. 143 СК України), а закінчується — досягненням дитиною повноліття. Тобто, якщо дитині виповнилося 18 років і один день, то вона не матиме можливості звернутися за захистом своїх прав як дитина в жодну інстанцію.

Сімейний кодекс України вперше в сімейному законодавстві закріплює норму, згідно з якою правовий статус дитини має особа до досягнення нею повноліття, малолітньою вважається дитина до досягнення нею чотирнадцяти років, а неповнолітньою — у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років.

Сімейний кодекс України закріпив наступні обов'язки батьків для виховання та розвитку дитини.

- Батьки зобов'язані забрати дитину з пологового будинку або іншого закладу охорони здоров'я;
- Батьки зобов'язані виховувати дитину в дусі поваги до прав та свобод інших людей, любові до своєї сім'ї та родичів, свого народу, Батьківщини.
- Батьки зобов'язані піклуватися про здоров'я дитини, її фізичний, духовний та моральний розвиток.
- Батьки зобов'язані забезпечити здобуття дитиною певної загальної середньої освіти, готувати її до самостійного життя.
- Батьки зобов'язані поважати дитину.
- Передача дитини на виховання іншим особам не звільняє батьків від обов'язку батьківського піклування щодо неї.
- Забороняються будь—які види експлуатації батьками своєї дитини.
- Забороняються фізичні покарання дитини батьками, а також застосування ними інших видів покарань, які принижують людську гідність дитини.
- Батьки зобов'язані зареєструвати народження дитини в органі державної реєстрації актів цивільного стану.

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО ПИТАННЯ

Необхідно зазначити, що виховання дітей в сім'ї — це дуже складний процес. Не зважаючи на те, що законодавець наділяє всіх батьків однаковими правами та обов'язками щодо виховання дітей, в кожній сім'ї виховний процес протікає по—різному. Він залежить від багатьох складових морального та правового характеру, а саме: від рівня освіти та культури батьків, від їх досвіду, від матеріального стану сім'ї, від розподілу обов'язків в сім'ї між батьками щодо виховання дітей та турботи про них тощо. Батьки мають право обирати форми та методи виховання самостійно окрім тих, які суперечать закону, моральним засадам суспільства.

Сімейний кодекс України розмежував обов'язки та права батьків для виховання та розвитку дитини. За ст. 150 СК батьки зобов'язані виховувати дитину в дусі поваги до прав та свобод інших людей, любові до своєї сім'ї, родини, свого народу, своєї Батьківщини. Вони зобов'язані піклуватися про здоров'я дитини, її фізичний, духовний та моральний розвиток; забезпечення

здобуття дитиною повної загальної середньої освіти, готувати її до самостійного життя. Але при цьому батьки повинні поважати дитину, їм забороняються *такі* види експлуатації своєї дитини, фізичні покарання та застосування таких видів покарань, які принижують людську гідність дитини.

Таким чином СК України, закріпив наступні обов'язки батьків для виховання та розвитку дитини.

- Батьки зобов'язані забрати дитину з пологового будинку або іншого закладу охорони здоров'я;
- Батьки зобов'язані виховувати дитину в дусі поваги до прав та свобод інших людей, любові до своєї сім'ї та родичів, свого народу, Батьківщини.
- Батьки зобов'язані піклуватися про здоров'я дитини, її фізичний, духовний та моральний розвиток.
- Батьки зобов'язані забезпечити здобуття дитиною певної загальної середньої освіти, готувати її до самостійного життя.
- Батьки зобов'язані поважати дитину.
- Передача дитини на виховання іншим особам не звільняє батьків від обов'язку батьківського піклування щодо неї.
- Забороняються будь—які види експлуатації батьками своєї дитини.
- Забороняються фізичні покарання дитини батьками, а також застосування ними інших видів покарань, які принижують людську гідність дитини.
- Батьки зобов'язані зареєструвати народження дитини в органі державної реєстрації актів цивільного стану.

ІІІ. ПРАВОВІ НАСЛІДКИ НЕВИКОНАННЯ АБО НЕНАЛЕЖНОГО ВИКОНАННЯ БАТЬКАМИ ОБОВ'ЯЗКІВ ПО ВИХОВАННЮ ДІТЕЙ

Згідно зі ст. 164 СК України батьки можуть бути позбавлені батьківських прав. Найперше, до таких підстав відноситься відмова батьків забрати дитину; з пологового будинку або іншого закладу охорони здоров'я без поважних причин і невиявлення протягом 6 місяців щодо неї батьківського піклування.

Другою підставою позбавлення батьківських прав є ухилення від виконання матір'ю чи батьком своїх обов'язків по вихованню дитини. Таке ухилення повинно бути навмисним, коли особа повністю розуміє наслідки своєї винної поведінки. Не може бути позбавлена батьківських прав особа, яка не виконує своїх батьківських обов'язків внаслідок душевної хвороби, тривалого відрядження, створення перешкод з боку іншого з батьків, з яким проживає дитина.

Третьою підставою позбавлення батьківських прав є жорстоке поводження з дитиною.

Четвертою — хронічний алкоголізм або наркоманія батьків дитини.

П'ятою підставою можуть бути будь-які види експлуатації дитини, примушування її до жебракування та бродяжництва.

Шостою — засудження батька чи матері за вчинення умисного кримінального правопорушення щодо дитини.

Мати, батько можуть бути позбавлені батьківських прав щодо усіх своїх дітей або когось з них. Досить часто позбавлення батьківських прав провадиться одразу з кількох підстав. Пияцтво батьків або одного з них, як правило, поєднане з розпустою, що обумовлює відсутність турботи про дітей, жорстоке поводження з ними, ухилення від виконання обов'язків по вихованню.

Позбавлення батьківських прав є винятковим заходом, який застосовується лише тоді, коли усі інші не дають позитивних результатів.

Позбавлення батьківських прав допускається лише щодо дітей, які не досягли 18—ти років. Справи про позбавлення батьківських прав розглядаються за заявою одного з батьків, опікуна, піклувальника, особи, в сім'ї якої проживає дитина, закладу охорони здоров'я або навчального закладу, в якому вона перебуває, органу опіки та піклування, прокурора, а також самої дитини, яка досягла 14—ти років. Органи опіки та піклування, а також прокурор не тільки мають право пред'явити позови про позбавлення батьківських прав, але й зобов'язані взяти участь у розгляді кожної такої справи незалежно від того, хто є позивачем. Якщо суд при розгляді справи про позбавлення батьківських прав виявив у діях батьків або одного з них ознаки злочину — порушується кримінальна справа. Винесене судом рішення про позбавлення батьківських прав свідчить про те, що особа злісно не виконує обов'язки по вихованню дитини. Зрозуміло, що у такого батька чи матері не може бути залишена дитина, в зв'язку з чим виникає необхідність визначити її майбутню долю. Якщо дитина проживала з тим із батьків, хто позбавлений батьківських прав, суд вирішує питання про

можливість їхнього подальшого проживання в одному житловому приміщенні. Суд може постановити рішення про виселення того з батьків, хто позбавлений батьківських прав, з житлового приміщення, у якому він проживає з дитиною, якщо буде встановлено, що він має інше житло, у яке може поселитися, або постановити рішення про примусовий поділ житла чи його примусовий обмін. Дитина за бажанням другого з батьків може бути передана йому. Якщо дитина не може бути передана другому з батьків, переважне право перед іншими особами на передання їм дитини мають за їхньою заявою баба та дід дитини, повнолітні брати та сестри, інші родичі. Якщо дитина не може бути передана бабі, дідові або іншим родичам, мачусі, вітчиму, вона передається на опікування органів опіки та піклування. Дитина, яка передана родичам, мачусі, вітчиму, органу опіки та піклування, зберігає право на проживання у житловому приміщенні, в якому вона проживала, і може у будь-який час повернутися до нього. З позбавленням батьківських прав, припиняються сімейні правовідносини між батьками і дитиною. Особа, позбавлена батьківських прав, втрачає особисті немайнові права щодо дитини та звільняється від обов'язків щодо її виховання; перестає бути законним представником дитини; втрачає права на пільги та державну допомогу, що надається сім'ям з дітьми; не може бути усиновлювачем, опікуном та піклувальником; не може одержати в майбутньому тих майнових прав, пов'язаних із батьківством, які вона могла б мати у разі своєї непрацездатності (право на утримання від дитини, право на пенсію і на відшкодування шкоди у разі втрати годувальника, право на спадкування; втрачає інші права, засновані на спорідненості з дитиною. Позбавлення батьківських прав як наслідок винної поведінки батьків не може означати їх повного звільнення від батьківських обов'язків по утриманню дітей. Одночасно з позбавленням батьківських прав суд може на вимогу позивача або з власної ініціативи вирішити питання про стягнення аліментів на дитину. Аліменти на дітей стягуються на користь другого з батьків (опікуна, піклувальника, особи, в сім'ї якої проживає дитина), а також організації, де дитина перебуває на вихованні. Хоча позбавлення батьківських прав має безстроковий характер, але у разі, коли у способі життя недбалих батьків відбуваються суттєві зміни на краще, суд за їх заявою може поновити їх в правах. Поновлення батьківських прав неможливе, якщо дитина була усиновлена і усиновлення не скасоване або не визнане недійсним судом, або якщо на час розгляду справи судом дитина досягла повноліття. Правило, що міститься в законі про поновлення батьківських прав, є дійовим стимулом для зміни поведінки осіб, позбавлених батьківських прав. Суд перевіряє, наскільки змінилася поведінка особи, позбавленої батьківських прав наявність обставин, що були підставою для позбавлення батьківських прав, і постановляє рішення відповідно до інтересів дитини. Такі справи розглядаються лише за заявою особи, позбавленої батьківських прав, а відповідачем може бути інший з батьків (опікун, піклувальник чи особа, в сім'ї якої проживає дитина) або орган опіки та піклування.

При розгляді позову про поновлення батьківських прав слід суворо дотримуватися принципу охорони інтересів дітей. Вирішуючи питання про

поновлення в батьківських правах, необхідно з'ясувати думку другого з батьків (якщо він не позбавлений батьківських прав), інших осіб, з ким проживає дитина, щодо можливості поновлення позивача у правах. Така думка є вельми суттєвою, але не вирішальною при розгляді спору.

У разі відмови в позові про поновлення батьківських прав повторне звернення із позовом про поновлення батьківських прав можливе лише після спливу одного року з часу набрання чинності рішенням суду про таку відмову.

Батьки, поновлені у своїх правах, знову набувають батьківських прав і обов'язків у повному обсязі.

Захист інтересів дітей може здійснюватися і шляхом відібрання їх без позбавлення батьківських прав.

Згідно зі ст. 170 СК України суд може постановити рішення про відібрання дитини від батьків або одного з них, не позбавляючи їх батьківських прав, якщо вони ухиляються від виконання своїх обов'язків по вихованню дитини, жорстоко поводяться з нею, є хронічними алкоголіками або наркоманами чи вдаються до будь—яких вадів експлуатації дитини, примушують її до жебракування та бродяжництва, а також в інших випадках, якщо залишення дитини у них є небезпечним для її життя, здоров'я і морального стану. У цьому разі дитина передається другому з батьків, бабі, дідові, іншим родичам — за їх бажанням або органів опіки та піклування.

У виняткових випадках — при безпосередній загрозі для життя або здоров'я дитини орган опіки та піклування або прокурор мають право постановити рішення про негайне відібрання дитини від батьків. У цьому разі орган опіки та піклування зобов'язаний негайно повідомити прокурора та у семиденний строк після постановлення рішення звернутися до суду з позовом про позбавлення батьків чи одного з них батьківських прав або про відібрання дитини від матері, батька без позбавлення їх батьківських прав. З таким позовом до суду має право звернутися прокурор. При винесенні рішення про відібрання дитини без позбавлення батьківських прав суд не встановлює конкретних строків цього обмеження прав батьків. Якщо відпадуть причини, які перешкоджали належному вихованню дитини її батьками, суд за заявою батьків може постановити рішення про повернення їм дитини.

При задоволенні позову про відібрання дитини від матері, батька без позбавлення їх батьківських прав суд вирішує питання про стягнення з них аліментів на дитину.

ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ

Згідно зі ст. 164 СК України батьки можуть бути позбавлені батьківських прав за такими підставами:

1) не забрали дитину з пологового будинку або з іншого закладу охорони здоров'я без поважної причини і протягом шести місяців не виявляли щодо неї батьківського піклування;

2) ухиляються від виконання своїх обов'язків по вихованню дитини;

3) жорстоко поводяться з дитиною;

4) є хронічними алкоголіками або наркоманами;

5) вдаються до будь—яких видів експлуатації дитини, примушують її до жебракування та бродяжництва;

6) засуджені за вчинення умисного кримінального правопорушення щодо дитини.

Особа, позбавлена батьківських прав:

1) втрачає особисті немайнові права щодо дитини та звільняється від обов'язків щодо її виховання;

2) перестає бути законним представником дитини;

3) втрачає права на пільги та державну допомогу, що надаються сім'ям з дітьми;

4) не може бути усиновлювачем, опікуном та піклувальником;

5) не може одержати в майбутньому тих майнових прав, пов'язаних із батьківством, які вона могла б мати у разі своєї непрацездатності (право на утримання від дитини, право на пенсію та відшкодування шкоди у разі втрати годувальника, право на спадкування);

6) втрачає інші права, засновані на спорідненості з дитиною.

Особа, позбавлена батьківських прав, не звільняється від обов'язку щодо утримання дитини. Одночасно з позбавленням батьківських прав суд може на вимогу позивача або за власною ініціативою вирішити питання про стягнення аліментів на дитину. Мати, батько, позбавлені батьківських прав, мають право на звернення до суду з позовом про поновлення батьківських прав. Поновлення батьківських прав неможливе, якщо дитина була усиновлена і усиновлення не скасоване або не визнане недійсним судом. Поновлення батьківських прав неможливе, якщо на час розгляду справи судом дитина досягла повноліття. Суд перевіряє, наскільки змінилася поведінка особи, позбавленої батьківських прав, та обставини, що були підставою для позбавлення батьківських прав, і постановляє рішення відповідно до інтересів дитини. При вирішенні справи про поновлення батьківських прав одного з батьків суд бере до уваги думку другого з батьків, інших осіб, з ким проживає дитина. Рішення суду про поновлення батьківських прав після набрання ним законної сили суд надсилає органу державної реєстрації актів цивільного стану за місцем реєстрації народження дитини.

IV. АЛІМЕНТНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ БАТЬКІВ ТА ДІТЕЙ

Аліментами називається утримання, яке за законом одна особа (боржник) повинна надати іншій особі (кредитору), що знаходиться з нею в сімейних правовідносинах, за умови неповноліття останньої або її непрацездатності чи нужденності. Те утримання, яке надається не в силу юридичного обов'язку, а на підставі моральних норм, не вважається аліментами.

Аліментне зобов'язання носить особистий характер, а тому внаслідок смерті особи, яка повинна сплачувати аліменти, чи особи, на яку присуджено аліменти, аліментні зобов'язання припиняються. Права на отримання аліментів, а також обов'язок з їх сплати не можуть бути передані іншій особі. Ще однією особливістю аліментних зобов'язань є те, що вони виникають тільки з підстав, визначених законом, тобто в зв'язку зі шлюбом, спорідненням чи іншими сімейними відносинами, неповноліттям, непрацездатністю чи нужденністю.

Статтею 181 Сімейного кодексу України прямо визначено, що способи виконання батьками обов'язку утримувати дитину визначаються за домовленістю між ними. Той з батьків, хто проживає окремо від дитини, може брати участь у її утриманні в грошовій і (або) натуральній формі. При цьому, якщо раніше добровільний порядок сплати аліментів не виключав права стягувача аліментів у будь-який час звернутися з заявою про стягнення аліментів до суду, то в нині чинному Кодексі такої норми немає. Тому, якщо судом буде встановлено, що один з батьків добровільно сплачує аліменти в сумі, достатній для задоволення потреб дитини, в позові про примусове стягнення аліментів з нього повинно бути відмовлено.

Якщо ж той з батьків, з ким проживає дитина, не виконує добровільно свого прямого обов'язку по утриманню дитини, і справа дійшла до суду, то розмір утримання суд може присудити в частці від доходу платника аліментів і (або) у твердій грошовій сумі.

Суд має право встановлювати розмір аліментів індивідуально — у відсотковому співвідношенні від доходу або певну суму щомісяця. Тобто частка заробітку (доходу) матері чи батька, яка буде стягуватись як аліменти на дитину, у кожному разі визначається судом. Якщо стягуються аліменти на двох і більше дітей, суд визначає єдину частку від заробітку (доходу) матері, батька на їх утримання до досягнення найстаршою дитиною повноліття. Якщо після цього ніхто з батьків не звернувся до суду з позовом про визначення розміру аліментів на інших дітей, аліменти стягуються за вирахуванням тієї рівної частки, що припадала на дитину, яка досягла повноліття.

При визначенні розміру аліментів як у частці заробітку (доходу), так і в твердій грошовій сумі суд враховує: стан здоров'я та матеріальне становище дитини і платника аліментів; наявність у платника інших дітей, непрацездатних дружини або чоловіка, батьків; інші обставини, що мають істотне значення. Статтею 182 Сімейного кодексу України визначено, що за жодних обставин розмір аліментів на одну дитину не може бути меншим за прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку.

Відповідно до статті 191 СК України аліменти на дитину присуджуються за рішенням суду від дня пред'явлення позову, а якщо позивач подасть суду докази того, що він вживав заходів щодо одержання аліментів з відповідача, але не міг їх

одержати у зв'язку з ухиленням останнього від їх сплати, суд може присудити аліменти за минулий час, але не більш як за три роки.

Розмір аліментів, визначений за рішенням суду або домовленістю між батьками, може бути згодом зменшено або збільшено за рішенням суду за позовом платника або одержувача аліментів у разі зміни матеріального або сімейного стану, погіршення або поліпшення здоров'я когось із них.

Батьки мають право укласти у письмовій формі нотаріально посвідчений договір про сплату аліментів на дитину, в якому визначити розмір та строки виплати, при цьому умови договору не можуть порушувати права дитини, встановлені СК України. Правова сила договору між батьками про аліменти на дитину полягає у можливості його примусового виконання. У разі невиконання одним із батьків свого обов'язку за договором аліменти з нього можуть стягуватися на підставі виконавчого напису нотаріуса. На підставі виконавчого напису нотаріуса аліменти будуть стягуватися державною виконавчою службою в розмірі, визначеному в договорі.

З дозволу органів опіки та піклування в такій же формі (та з обов'язковою державною реєстрацією) той із батьків, з ким проживає дитина, і той із них, який проживає окремо від дитини, можуть укласти договір про припинення права на аліменти на дитину у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно. Слід зазначити, що при укладенні такого договору не відбувається відмова від права на аліменти, а лише замінюється суб'єкт виконання аліментного обов'язку. Таким чином, дитина стає власником чи співвласником нерухомого майна, переданого за договором. Це може бути жилий будинок, квартира, земельна ділянка тощо. Право власності на нерухоме майно за таким договором виникає з моменту державної реєстрації цього права відповідно до закону.

Договір про припинення права на аліменти не звільняє того з батьків, який проживає окремо від дитини, від обов'язку брати участь у додаткових витратах на дитину.

Крім обов'язку сплачувати аліменти, той із батьків, що повинен їх сплачувати, а також той, до кого вимога про стягнення аліментів не була подана, зобов'язані брати участь у додаткових витратах на дитину, що викликані особливими обставинами (розвитком здібностей дитини, її хворобою, каліцтвом тощо). Статтею 185 Сімейного кодексу визначено, що у разі спору розмір додаткових витрат визначається за рішенням суду з урахуванням обставин, що мають істотне значення. Витрати можуть фінансуватися наперед або покриватися після їх фактичного понесення разово, періодично або постійно.

Батьки можуть бути звільнені від обов'язку утримувати дитину на підставі статті 188 СК України у разі, якщо дохід дитини набагато перевищує дохід кожного з батьків і забезпечує повністю її потреби.

Необхідно також зазначити, що СК України також передбачена можливість утримання батьками повнолітніх дочку, сина.

Підстави виникнення обов'язку батьків утримувати повнолітніх дочку, сина, а також способи його виконання визначені главою 16 СК України. Так, цей обов'язок виникає у батьків насамперед у тому разі, якщо повнолітні дочка чи син є

непрацевдатними та потребують матеріальної допомоги, а батьки можуть таку матеріальну допомогу надавати.

Крім того, статтею 199 СК України визначено, що в тому разі якщо повнолітні дочка, син продовжують навчання і у зв'язку з цим потребують матеріальної допомоги, батьки зобов'язані утримувати їх до досягнення двадцяти трьох років, за умови, що вони можуть надавати матеріальну допомогу. Право на утримання цьому випадку припиняється у разі припинення навчання отримувачем аліментів.

Що ж до розміру аліментів на повнолітніх дочку та сина, то відповідно до статті 200 СК України суд визначає розмір аліментів на повнолітніх дочку, сина у твердій грошовій сумі і (або) у частці від заробітку (доходу) платника аліменти з урахуванням обставин, зазначених у статті 182 СК України, тобто стану здоров'я та матеріального становища отримувача та платника аліментів, наявності у платника аліментів інших дітей непрацевдатних чоловіка, дружини, батьків, дочки, сина та інших обставин, що мають істотні значення.

Крім того, при визначенні розміру аліментів із одного з батьків суд бере до уваги можливість надання утримання другим з батьків, своїми дружиною, чоловіком та повнолітніми дочкою, сином.

Згідно СК України повнолітні дочка, син зобов'язані утримувати батьків, які є непрацевдатними і потребують матеріальної допомоги (ч. 1 ст. 202 СК України). Підставою виникнення аліментного зобов'язання між повнолітніми дітьми і їхніми батьками щодо утримання останніх є склад юридичних фактів: а) походження дітей (родинний зв'язок батьків і дітей); б) непрацевдатність батьків; в) потреба батьків у матеріальній допомозі. Закон передбачає примусовий порядок стягнення аліментів на батьків з їхніх повнолітніх дітей у випадку, якщо останні не надають матеріальної допомоги добровільно. Згідно зі ст. 205 СК України розмір аліментів на батьків визначається судом у кожному конкретному випадку з урахуванням всіх обставин справи. До уваги бореться матеріальний та сімейний стан сторін, можливість одержання батьками утримання від інших осіб: дітей, дружини, чоловіка, а також своїх батьків.

Не виключена ситуація, коли батьки на особистих підставах пред'являють позов про стягнення аліментів тільки до одного з дітей. Закон не зобов'язує батьків висувати свою вимогу до всіх дітей. Тому вони вправі звертатися з позовом до когось із них. Однак, оскільки обов'язок щодо утримання батьків покладається на всіх дітей рівною мірою, наявність інших повнолітніх дітей буде враховуватися судом при визначенні розміру аліментів, що підлягають стягненню з відповідача. Для визначення розміру аліментів на батьків має значення також наявність в одержувача й інших осіб, які можуть надати йому утримання, — його батьків або другого з подружжя. На рішення впливає також наявність у дитини, яка має сплачувати аліменти, інших осіб, яких вона зобов'язана утримувати, — непрацевдатного чоловіка (дружини), неповнолітніх або повнолітніх непрацевдатних дітей. Зазначені обставини характеризують сімейний стан платника й одержувача аліментів і, як правило, впливають на їхнє майнове становище.

Сімейний кодекс України покладає на повнолітніх дітей обов'язок щодо утримання батьків незалежно від того, чи можуть вони таке матеріальне утримання

надавати, а також чи є вони самі працездатними та дієздатними. Разом із тим, рівень матеріального забезпечення особи знаходиться в безпосередній залежності від її працездатності, тому факт непрацездатності дочки, сина теж береться судом до уваги при визначенні розміру аліментів на батьків.

Відповідно до ч. 1 ст. 205 СК України суд визначає розмір аліментів на батьків у твердій грошовій сумі й (або) у частці від заробітку (доходу) повнолітньої дитини. Вирішення цього питання залежить від конкретних обставин: способу отримання дитиною доходу (постійний або мінливий), особливостей роботи дитини тощо.

Обов'язок дітей утримувати своїх непрацездатних батьків не є безумовним. У ст. 204 СК України передбачаються підстави звільнення дітей від цього обов'язку. Так, якщо судом буде встановлено, що мати, батько, що заявляють вимоги про надання їм утримання, ухилялися від виконання батьківських обов'язків, діти можуть бути звільнені від обов'язку надавати їм утримання. За подібних обставин суд може у виняткових випадках присудити аліменти на користь батьків, але на строк не більш ніж три роки. До виняткових випадків можна віднести абсолютну відсутність у батьків будь-яких коштів до існування, тяжку хворобу тощо. Обов'язок утримувати матір, батька у дочки, сина, щодо яких вони були позбавлені батьківських прав, не виникає, якщо ці права не були відновлені (ч. 2 ст. 202 СК України). Встановлені ст. 204 і ч. 2 ст. 202 СК України санкції за невиконання батьками своїх обов'язків стосовно дітей указують на взаємний характер аліментних праводносин між батьками та дітьми.

За загальним правилом, обов'язок щодо утримання непрацездатних батьків виникає тільки у дітей, які досягли 18—річного віку. Неповнолітні діти не зобов'язані надавати батькам утримання навіть якщо вони набули повної цивільної дієздатності (ч. 2 ст. 34, ст. 35 ЦК України). І хоча неповнолітня дитина, яка працює за трудовим договором або здійснює підприємницьку діяльність, має певний дохід, СК України загалом виходить із недоцільності покладання на неповнолітнього тягара щодо утримання непрацездатних батьків. Разом із тим, де правило має один виняток. Згідно зі ст. 206 СК України суд може прийняти рішення про стягнення коштів на покриття витрат, пов'язаних з лікуванням і доглядом за батьками і з дитини, тобто особи, яка не досягла 18 років (ст. 6 СК України). Підставами для стягнення слугуватимуть: а) тяжка хвороба або інвалідність батьків; б) наявність достатнього доходу (заробітку неповнолітньої дитини). Таким чином, у цій нормі йдеться не просто про випадки хвороби батьків, а про виняткову ситуацію, коли батьки є тяжко хворими або інвалідами. Суд може прийняти рішення про стягнення з неповнолітньої дитини витрат на догляд та лікування батьків тільки за умови, що дитина має достатній дохід. Це питання має вирішити суд. Стягнення коштів на покриття витрат, пов'язаних з лікуванням та доглядом за батьками може бути одноразовим або здійснюватися протягом певного строку.

Повнолітні діти крім сплати аліментів зобов'язані брати участь у додаткових витратах на батьків. Закон поширює це правило тільки на випадки, якщо такі витрати викликані тяжкою хворобою батьків, інвалідністю або немічністю (ст. 203 СК України). Інших підстав закон не називає. При визначенні розміру стягнення суд враховує наявність інших повнолітніх дітей, незалежно від того, до всіх чи до

когось із дітей пред'явлений позов. Згідно із ст. 206 СК України додаткові кошти на лікування і догляд за непрацездатними батьками у виняткових випадках (тяжка хвороба, інвалідність) можуть бути стягнені з малолітньої чи неповнолітньої дитини, за умови, що дитина має достатній дохід (заробіток).

ВИСНОВКИ ДО ЧЕТВЕРТОГО ПИТАННЯ

Аліментами називається утримання, яке за законом одна особа (боржник) повинна надати іншій особі (кредитору), що знаходиться з нею в сімейних правовідносинах, за умови неповноліття останньої або її непрацездатності чи нужденності. Те утримання, яке надається не в силу юридичного обов'язку, а на підставі моральних норм, не вважається аліментами.

Найбільш поширеними є випадки, коли аліменти виплачуються батьками на користь неповнолітніх дітей. Тому що утримання дитини, надання їй матеріальної допомоги є природним обов'язком батьків, що виникає у них з часу народження дитини і існує до досягнення нею повноліття, а у разі непрацездатності дитини, а також продовження дитиною навчання, зберігається за батьками і після досягнення сином чи дочкою 18 років. Коли обидва з батьків проживають разом з дитиною, обов'язок по утриманню виконується автоматично. Якщо ж батьки розлучилися, і той, з ким залишилась дитина, не в змозі сам забезпечувати дитині належний рівень життя, а другий не подає належної допомоги, в ці взаємовідносини втручається держава. За загальним правилом, обов'язок щодо утримання непрацездатних батьків виникає тільки у дітей, які досягли 18—річного віку. Неповнолітні діти не зобов'язані надавати батькам утримання навіть якщо вони набули повної цивільної дієздатності (ч. 2 ст. 34, ст. 35 ЦК України). І хоча неповнолітня дитина, яка працює за трудовим договором або здійснює підприємницьку діяльність, має певний дохід, СК України загалом виходить із недоцільності покладання на неповнолітнього тягаря щодо утримання непрацездатних батьків. Разом із тим, де правило має один виняток. Згідно зі ст. 206 СК України суд може прийняти рішення про стягнення коштів на покриття витрат, пов'язаних з лікуванням і доглядом за батьками і з дитини, тобто особи, яка не досягла 18 років (ст. 6 СК України). Підставами для стягнення слугуватимуть: а) тяжка хвороба або інвалідність батьків; б) наявність достатнього доходу (заробітку неповнолітньої дитини). Таким чином, у цій нормі йдеться не просто про випадки хвороби батьків, а про виняткову ситуацію, коли батьки є тяжко хворими або інвалідами. Суд може прийняти рішення про стягнення з неповнолітньої дитини витрат на догляд та лікування батьків тільки за умови, що дитина має достатній дохід. Це питання має вирішити суд. Стягнення коштів на покриття витрат, пов'язаних з лікуванням та доглядом за батьками може бути одноразовим або здійснюватися протягом певного строку.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ

Розглянувши дану тему, необхідно зробити висновок, а саме: Серед основних особистих немайнових прав батьків СК України називає:

1) Батьки мають переважне право перед іншими особами на особисте виховання дитини, а також право залучати до виховання дитини інших осіб, передавати її на виховання фізичним та юридичним особам, обирати форми та методи виховання, крім тих, які суперечать закону, моральним засадам суспільства.

2) Мати, батько та дитина мають право на безперешкодне спілкування, зокрема якщо хтось із них перебуває у надзвичайній ситуації (лікарні, місці затримання та позбавлення волі тощо).

3) Батьки мають право на самозахист своєї дитини, повнолітніх дочки та сина. Батьки мають право звертатися до суду, органів державної влади, органів місцевого самоврядування та громадських організацій за захистом прав та інтересів дитини, а також непрацездатних сина, дочки як їх законні представники без спеціальних на те повноважень.

4) Батьки мають право звернутися за захистом прав та інтересів дітей і тоді, коли відповідно до закону вони самі мають право звернутися за таким захистом.

5) Батьки мають право укласти договір щодо здійснення батьківських прав та виконання обов'язків тим з них, хто проживає окремо від дитини.

6) Право батьків на визначення місця проживання дитини.

СК України, закріпив наступні обов'язки батьків для виховання та розвитку дитини.

- Батьки зобов'язані забрати дитину з пологового будинку або іншого закладу охорони здоров'я;
- Батьки зобов'язані виховувати дитину в дусі поваги до прав та свобод інших людей, любові до своєї сім'ї та родичів, свого народу, Батьківщини.
- Батьки зобов'язані піклуватися про здоров'я дитини, її фізичний, духовний та моральний розвиток.
- Батьки зобов'язані забезпечити здобуття дитиною певної загальної середньої освіти, готувати її до самостійного життя.
- Батьки зобов'язані поважати дитину.
- Передача дитини на виховання іншим особам не звільняє батьків від обов'язку батьківського піклування щодо неї.
- Забороняються будь—які види експлуатації батьками своєї дитини.
- Забороняються фізичні покарання дитини батьками, а також застосування ними інших видів покарань, які принижують людську гідність дитини.
- Батьки зобов'язані зареєструвати народження дитини в органі державної реєстрації актів цивільного стану.

Згідно зі ст. 164 СК України батьки можуть бути позбавлені батьківських прав за такими підставами:

- 1) не забрали дитину з пологового будинку або з іншого закладу охорони здоров'я без поважної причини і протягом шести місяців не виявляли щодо неї батьківського піклування;
- 2) ухиляються від виконання своїх обов'язків по вихованню дитини;
- 3) жорстоко поводяться з дитиною;
-
- 4) є хронічними алкоголіками або наркоманами;
- 5) вдаються до будь—яких видів експлуатації дитини, примушують її до жебракування та бродяжництва;
- 6) засуджені за вчинення умисного кримінального правопорушення щодо дитини.

Аліментами називається утримання, яке за законом одна особа (боржник) повинна надати іншій особі (кредитору), що знаходиться з нею в сімейних правовідносинах, за умови неповноліття останньої або її непрацездатності чи нужденності. Те утримання, яке надається не в силу юридичного обов'язку, а на підставі моральних норм, не вважається аліментами.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДО ДАНОЇ ТЕМИ

Для більш ґрунтовного опанування навчального матеріалу з даної теми, необхідно відповісти на наступні запитання:

1. Рівність прав та обов'язків батьків щодо дитини?
2. Визначення прізвища, власного імені та по батькові дитини. Зміна імені дитини?
3. Обов'язки батьків щодо виховання та розвитку дитини?
4. Права батьків по захисту дитини?
5. Здійснення батьківських прав та виконання батьківських обов'язків?
6. Позбавлення та поновлення батьківських прав?
7. Права батьків та дітей майно?
8. Управління майном дитини?
9. Способи виконання батьками обов'язку утримувати дитину?
10. Визначення розміру аліментів за рішенням суду або договором?
11. Звільнення батьків від обов'язку утримувати дитину?
12. Відповідальність за прострочення сплати аліментів?

ТЕМА № 8. УСИНОВЛЕННЯ

(2 години)

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Поняття усиновлення.....	110
2. Особи які можуть бути усиновлені та усиновлювачами.....	112
3. Умови усиновлення та порядок його здійснення.....	116
4. Недійсність усиновлення.....	122

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради. – 1996. — № 30. – ст. 141
2. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 ., № 2947—III // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2002, N 21—22, ст. 135
3. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435—IV // Відомості Верховної Ради.
4. Закон України «Про нотаріат» від 2 вересня 1993 р. № 3425—12. // Відомості Верховної Ради (ВВР), 1993, N 39, ст.383
5. Постанова Кабінету Міністрів України „Питання Центру по усиновленню дітей при Міністерстві освіти” від 30 березня 1996 р. № 380.
6. Постанова Кабінету Міністрів України „Про затвердження Порядку передачі дітей, які є громадянами України, на усиновлення громадянам України та іноземним громадянам і здійснення контролю за умовами їх проживання у сім'ях усиновителів. від 20 липня 1996 р. № 775.
7. Сімейне право України: підручник / Л. М. Баранова, В. І. Борисова, І. В. Жилінкова та ін.; за заг. ред. В. І. Борисової та І. В. Жилінкової. — 4—те вид., перероб. і доп. — К.: Юрінком Інтер, 2012. — 320 с.
8. Дякович М.М. Сімейне право України. Навч. пос. 2—ге вид. випр. і доп. — К.: Алерта; Центр учбової літератури, 2012. — 552 с.
9. Сімейне право України (історія, традиції, сучасність) навч. посіб./ Б.І. Андрусишин, С.І. Шимон, Л.С. Дубчак [та ін.], за ред. Андрусишина Б.І., Шимон С.І. — К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2013. — 454 с.
10. Сімейне право України: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів.// Дякович М.М. — 2—ге видання перероб. і допов. — К.: Правова єдність, 2012. — 552 с.
11. Шмерега С.В. Сімейне право України: судові прецеденти : навч. посібник / С. В. Шмерега. — Рівне, 2013. — 272 с.
12. Дутко А.О. Практикум з сімейного права України:— Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013.
13. Стоянова Т.А. Розгляд судами справ про усиновлення у світлі ратифікації Європейської конвенції про усиновлення дітей / Т. А. Стоянова // Актуальні проблеми держави і права . — 2012. — Вип. 66. — С. 371—375

14. Яніцька А.І. Процесуальні особливості оформлення усиновлення громадянами України та іноземними громадянами / А. І. Яніцька // Актуальні проблеми держави і права . — 2012. — Вип. 66. — С. 389—394

15. Тавлуй О.В. Державно—правова політика в сфері охорони дитинства (в контексті незаконного усиновлення) / О. В. Тавлуй // Юридична наука . — 2012. — № 10. — С. 25—34

16. Кушніренко Ю.М. Усиновлення як форма влаштування дітей—сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування / Ю. М. Кушніренко // Митна справа . — 2013. — № 4(2). — С. 309—313

17. Косенко Н.П. Умови здійснення усиновлення в Україні / Н. П. Косенко // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ . — 2013. — № 3. — С. 67—74

18. Косенко Н.П. Становлення та розвиток інституту усиновлення в сімейному законодавстві / Н. П. Косенко // Юридична наука . — 2013. — № 12. — С. 15—21

19. Свіжа О.О. Поняття та ознаки сімейних правовідносин, що виникають при влаштуванні дітей—сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, у дитячий будинок сімейного типу / О. О. Свіжа // Університетські наукові записки . — 2013. — № 3. — С. 234—240

20. Кушніренко Ю. М. Законодавчі вимоги до кандидатів в усиновлювачі та згода на усиновлення – обов'язкові умови його здійснення / Ю. М. Кушніренко // Південноукраїнський правничий часопис. — 2013. — № 1. — С. 230—232

21. Калакура В. Я. Проблеми міжнародно—правового регулювання міждержавного усиновлення / В. Я. Калакура // Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки. — 2013. — № 3. — С. 69—75

22. Товпеко Я. К. Конституційно—правові проблеми усиновлення одностатевими парами в контексті принципу рівності прав і свобод людини і громадянина / Я. К. Товпеко // Часопис Київського університету права. — 2014. — № 2. — С. 107—110

23. Савченко Л. А. Таємниця усиновлення. За і проти / Л. А. Савченко, Т. В. Шевченко // Сучасні питання економіки і права. — 2013. — Вип. 2. — С. 122—126

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Мета цієї лекції полягає у з'ясуванні особливостей такого правового явища як усиновлення, визначення осіб які можуть бути усиновлені, процедури усиновлення в Україні, а також закріплення понять таємниці усиновлення і недійсності усиновлення.

ВСТУП

Важливе місце в сімейному законодавстві належить інституту усиновлення. Його знало і детально регламентувало ще стародавнє, а частково також римське право. Визнавався цей інститут і в дореволюційній Росії, а в

1926 р. він був закріплений у радянському законодавстві і був у подальшому досить поширеним. Нині інститут усиновлення як пріоритетна форма сімейного виховання дітей, які залишились без турботи батьків, відомий усім правовим системам. Закономірно, що він знайшов своє відображення і в СК України (ст. ст. 207—242).

Головною і визначальною ідеєю інституту усиновлення є турбота про дітей, які втратили батьків або з тих чи інших причин позбавлені батьківського піклування, створення для них середовища, яке є характерним для сім'ї (турбота про розвиток дитини, виховання, спілкування з дорослими, матеріальне забезпечення тощо). При цьому в усиновленого змінюється родинне середовище, оскільки законодавство зорієнтоване на так зване «повне» усиновлення. На підставі рішення суду припиняється правовий зв'язок між усиновленим та його родичами за походженням і одночасно виникає такий зв'язок між усиновленим, усиновлювачем та його родичами за походженням. Такий причинний факт одночасно є правоприпиняючим і право—утворюючим.

Відповідно до ст. 207 СК України усиновленням є прийняття усиновлювачем у свою сім'ю особи на правах дочки чи сина, що здійснене на підставі рішення суду.

Усиновлення дитини проводиться у її найвищих інтересах для забезпечення стабільних та гармонійних умов її життя. Це положення закону наголошує на тому, що інтереси дітей в інституті усиновлення є основною метою, заради якої він введений. Хоча це, звичайно, не дає права говорити про відсутність інтересів усиновлювача чи протиставлення інтересів дитини інтересам усиновлювача. При усиновленні завжди забезпечується єдність інтересів тих, хто усиновлює, з інтересами тих, кого усиновлюють. Суб'єктами відносин усиновлення є усиновлювачі і усиновлені.

I. ПОНЯТТЯ УСИНОВЛЕННЯ

Право сучасного цивільного суспільства не може залишати поза увагою дітей, позбавлених батьківської турботи. Утримання та виховання дітей—сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, покладається на державу, — проголошено в ст. 52 Конституції України. Для допомоги таким дітям створено розгалужену систему державних дитячих закладів, у яких вони утримуються на повному державному забезпеченні у віці від трьох років до повноліття. До основних закладів, діяльність яких пов'язана з утриманням дітей, належать:

- а) дитячі будинки для дітей дошкільного віку;
- б) дитячі будинки для дітей шкільного віку;
- в) дитячі будинки змішаного типу для дітей дошкільного та шкільного віку;
- г) загальноосвітні школи—інтернати для дітей—сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків (можуть бути з дошкільними відділеннями).

Разом з тим велику допомогу по влаштуванню дітей, які залишилися без батьків, надають державі окремі громадяни, які за власним бажанням беруть дітей до себе в сім'ї для того, щоб замінити їм відсутніх батьків, поставивши їх у становище рідних дітей. Саме такою формою виховання та турботи про дітей—сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків, є прийомні сім'ї, дитячі будинки сімейного типу, які за наявності відповідних умов можуть створюватися рішенням місцевої державної виконавчої влади. Метою створення дитячих будинків сімейного типу є подальше посилення державної допомоги дітям—сиротам і дітям, які залишилися без піклування батьків, забезпечення якнайповнішого поєднання громадських, колективних та родинних форм виховання¹.

Окреме важливе місце в сімейному законодавстві належить інституту усиновлення. Його знало і детально регламентувало ще стародавнє, а частково також римське право. Визнавався цей інститут і в дореволюційній Росії, а в 1926 р. він був закріплений у радянському законодавстві і був у подальшому досить поширеним. Нині інститут усиновлення як пріоритетна форма сімейного виховання дітей, які залишились без турботи батьків, відомий усім правовим системам. Закономірно, що він знайшов своє відображення і в СК України (ст., ст. 207—242).

Головною і визначальною ідеєю інституту усиновлення є турбота про дітей, які втратили батьків або з тих чи інших причин позбавлені батьківського піклування, створення для них середовища, яке є характерним для сім'ї (турбота про розвиток дитини, виховання, спілкування з дорослими, матеріальне забезпечення тощо). При цьому в усиновленого змінюється родинне середовище, оскільки законодавство зорієнтоване на так зване «повне» усиновлення. На підставі рішення суду припиняється правовий зв'язок між усиновленим та його родичами за походженням і одночасно виникає такий зв'язок між усиновленим, усиновлювачем та його родичами за походженням. Такий причинний факт одночасно є правоприпиняючим і право—утворюючим.

Відповідно до ст. 207 СК України усиновленням є прийняття усиновлювачем у свою сім'ю особи на правах дочки чи сина, що здійснене на підставі рішення суду.

Усиновлення дитини проводиться у її найвищих інтересах для забезпечення стабільних та гармонійних умов її життя. Це положення закону наголошує на тому, що інтереси дітей в інституті усиновлення є основною метою, заради якої він введений. Хоча це, звичайно, не дає права говорити про відсутність інтересів усиновлювача чи протиставлення інтересів дитини інтересам усиновлювача. При усиновленні завжди забезпечується єдність інтересів тих, хто усиновлює, з інтересами тих, кого усиновлюють. Суб'єктами відносин усиновлення є усиновлювачі і усиновлені.

Прийняття усиновлювачем дитини в сім'ю здійснюється на підставі рішення суду. Ця вимога закону поширюється на відносини:

а) усиновлення в Україні громадянами України дитини, яка також є громадянином України;

б) усиновлення іноземцем в Україні дитини, яка є громадянином України;

в) усиновлення дитини, яка є іноземцем і проживає в Україні, громадянами України або іноземцями, які проживають в Україні.

Усиновлення громадянином України дитини, яка є громадянином України, але проживає за межами нашої держави, здійснюється в консульській установі або дипломатичному представництві України.

Якщо усиновлювач не є громадянином України, для усиновлення дитини, яка є громадянином України, потрібен дозвіл Центру з усиновлення дітей.

Усиновлення іноземцем дитини, яка є громадянином України, здійснене у відповідних органах держави, на території якої проживає дитина, є дійсним за умови попереднього одержання дозволу Центру з усиновлення дітей (ст. 282 СК України).

Закон не обмежує кількість дітей, яку може усиновити один усиновлювач. Невідомі також будь—які законодавчі обмеження усиновлення за ознакою раси, національності, віросповідання.

Надаючи великого значення, в першу чергу, сімейному вихованню дітей, останнім часом держава всіляко сприяє розвитку усиновлення, встановивши суворий судовий порядок його проведення: критерії віку між усиновителями і усиновленими; недопустимість посередницької, комерційної діяльності щодо усиновлення дітей; вимоги стосовно нагляду за станом утримання та виховання дітей, усиновлених іноземними громадянами; можливість застосування до усиновлювача такої санкції, як позбавлення батьківських прав та ін.

ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО ПИТАННЯ

Усиновлення дитини проводиться у її найвищих інтересах для забезпечення стабільних та гармонійних умов її життя. Це положення закону наголошує на тому, що інтереси дітей в інституті усиновлення є основною метою, заради якої він введений. Хоча це, звичайно, не дає права говорити про

відсутність інтересів усиновлювача чи протиставлення інтересів дитини інтересам усиновлювача. При усиновленні завжди забезпечується єдність інтересів тих, хто усиновлює, з інтересами тих, кого усиновлюють. Суб'єктами відносин усиновлення є усиновлювачі і усиновлені.

Прийняття усиновлювачем дитини в сім'ю здійснюється на підставі рішення суду. Ця вимога закону поширюється на відносини:

а) усиновлення в Україні громадянами України дитини, яка також є громадянином України;

б) усиновлення іноземцем в Україні дитини, яка є громадянином України;

в) усиновлення дитини, яка є іноземцем і проживає в Україні, громадянами України або іноземцями, які проживають в Україні.

Усиновлення громадянином України дитини, яка є громадянином України, але проживає за межами нашої держави, здійснюється в консульській установі або дипломатичному представництві України.

Якщо усиновлювач не є громадянином України, для усиновлення дитини, яка є громадянином України, потрібен дозвіл Центру з усиновлення дітей.

Усиновлення іноземцем дитини, яка є громадянином України, здійснене у відповідних органах держави, на території якої проживає дитина, є дійсним за умови попереднього одержання дозволу Центру з усиновлення дітей (ст. 282 СК України).

Закон не обмежує кількість дітей, яку може усиновити один усиновлювач. Невідомі також будь-які законодавчі обмеження усиновлення за ознакою раси, національності, віросповідання

II. ОСОБИ ЯКІ МОЖУТЬ БУТИ УСИНОВЛЕНІ ТА УСИНОВЛЮВАЧАМИ

Усиновленою може бути дитина. Це положення закріплено у ст. 208 СК України. Правовий статус дитини має особа до досягнення нею повноліття. Такими можуть бути малолітні та неповнолітні особи. За змістом ст. 6 СК України малолітньою вважається дитина по досягненні нею чотирнадцяти років. Неповнолітньою вважається дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років. Саме ранній вік особи, яка може бути усиновленою, найбільш повно відповідає сутності відносин інституту усиновлення, інтересам дитини.

Чинне законодавство передбачає можливість усиновлення дитини, яку не забрали з пологового будинку або яка була знайдена (ст. 209 СК України).

Дитина, покинута в пологовому будинку, іншому закладі охорони здоров'я або яку відмовилися забрати з них батьки, інші родичі, може бути усиновлена після досягнення нею двомісячного віку.

Дитина, яку було покинуто чи знайдено, може бути усиновлена після спливу двох місяців з часу її залишення чи знайдення.

Разом з тим у виняткових випадках суд може прийняти рішення про усиновлення повнолітньої особи, яка не має матері, батька або була позбавлена

їхнього піклування. У цьому разі суд бере до уваги сімейний стан усиновлювача, зокрема відсутність у нього своїх дітей, та інші обставини, що мають істотне значення. Отже, закон гарантує можливість усиовлення як малолітніх, неповнолітніх осіб (дітей), так і осіб, які досягли повноліття.

У державі ведеться облік дітей, які залишаються без батьківського піклування і можуть бути усиовлені.

Керівники закладів, у яких перебувають діти, які можуть бути усиовлені, а також посадові особи органів опіки та піклування, які мають відомості про дітей, позбавлених батьківського піклування, зобов'язані протягом семи днів подати інформацію про них до відповідних відділів та управлінь районних, районних у містах Києві та Севастополі державних адміністрацій, виконавчих комітетів міських, районних у містах рад.

Районні, районні у містах Києві та Севастополі державні адміністрації, виконавчі комітети міських, районних у містах рад, якщо не виявилось осіб, які бажали б усиовити дитину або взяти її під опіку чи піклування, протягом одного місяця від дня надходження відомостей про неї зобов'язані подати відповідну інформацію до Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій.

Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації, якщо не виявилось осіб, які бажали б усиовити дитину або взяти її під опіку чи піклування, протягом одного місяця від дня надходження інформації про дитину, яка може бути усиовлена, передають її до Центру з усиовлення дітей при спеціально уповноваженому центральному органі виконавчої влади в галузі освіти.

На вимогу ст. 210 СК України рідні брати та сестри, які перебувають на обліку для можливого усиовлення, не можуть бути роз'єднані при їх усиовленні. Лише за наявності обставин, що мають істотне значення, суд зі згоди органу опіки та піклування може постановити рішення про усиовлення когось із них або усиовлення їх різними особами.

Особливість відносин усиовлення полягає в тому, що особа, яка усиовлюється (усиовлений), в більшості випадків є активним їх учасником. Відповідно до ст. 218 СК України дитина має бути поінформована про правові наслідки усиовлення, а також має дати свою згоду на усиовлення. Згода дитини на її усиовлення дається у формі, яка відповідає віку усиовлюваного.

Усиовлення проводиться без згоди дитини, якщо вона у зв'язку з віком або станом здоров'я не усвідомлює факту усиовлення.

Згода дитини на усиовлення не потрібна, якщо вона проживає у сім'ї усиовлювачів і вважає їх своїми батьками.

Особи які можуть бути усиовлювачами.

Усиовлювачами можуть бути як самотні особи, так і ті, хто перебуває у шлюбі (подружжя).

Усиовлення надає усиовлювачеві права і накладає на нього обов'язки щодо дитини, яку він усиовив, у такому ж обсязі, який мають батьки. Віддаючи належне важливості нього положення, законодавець встановлює чіткі

вимоги щодо осіб, які можуть бути усиновлювачами (ст. 211 СК України), оскільки вони повинні забезпечити дитині належне сімейне виховання і всебічний гармонійний розвиток.

Перш за все, такі вимоги стосуються повноліття і дієздатності осіб. Усиновлювачем дитини може бути повнолітня дієздатна особа незалежно від статі. При цьому усиновлювач має бути, старшим за дитину, яку він бажає усиновити, не менш як на п'ятнадцять років.

У разі усиновлення повнолітньої особи різниця у віці не може бути меншою, ніж вісімнадцять років.

Усиновлювачами може бути подружжя. Одну і ту ж дитину не можуть усиновити особи, які не перебувають у шлюбі між собою. Якщо такі особи проживають однією сім'єю, суд може постановити рішення про усиновлення ними дитини. Не можуть бути усиновлювачами особи однієї статі.

Якщо дитина має лише матір, вона не може бути усиновлена чоловіком, з яким її мати не перебуває у шлюбі. У випадку, коли дитина має лише батька, вона не може бути усиновлена жінкою, з якою він не перебуває у шлюбі. Якою ж такі особи проживають однією сім'єю, суд може постановити рішення про усиновлення ними дитини.

Якщо дитина має лише батька або матір, які у зв'язку з усиновленням втрачають правовий зв'язок з нею, усиновлювачем дитини може бути один чоловік або одна жінка.

За наявності кількох осіб, які виявили бажання усиновити одну й ту ж дитину, подружжя має переважне право на її усиновлення.

Відповідно до ст. 213 СК України таким правом наділений також громадянин України: 1) в сім'ї якого виховується дитина;

2) який є чоловіком матері, дружиною батька дитини, яка усиновлюється;

3) який усиновлює кількох дітей, які є братами, сестрами;

4) який є родичем дитини.

В окремих випадках усиновлення дітей — громадян України в нашій державі можуть здійснювати іноземці. Усиновлення іноземцем в Україні дитини, яка є громадянином України, здійснюється на загальних підставах (ст. 283 СК України).

Дитина, яка є громадянином України, може бути усиновлена іноземцем, якщо вона перебуває на обліку у Центрі з усиновлення дітей не менше як один рік. До спливу цього часу усиновлення може бути здійснене, якщо усиновлювач є родичем дитини або дитина страждає на хворобу, що внесена до спеціального переліку, затвердженого Міністерством охорони здоров'я України. На усиновлення дитини іноземцем потрібна згода Центру з усиновлення дітей за умови забезпечення дитині прав в обсязі не меншому, ніж це встановлено законами України.

Дитина може бути усиновлена іноземцем, якщо протягом одного року з моменту взяття її на облік у Центрі з усиновлення дітей не виявилось громадянина України, який бажав би її усиновити або взяти під опіку чи піклування до себе в сім'ю.

Переважне право на усиновлення дитини — громадянина України мають іноземці, які є:

- 1) родичами дитини;
- 2) громадянами держав, з якими Україна уклала договір про надання правової допомоги.

За усиновленою дитиною зберігається громадянство України до досягнення нею вісімнадцяти років. Вона має право на збереження своєї національної ідентичності відповідно до Конвенції про права дитини, інших міжнародних договорів.

Згідно з чинним законодавством не всі особи мають право на усиновлення дітей. Відповідно до ст. 212 СК України не можуть бути усиновлювачами особи, які:

- 1) обмежені у дієздатності;
- 2) визнані недієздатними;
- 3) позбавлені батьківських прав, якщо ці права не можуть бути поновлені;
- 4) були усиновлювачами іншої дитини, але усиновлення було скасоване або визнане недійсним з їхньої вини;
- 5) перебувають на обліку або на лікуванні у психоневрологічному чи наркологічному диспансері;
- 6) зловживають спиртними напоями або наркотичними засобами;
- 7) не мають постійного місця проживання та постійного заробітку (доходу);
- 8) страждають на хворобу, перелік яких затверджений Міністерством охорони здоров'я України.

Окрім зазначених, не можуть бути усиновлювачами інші особи, якщо буде встановлено, що їх інтереси суперечать інтересам дитини, яку вони усиновлюють.

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО ПИТАННЯ

Особливість відносин усиновлення полягає в тому, що особа, яка усиновлюється (усиновлений), в більшості випадків є активним їх учасником. Відповідно до ст. 218 СК України дитина має бути поінформована про правові наслідки усиновлення, а також має дати свою згоду на усиновлення. Згода дитини на її усиновлення дається у формі, яка відповідає віку усиновлюваного.

Усиновлення проводиться без згоди дитини, якщо вона у зв'язку з віком або станом здоров'я не усвідомлює факту усиновлення.

Згода дитини на усиновлення не потрібна, якщо вона проживає у сім'ї усиновлювачів і вважає їх своїми батьками. Усиновленою може бути дитина. Це положення закріплено у ст. 208 СК України. Правовий статус дитини має особа до досягнення нею повноліття. Такими можуть бути малолітні та неповнолітні особи. За змістом ст. 6 СК України малолітньою вважається дитина по досягнення нею чотирнадцяти років. Неповнолітньою вважається дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років. Саме ранній вік особи,

яка може бути усиновленою, найбільш повно відповідає сутності відносин інституту усиновлення, інтересам дитини.

Чинне законодавство передбачає можливість усиновлення дитини, яку не забрали з пологового будинку або яка була знайдена {ст. 209 СК України).

Дитина, покинута в пологовому будинку, іншому закладі охорони здоров'я або яку відмовилися забрати з них батьки, інші родичі, може бути усиновлена після досягнення нею двомісячного віку.

Дитина, яку було покинуто чи знайдено, може бути усиновлена після спливу двох місяців з часу її залишення чи знайдення.

Усиновлення надає усиновлювачеві права і накладає на нього обов'язки щодо дитини, яку він усиновив, у такому ж обсязі, який мають батьки. Віддаючи належне важливості нього положення, законодавець встановлює чіткі вимоги щодо осіб, які можуть бути усиновлювачами (ст. 211 СК України), оскільки вони повинні забезпечити дитині належне сімейне виховання і всебічний гармонійний розвиток.

Перш за все, такі вимоги стосуються повноліття і дієздатності осіб. Усиновлювачем дитини може бути повнолітня дієздатна особа незалежно від статі. При цьому усиновлювач має бути, старшим за дитину, яку він бажає усиновити, не менш як на п'ятнадцять років.

У разі усиновлення повнолітньої особи різниця у віці не може бути меншою, ніж вісімнадцять років.

Усиновлювачами може бути подружжя. Одну і ту ж дитину не можуть усиновити особи, які не перебувають у шлюбі між собою. Якщо такі особи проживають однією сім'єю, суд може постановити рішення про усиновлення ними дитини. Не можуть бути усиновлювачами особи однієї статі.

Якщо дитина має лише матір, вона не може бути усиновлена чоловіком, з яким її мати не перебуває у шлюбі. У випадку, коли дитина має лише батька, вона не може бути усиновлена жінкою, з якою він не перебуває у шлюбі. Якою ж такі особи проживають однією сім'єю, суд може постановити рішення про усиновлення ними дитини.

Якщо дитина має лише батька або матір, які у зв'язку з усиновленням втрачають правовий зв'язок з нею, усиновлювачем дитини може бути один чоловік або одна жінка.

За наявності кількох осіб, які виявили бажання усиновити одну й ту ж дитину, подружжя має переважне право на її усиновлення.

ІІІ. УМОВИ УСИНОВЛЕННЯ ТА ПОРЯДОК ЙОГО ЗДІЙСНЕННЯ

Усиновлення здійснюється за взаємною згодою осіб. Згода на усиновлення усиновлювача та дитини, про що згадувалося вище, є необхідною умовою усиновлення. Але окрім зазначених, законом передбачено ще ряд важливих умов, дотримання яких є необхідним для здійснення усиновлення.

Як правило, усиновлюються діти, які не мають батьків. Факт відсутності батьків у дітей, які підлягають усиновленню, посвідчується Свідцтвом про смерть обох батьків або рішенням суду про оголошення їх померлими. Але

досить часто усиновлюється дитина, яка має одного або й обох батьків. За таких обставин усиновлення дитини здійснюється за вільною згодою її батьків. Згода батьків на усиновлення дитини має бути безумовною і може надаватися ними лише після досягнення дитиною двомісячного віку.

Закон застерігає про недопустимість плати за згоду батьків на усиновлення їх дитини. Угода про надання усиновлювачем плати за згоду на усиновлення дитини батьками, опікунами чи іншими особами, з якими вона проживає, є нікчемною (ст. 217 СК України). Письмова згода батьків на усиновлення засвідчується нотаріусом.

Якщо мати чи батько дитини є неповнолітніми, крім їхньої згоди на усиновлення, потрібна згода їхніх батьків.

Мати чи батько дитини мають право відкликати свою згоду на усиновлення до набрання чинності рішенням суду про усиновлення.

Лише в окремих випадках закон дозволяє проведення усиновлення без згоди батьків дитини (ст. 219 СК України). Так, усиновлення дитини провадиться без згоди батьків, якщо вони:

- 1) невідомі;
- 2) визнані безвісно відсутніми;
- 3) визнані недієздатними;

4) позбавлені батьківських прав щодо дитини, яка усиновлюється. Без згоди повнолітніх батьків усиновлення дитини може бути проведено, якщо судом буде встановлено, що вони, не проживаючи з дитиною понад шість місяців без поважних причин, не виявляють щодо неї батьківської турботи та піклування, не виховують та не утримують її.

В силу ст. 220 СК України на усиновлення дитини одним із подружжя потрібна письмова згода другого з подружжя, засвідчена нотаріально. Таким чином, згода на усиновлення дитини другого з подружжя є окремою умовою здійснення усиновлення. Усиновлення дитини може бути проведено без згоди другого з подружжя, якщо він визнаний безвісно відсутнім, недієздатним, а також за наявності інших обставин, що мають істотне значення. Чоловік, дружина можуть також усиновити дитину без згоди другого з подружжя у разі встановлення режиму окремого проживання подружжя (ст. 120 СК України).

На усиновлення дитини, над якою встановлено опіку або піклування, як і на усиновлення дитини, над батьками якої встановлено опіку або піклування, потрібна письмова згода опікуна або піклувальника незалежно від згоди батьків.

Якщо опікун або піклувальник не дав згоди на усиновлення дитини, така згода може бути дана органом опіки та піклування. Якщо суд встановить, що усиновлення дитини відповідає її інтересам, воно може бути проведене без згоди опікуна, піклувальника або органу опіки та піклування.

Відповідно до ст. 222 СК України в разі усиновлення дитини, яка не має батьків і перебуває у закладі охорони здоров'я або у навчальному закладі, потрібна письмова згода цього закладу. Без згоди закладу охорони здоров'я,

навчального закладу усиновлення може бути проведене, якщо суд встановить, що воно відповідає інтересам дитини.

Справи про усиновлення дітей, які проживають на території України, розглядаються районним (міським) судом за місцем проживання усиновлюваної дитини або за місцем проживання заявника (заявників) (ст. 265—1 ЦПК України). Особа, яка бажає усиновити дитину, подає до суду заяву про усиновлення. Форма такої заяви — письмова, а її зміст повинен відповідати вимогам ст. 265—2 ЦПК України. Подання заяви через представника не допускається.

До заяви додається висновок органу опіки і піклування про доцільність усиновлення та відповідність інтересам дитини, а у разі усиновлення одним з подружжя також письмова згода на це другого з подружжя. Іноземними громадянами до заяви додається також дозвіл Центру по усиновленню дітей при Міністерстві освіти України.

Заявник (заявники) у разі зміни свого рішення може відкликати заяву про усиновлення. Така заява може бути відкликана особисто заявником (заявниками) до набрання чинності рішенням суду про усиновлення.

За результатами розгляду заяви про усиновлення суд постановляє рішення. Постановляючи рішення про усиновлення дитини, суд враховує обставини, що мають істотне значення, зокрема:

- а) стан здоров'я та матеріальне становище особи, яка бажає усиновити дитину, її сімейний етап та умови проживання, ставлення до виховання дитини;
- б) мотиви, на підставі яких особа бажає усиновити дитину;
- в) мотиви того, чому другий із подружжя не бажає бути усиновлювачем, якщо лише один із подружжя подав заяву про усиновлення;
- г) взаємовідповідність особи, яка бажає усиновити дитину, та дитини, а також те, як довго ця особа вже опікується дитиною;
- д) особу дитини та стан її здоров'я;
- є) ставлення дитини до особи, яка бажає її усиновити.

При дотриманні всіх умов, встановлених СК України (бажання усиновлювача; згода дитини; згода іншого з подружжя; згода батьків дитини; згода опікуна, піклувальника; згода закладу охорони здоров'я або навчального закладу), здатності особи, яка бажає усиновити дитину, забезпечити стабільні та гармонійні умови її життя суд постановляє рішення, яким оголошує цю особу усиновлювачем дитини.

Судові витрати, пов'язані з розглядом справи про усиновлення, відносяться на рахунок заявника (заявників).

Постановляючи рішення про усиновлення повнолітньої особи, суд враховує мотиви, на підставі яких особи бажають усиновлення, можливість їхнього спільного проживання, їх сімейний стан та стан здоров'я, а також інші обставини, що мають істотне значення.

Суд не може відмовити особі в усиновленні на тій підставі, що вона вже має або може народити дитину (ст. 224 СК України).

Усиновлення вважається здійсненим у день набрання чинності рішенням суду про усиновлення. Для внесення змін до акта про народження усиновленої дитини копія рішення суду надсилається до відділу реєстрації актів цивільного стану за місцем винесення рішення, а в справах про усиновлення дітей іноземними громадянами — також до Центру по усиновленню дітей при Міністерстві освіти України.

За бажанням усиновлювача державний орган реєстрації актів цивільного стану видає на підставі рішення суду Свідоцтво про усиновлення.

Таємниця усиновлення.

Так зване «повне» усиновлення, на яке зорієнтоване чинне законодавство, передбачає створення для дитини іншого родинного середовища. Закономірним у більшості випадків є прагнення усиновлювачів до того, щоб ніхто, у тому числі й сам усиновлений, не знали, що усиновлювачі не є його рідними батьками. Тому закон закріплює право на таємницю усиновлення і передбачає ряд заходів, які її забезпечують.

Стаття 226 СК України гарантує особі право на таємницю перебування на обліку тих, хто бажає усиновити дитину, пошуку дитини для усиновлення, подання заяви про усиновлення та її розгляду, рішення суду про усиновлення.

Особи, яким у зв'язку з виконанням службових обов'язків доступна інформація щодо усиновлення (перебування осіб, які бажають усиновити дитину, на обліку; пошук ними дитини для усиновлення; подання заяви про усиновлення; розгляд справи про усиновлення; здійснення нагляду за дотриманням прав усиновленої дитини тощо), зобов'язані не розголошувати її, зокрема й тоді, коли усиновлення для самої дитини не є таємним.

Усиновлена дитина також має право на таємницю факту її усиновлення, в тому числі й від неї самої. Лише по досягненні чотирнадцяти років вона має право на одержання інформації щодо свого усиновлення.

Якщо усиновлюється дитина, яка не досягла семи років, посадові особи при виявленні її згоди на усиновлення зобов'язані вживати заходів щодо забезпечення таємниці усиновлення від самої дитини (ст. 227 СК України).

Усиновлювач має право приховувати від дитини факт її усиновлення, якщо розкриття таємниці усиновлення може завдати шкоди її інтересам. Крім цього, він має право вимагати нерозголошення цієї інформації особами, яким стало відомо про неї як до, так і після досягнення дитиною повноліття.

Отже, законодавство виділяє два види таємниці усиновлення: від дитини; від інших сторонніх осіб.

Ряд важливих заходів, спрямованих на забезпечення таємниці усиновлення, передбачено також ст. ст. 229—231 Сімейного кодексу України. Це — право усиновлювача бути записаним матір'ю (батьком) дитини; право на зміну відомостей про місце народження та дату народження дитини; право на зміну прізвища, імені та по батькові усиновленої особи.

Так, за бажанням особи, яка подає заяву про усиновлення, вона може бути записана у Книзі реєстрації народжень матір'ю, батьком дитини або повнолітньої особи на підставі рішення

суду. Якщо усиновлюється дитина, яка досягла семи років, то для запису усиновлювача матір'ю, батьком потрібна згода дитини. Згода дитини на запис усиновлювача матір'ю, батьком дитини не вимагається, якщо вона проживає в сім'ї усиновлювачів і вважає їх своїми батьками. При вирішенні питання про запис у Книзі реєстрації народжень суд обов'язково враховує інтереси дитини і задовольняє заяву усиновлювача у рішенні про усиновлення, якщо такий запис відповідає інтересам дитини.

Якщо усиновлювач був записаний матір'ю, батьком усиновленої ним дитини, то за наявності підстав, передбачених законом (ст. 164 СК України), він може бути позбавлений батьківських прав або поновлений у батьківських правах відповідно до положень ст. 169 СК України.

У виняткових випадках, коли іншими гарантованими, законом заходами неможливо забезпечити таємницю усиновлення, особа, яка подала заяву про усиновлення, може звернутися з проханням змінити відомості про місце народження та дату народження дитини. У рішенні про усиновлення суд змінює такі відомості, якщо це відповідає інтересам дитини. При цьому дата народження дитини може бути змінена не більш як на шість місяців.

На підставі рішення суду про усиновлення до актового запису про народження дитини або повнолітньої особи державний орган реєстрації актів цивільного стану вносить відповідні зміни і видає нове Свідоцтво про народження з урахуванням цих змін. Свідоцтво про народження, яке було видано раніше, анулюється.

З метою забезпечення таємниці усиновлення закон допускає зміну прізвища, імені та по батькові особи, яка усиновлена. Про такі зміни суд зазначає у рішенні про усиновлення. Якщо усиновлюється повнолітня особа, її прізвище, ім'я та по батькові можуть бути змінені у зв'язку з усиновленням за заявою усиновлювача та усиновленої особи.

Прізвище та по батькові дитини змінюються, якщо усиновлювачами є одночасно жінка та чоловік і якщо вони записуються батьками дитини. Якщо усиновлювач записується батьком дитини, відповідно змінюється по батькові дитини.

За заявою усиновлювачів може бути змінено також ім'я дитини. Згода дитини для такої зміни є обов'язковою. Не вимагається згода дитини на зміну її імені у випадку, коли вона живе в сім'ї усиновлювачів і звикла до нового імені.

Законодавством більшості розвинених країн, зокрема європейських, таємниця усиновлення не охороняється законом. З урахуванням цього ст. 285 СК України встановлює обмеження прав Іноземця на таємницю усиновлення дитини, яка є громадянином України. Так, усиновлення дитини, яка є громадянином України, особою, яка є громадянином держави, з якою Україна не має договору про надання правової допомоги, не є таємним, якщо у державі, в якій усиновлювач постійно проживає і в яку має переїхати дитина, усиновлення не є таємним. Усиновлення дитини, яка є громадянином України, особою, яка є громадянином держави, з якою Україна не має договору про

надання правової допомоги, і якщо ця особа в Україні постійно не проживає, не є таємним.

Відомості про усиновлення видаються судом лише зі згоди усиновлювача, крім випадків, коли такі відомості потрібні правоохоронним органам, суду в зв'язку з цивільною чи кримінальною справою, яка знаходиться у їх провадженні.

Таємниця усиновлення охороняється законом. Для охорони інтересів осіб, які усиновлені, та усиновлювачів закон не лише передбачає заходи, які забезпечують збереження таємниці, але й встановлює відповідальність за її розголошення. Відповідно до ст. 168 КК України розголошення таємниці усиновлення всупереч волі усиновлювача карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років. Те саме діяння, вчинене службовою особою або працівником медичного закладу, яким відомості про усиновлення стали відомі по службі чи роботі, або якщо воно спричинило тяжкі наслідки, карається штрафом до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ

Усиновлення здійснюється за взаємною згодою осіб. Згода на усиновлення усиновлювача та дитини, про що згадувалося вище, є необхідною умовою усиновлення. Але окрім зазначених, законом передбачено ще ряд важливих умов, дотримання яких є необхідним для здійснення усиновлення.

Як правило, усиновлюються діти, які не мають батьків. Факт відсутності батьків у дітей, які підлягають усиновленню, посвідчується Свідоцтвом про смерть обох батьків або рішенням суду про оголошення їх померлими. Але досить часто усиновлюється дитина, яка має одного або й обох батьків. За таких обставин усиновлення дитини здійснюється за вільною згодою її батьків. Згода батьків на усиновлення дитини має бути безумовною і може надаватися ними лише після досягнення дитиною двомісячного віку.

Закон застерігає про недопустимість плати за згоду батьків на усиновлення їх дитини. Угода про надання усиновлювачем плати за згоду на усиновлення дитини батьками, опікунами чи іншими особами, з якими вона проживає, є нікчемною (ст. 217 СК України). Письмова згода батьків на усиновлення засвідчується нотаріусом.

Якщо мати чи батько дитини є неповнолітніми, крім їхньої згоди на усиновлення, потрібна згода їхніх батьків.

Мати чи батько дитини мають право відкликати свою згоду на усиновлення до набрання чинності рішенням суду про усиновлення.

Лише в окремих випадках закон дозволяє проведення усиновлення без згоди батьків дитини (ст. 219 СК України). Так, усиновлення дитини провадиться без згоди батьків, якщо вони:

- 1) невідомі;
- 2) визнані безвісно відсутніми;
- 3) визнані недієздатними;

4) позбавлені батьківських прав щодо дитини, яка усиновлюється. Без згоди повнолітніх батьків усиновлення дитини може бути проведено, якщо судом буде встановлено, що вони, не проживаючи з дитиною понад шість місяців без поважних причин, не виявляють щодо неї батьківської турботи та піклування, не виховують та не утримують її. Усиновлення вважається здійсненим у день набрання чинності рішенням суду про усиновлення. Для внесення змін до акта про народження усиновленої дитини копія рішення суду надсилається до відділу реєстрації актів цивільного стану за місцем винесення рішення, а в справах про усиновлення дітей іноземними громадянами — також до Центру по усиновленню дітей при Міністерстві освіти України.

За бажанням усиновлювача державний орган реєстрації актів цивільного стану видає на підставі рішення суду Свідоцтво про усиновлення.

Стаття 226 СК України гарантує особі право на таємницю перебування на обліку тих, хто бажає усиновити дитину, пошуку дитини для усиновлення, подання заяви про усиновлення та її розгляду, рішення суду про усиновлення.

Особи, яким у зв'язку з виконанням службових обов'язків доступна інформація щодо усиновлення (перебування осіб, які бажають усиновити дитину, на обліку; пошук ними дитини для усиновлення; подання заяви про усиновлення; розгляд справи про усиновлення; здійснення нагляду за дотриманням прав усиновленої дитини тощо), зобов'язані не розголошувати її, зокрема й тоді, коли усиновлення для самої дитини не є таємним.

Отже, законодавство виділяє два види таємниці усиновлення: від дитини; від інших сторонніх осіб.

IV. НЕДІЙСНІСТЬ УСИНОВЛЕННЯ

Недійсним (незаконним) може бути визнане усиновлення, проведене з порушенням вимог, передбачених законом. Лише суд може визнати усиновлення недійсним і лише за наявності підстав, передбачених ст. 236 СК України.

Право на звернення до суду з позовом про визнання усиновлення недійсним має усиновлена дитина, яка досягла чотирнадцяти років, повнолітня усиновлена особа. Окрім усиновленого, таким правом наділені батьки, усиновлювач, опікун, піклувальник, орган опіки та піклування, прокурор.

Важливо відзначити, що рішення суду про визнання усиновлення недійсним має зворотну силу, тобто усиновлення анулюється з моменту його здійснення. Права та обов'язки між усиновлювачем та усиновленим анулюються з моменту їх виникнення (з часу набрання судовим рішенням законної сили).

За загальним правилом, встановленим ст. ст. 217—218 СК України, усиновлення здійснюється зі згоди батьків дитини та зі згоди самої дитини.

Тому усиновлення визнається недійсним, якщо воно було проведено без згоди дитини та батьків, коли така згода була необхідною.

Недійсним визнається також усиновлення, за якого усиновлювач не бажав настання прав та обов'язків, які виникають у результаті усиновлення (фіктивне усиновлення). Фіктивне усиновлення формально хоча й відповідає вимогам закону, але не ставить за мету встановлення передбачених законом відносин по усиновленню і не призводить до передбачених законодавством позитивних змін у реальному житті дитини. Як правило, фіктивне усиновлення використовується як засіб для незаконного набуття усиновлювачем тих чи інших прав (наприклад, права на житлову площу, на допомогу по багатодітності тощо). Для визнання усиновлення недійсним за цією підставою важливо, щоб фіктивність усиновлення була доведена при розгляді справи У суді.

Усиновлення може бути визнане недійсним, якщо воно було проведене на підставі підроблених документів. Такими можуть бути: акт обстеження сімейно—побутових умов, довідка про стан здоров'я усиновлювачів, письмова згода батьків на усиновлення дитини та інші документи, які були покладені в основу рішення суду про усиновлення. Підробка вказаних документів може полягати як у повному виготовленні фальшивого документа, так і у внесенні до нього завідомо неправдивих, відомостей, завдяки яким було здійснено факт усиновлення.

Недійсним також може бути визнане усиновлення у випадку, коли одним із подружжя усиновлена дитина другого з подружжя, якщо буде встановлено, що на момент усиновлення другий із подружжя не мав наміру продовжувати з ним шлюбні відносини.

Підставою для визнання усиновлення недійсним є відсутність згоди на усиновлення: другого з подружжя при усиновленні одним з подружжя (ст. 220 СК України); опікуна або піклувальника (органу опіки та піклування) при усиновленні дитини, над якою встановлена опіка або піклування (ст. 221 СК України); закладу охорони здоров'я або навчального закладу при усиновленні дитини, яка не має батьків і перебуває в цих закладах (ст. 222 СК України).

У разі визнання усиновлення недійсним права та обов'язки, які виникли раніше (в момент здійснення усиновлення) і встановлені законом для усиновлювача, його родичів та усиновленої дитини (особисті немайнові та майнові), припиняються. Одночасно з визнанням усиновлення недійсним відновлюються права та обов'язки між дитиною, її батьками та іншими родичами за походженням.

Відповідно до п. 5 ст. 237 СК України у разі визнання усиновлення недійсним відновлюються прізвище, ім'я та по батькові дитини, які вона мала до усиновлення. За бажанням дитини вона має право й надалі іменуватися прізвищем, ім'ям та по батькові, які вона одержала у зв'язку з усиновленням.

Закономірним і важливим є питання щодо вирішення подальшої долі дитини у разі визнання усиновлення недійсним. В силу закону дитина, яка не досягла чотирнадцяти років, за бажанням батьків або інших родичів

передається їм, а якщо це неможливо — на опікування органом опіки та піклування.

Якщо дитина не має батьків або батьки не мають змоги її утримувати, суд може постановити рішення про стягнення аліментів на дитину з особи, яка була її усиновлювачем. Строк сплати аліментів — не більш як два роки. Умовою такої сплати є можливість усиновлювача надавати матеріальну допомогу.

Визнання усиновлення недійсним передбачає необхідність поновлення актового запису народження особи, яка була усиновлена. Після набрання чинності рішенням суду про визнання усиновлення недійсним суд у місячний строк зобов'язаний надіслати копію рішення до державного органу реєстрації актів цивільного стану за місцем реєстрації народження дитини.

Державний орган реєстрації актів цивільного стану на підставі рішення суду про визнання усиновлення недійсним вносить відповідні зміни до актового запису про народження дитини.

Отже, визнання усиновлення недійсним означає, що відносини по усиновленню взагалі не існували, тобто ніяких прав і обов'язків між усиновителем та його родичами, з одного боку, та дитиною, з іншого боку, не виникало.

Окрім визнання усиновлення недійсним законодавство передбачає можливість скасування усиновлення (ст. 238 СК України). Як і визнання усиновлення недійсним, скасування усиновлення може бути проведене лише за рішенням суду. Водночас передбачені законом підстави скасування усиновлення є іншими порівняно з підставами визнання усиновлення недійсним.

Якщо визнання усиновлення недійсним в кожному окремому випадку слід розглядати як санкцію за допущене в ході здійснення усиновлення порушення законодавства (передбачених законом умов усиновлення), то скасування усиновлення слід розцінювати як необхідний регулятивно—правовий захід, здійснений судом з метою забезпечення інтересів усиновленого, а також усиновлювача.

Права та обов'язки, що виникли у зв'язку з усиновленням між дитиною та усиновлювачем і його родичами, у разі скасування усиновлення припиняються на майбутнє, починаючи від дня набрання чинності рішенням суду. Певний проміжок часу, тобто з дня набрання чинності рішенням суду про усиновлення і до дня набрання чинності рішенням суду про його скасування, усиновлення вважається дійсним, але з тих чи інших причин мети забезпечення інтересів дитини, стабільних та гармонійних умов її життя не досягнуто.

Відповідно до ст. 240 СК України право на звернення до суду з позовом про скасування усиновлення мають батьки, усиновлювач, опікун, піклувальник, орган опіки та піклування, прокурор, а також усиновлена дитина, яка досягла чотирнадцяти років.

Згідно з правилом ст. 238 СК України скасування усиновлення не допускається після досягнення дитиною повноліття. Після досягнення дитиною повноліття усиновлення може бути скасоване, якщо протиправна поведінка

усиновленого, усиновлювача загрожує життю, здоров'ю усиновлювача, усиновленого або інших членів сім'ї. Цей виняток із загального правила — єдиний у чинному законодавстві.

Як відомо, законодавство допускає усиновлення повнолітніх осіб. Скасування усиновлення повнолітньої особи також допускається. Усиновлення повнолітньої особи може бути скасоване судом за взаємною згодою усиновлювача і усиновленого або на вимогу одного з них, якщо сімейні відносини між ними не склалися.

Відповідно до ст. 238 СК України усиновлення скасовується, якщо:

- 1) воно суперечить інтересам дитини, не забезпечує їй сімейне виховання;
- 2) дитина страждає недоумством, на психічну чи іншу тяжку невиліковну хворобу, про що усиновлювач не знав і не міг знати на час усиновлення;
- 3) між усиновлювачем і дитиною склалися незалежно від волі усиновлювача стосунки, які роблять неможливим їхнє спільне проживання і виконання усиновлювачем своїх батьківських обов'язків.

факт скасування усиновлення відновлює права та обов'язки між дитиною та її батьками, іншими родичами за походженням. З дня набрання чинності рішенням суду про скасування усиновлення дитина передається за бажанням батьків або інших родичів їм, а якщо це неможливо — на опікування органів опіки та піклування.

Особливими є правові наслідки скасування усиновлення у випадку, коли воно визнано таким, що суперечило інтересам дитини, не забезпечило їй сімейного виховання (п. 1 ч. 1 ст. 238 СК України). У разі скасування усиновлення з цієї підстави, якщо дитина не передається, за нею зберігається право на проживання у житловому приміщенні, в якому вона проживала після усиновлення. Крім цього, якщо дитина не передається батькам, суд може постановити рішення про стягнення аліментів на дитину з особи, яка була її усиновлювачем, за умови, що остання може надавати матеріальну допомогу.

У разі скасування усиновлення дитина має право на збереження прізвища, імені та по батькові, які вона одержала у зв'язку з усиновленням. За бажанням дитини їй присвоюється прізвище, Ім'я, по батькові, які вона мала до усиновлення (п. 5 ст. 239 СК України).

Після набрання чинності рішенням суду про скасування усиновлення суд у місячний строк зобов'язаний надіслати копію рішення до державного органу реєстрації актів цивільного стану за місцем реєстрації народження дитини. На підставі рішення суду про скасування усиновлення державний орган реєстрації актів цивільного стану вносить відповідні зміни до актового запису про народження дитини.

Якщо усиновлювач був записаний матір'ю, батьком усиновленої ним дитини, він може бути позбавлений батьківських прав за наявності підстав, зазначених у ст. 164 СК України. Таким чином, ст. 242 СК України передбачає можливість позбавлення усиновлювача батьківських прав, якими він був наділений у результаті здійснення усиновлення відповідно до закону.

Застосування до усиновлювача такої санкції, як позбавлення батьківських прав, допускається лише у судовому порядку. Крім того, виходячи зі змісту вищенаведеної норми, позбавлення усиновлювача батьківських прав передбачає необхідність попереднього запису його матір'ю, батьком усиновленої ним дитини та наявності хоча б однієї з передбачених законом підстав позбавлення батьківських прав.

Статтею 164 СК України суду надано право постановити рішення про позбавлення усиновлювача (усиновлювачів) батьківських прав, якщо він:

— не забрав дитину з пологового будинку або з іншого закладу охорони здоров'я без поважної причини і протягом шести місяців не виявив щодо неї батьківського піклування;

— ухиляється від виконання своїх обов'язків по вихованню дитини;

— жорстоко поводить з дитиною;

— є хронічним алкоголіком або наркоманом;

— вдається до будь-яких видів експлуатації дитини, примушує її до жебракування та бродяжництва;

— засуджений за вчинення умисного злочину щодо дитини. Право на звернення до суду з позовом про позбавлення

усиновлювача батьківських прав мають батьки, опікун, піклувальник, особа, в сім'ї якої проживає дитина, заклад охорони здоров'я або навчальний заклад, в якому вона перебуває, орган опіки та піклування, прокурор, а також сама дитина, яка досягла чотирнадцяти років. Такий висновок можна зробити, виходячи зі змісту ст.165 СК України.

У разі позбавлення усиновлювача батьківських прав настають наслідки, встановлені ст. 166 СК України. Особа, позбавлена батьківських прав:

а) втрачає особисті немайнові права щодо дитини та звільняється від обов'язків щодо її виховання;

б) перестає бути законним представником дитини;

в) втрачає права на пільги та державну допомогу, що надаються сім'ям з дітьми;

г) не може бути усиновлювачем, опікуном та піклувальником;

д) не може мати в майбутньому майнових прав, пов'язаних із батьківством, які вона могла б мати у разі своєї непрацездатності (право на утримання від дитини, право на пенсію та відшкодування шкоди у разі втрати годувальника, право на спадкування);

е) втрачає інші права, засновані на спорідненості з дитиною.

Законодавець встановлює важливе правило, відповідно до якого у разі смерті усиновлювача, позбавленого батьківських прав, дитина одержує право на спадкування на загальних підставах (п. 2 ст. 242 СК України). Усиновлювач (усиновлювачі), позбавлений батьківських прав, має право на звернення до суду з позовом про поновлення батьківських прав. Суд перевіряє, наскільки змінилася поведінка особи, позбавленої батьківських прав, а також обставини, що були підставою для позбавлення батьківських прав, і постановляє рішення відповідно до інтересів дитини.

Батьківські права усиновлювача можуть бути поновлені відповідно до положень ст. 169 СК України. Закон не дозволяє поновлення батьківських прав, якщо дитина була усиновлена і усиновлення не скасоване або не визнане недійсним у судовому порядку, а також у випадку, коли на час розгляду справи судом дитина досягла повноліття.

Позбавлення усиновлювача батьківських прав здійснюється з метою захисту інтересів дитини. Покладаючи в основу саме інтереси дитини, можна відзначити кілька відмінних ознак між інститутами позбавлення усиновлювача батьківських прав та скасування усиновлення;

1) У разі позбавлення усиновлювача батьківських прав законом допускається їх поновлення відповідно до вимог, передбачених ст.169 СК України. При скасуванні усиновлення закон не передбачає можливості його поновлення.

2) При позбавленні усиновлювача батьківських прав дитина залишається у його родинному середовищі, а тому має шанс на піклування з боку «законних» діда (баби) та на аліменти від них. Скасування усиновлення позбавляє дитину такої можливості.

3) Позбавлення батьківських прав не припиняє правового зв'язку між усиновлювачем і дитиною, а скасування усиновлення передбачає припинення такого зв'язку.

4) Позбавлення батьківських прав не виключає дитину з числа спадкоємців за законом. Скасування усиновлення цього не передбачає,

5) У разі позбавлення батьківських прав дитина може бути залишена у квартирі усиновлювача, а він сам виселений з неї. При скасуванні усиновлення такий наслідок неможливий'.

ВИСНОВКИ ДО ЧЕТВЕРТОГО ПИТАННЯ

Недійсним (незаконним) може бути визнане усиновлення, проведене з порушенням вимог, передбачених законом. Лише суд може визнати усиновлення недійсним і лише за наявності підстав, передбачених ст. 236 СК України.

Право на звернення до суду з позовом про визнання усиновлення недійсним має усиновлена дитина, яка досягла чотирнадцяти років, повнолітня усиновлена особа. Окрім усиновленого, таким правом наділені батьки, усиновлювач, опікун, піклувальник, орган опіки та піклування, прокурор.

Важливо відзначити, що рішення суду про визнання усиновлення недійсним має зворотну силу, тобто усиновлення анулюється з моменту його здійснення. Права та обов'язки між усиновлювачем та усиновленим анулюються з моменту їх виникнення (з часу набрання судовим рішенням законної сили).

За загальним правилом, встановленим ст. ст. 217—218 СК України, усиновлення здійснюється зі згоди батьків дитини та зі згоди самої дитини. Тому усиновлення визнається недійсним, якщо воно було проведено без згоди дитини та батьків, коли така згода була необхідною.

Недійсним визнається також усиновлення, за якого усиновлювач не бажав настання прав та обов'язків, які виникають у результаті усиновлення (фіктивне усиновлення). Фіктивне усиновлення формально хоча й відповідає вимогам закону, але не ставить за мету встановлення передбачених законом відносин по усиновленню і не призводить до передбачених законодавством позитивних змін у реальному житті дитини. Як правило, фіктивне усиновлення використовується як засіб для незаконного набуття усиновлювачем тих чи інших прав (наприклад, права на житлову площу, на допомогу по багатодітності тощо). Для визнання усиновлення недійсним за цією підставою важливо, щоб фіктивність усиновлення була доведена при розгляді справи. У разі позбавлення усиновлювача батьківських прав настають наслідки, встановлені ст. 166 СК України. Особа, позбавлена батьківських прав:

- а) втрачає особисті немайнові права щодо дитини та звільняється від обов'язків щодо її виховання;
- б) перестає бути законним представником дитини;
- в) втрачає права на пільги та державну допомогу, що надаються сім'ям з дітьми;
- г) не може бути усиновлювачем, опікуном та піклувальником;
- д) не може мати в майбутньому майнових прав, пов'язаних із батьківством, які вона могла б мати у разі своєї непрацездатності (право на утримання від дитини, право на пенсію та відшкодування шкоди у разі втрати годувальника, право на спадкування);
- є) втрачає інші права, засновані на спорідненості з дитиною.

Законодавець встановлює важливе правило, відповідно до якого у разі смерті усиновлювача, позбавленого батьківських прав, дитина одержує право на спадкування на загальних підставах (п. 2 ст. 242 СК України). Усиновлювач (усиновлювачі), позбавлений батьківських прав, має право на звернення до суду з позовом про поновлення батьківських прав. Суд перевіряє, наскільки змінилася поведінка особи, позбавленої батьківських прав, а також обставини, що були підставою для позбавлення батьківських прав, і постановляє рішення відповідно до інтересів дитини.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ

Важливе місце в сімейному законодавстві належить інституту усиновлення. Його знало і детально регламентувало ще стародавнє, а частково також римське право. Визнавався цей інститут і в дореволюційній Росії, а в 1926 р. він був закріплений у радянському законодавстві і був у подальшому досить поширеним. Нині інститут усиновлення як пріоритетна форма сімейного виховання дітей, які залишились без турботи батьків, відомий усім правовим системам. Закономірно, що він знайшов своє відображення і в СК України (ст., ст. 207—242).

Головною і визначальною ідеєю інституту усиновлення є турбота про дітей, які втратили батьків або з тих чи інших причин позбавлені батьківського піклування, створення для них середовища, яке є характерним для сім'ї (турбота про розвиток дитини, виховання, спілкування з дорослими, матеріальне забезпечення тощо). При цьому в усиновленого змінюється родинне середовище, оскільки законодавство зорієнтоване на так зване «повне» усиновлення. На підставі рішення суду припиняється правовий зв'язок між усиновленим та його родичами за походженням і одночасно виникає такий зв'язок між усиновленим, усиновлювачем та його родичами за походженням. Такий причинний факт одночасно є правоприпиняючим і право—утворюючим. Усиновленою може бути дитина. Це положення закріплено у ст. 208 СК України. Правовий статус дитини має особа до досягнення нею повноліття. Такими можуть бути малолітні та неповнолітні особи. За змістом ст. 6 СК України малолітньою вважається дитина по досягнення нею чотирнадцяти років. Неповнолітньою вважається дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років. Саме ранній вік особи, яка може бути усиновленою, найбільш повно відповідає сутності відносин інституту усиновлення, інтересам дитини.

Чинне законодавство передбачає можливість усиновлення дитини, яку не забрали з пологового будинку або яка була знайдена {ст. 209 СК України}.

Дитина, покинута в пологовому будинку, іншому закладі охорони здоров'я або яку відмовилися забрати з них батьки, інші родичі, може бути усиновлена після досягнення нею двомісячного віку.

Дитина, яку було покинуто чи знайдено, може бути усиновлена після спливу двох місяців з часу її залишення чи знайдення.

Разом з тим у виняткових випадках суд може прийняти рішення про усиновлення повнолітньої особи, яка не має матері, батька або була позбавлена їхнього піклування. У цьому разі суд бере до уваги сімейний стан усиновлювача, зокрема відсутність у нього своїх дітей, та інші обставини, що мають істотне значення. Отже, закон гарантує можливість усиновлення як малолітніх, неповнолітніх осіб (дітей), так і осіб, які досягли повноліття.

У державі ведеться облік дітей, які залишаються без батьківського піклування і можуть бути усиновлені.

Відповідно до ст. 207 СК України усиновленням є прийняття усиновлювачем у свою сім'ю особи на правах дочки чи сина, що здійснене на підставі рішення суду.

Усиновлення дитини проводиться у її найвищих інтересах для забезпечення стабільних та гармонійних умов її життя. Це положення закону наголошує на тому, що інтереси дітей в інституті усиновлення є основною метою, заради якої він введений. Хоча це, звичайно, не дає права говорити про відсутність інтересів усиновлювача чи протиставлення інтересів дитини інтересам усиновлювача. При усиновленні завжди забезпечується єдність інтересів тих, хто усиновлює, з інтересами тих, кого усиновлюють. Суб'єктами відносин усиновлення є усиновлювачі і усиновлені.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДО ДАНОЇ ТЕМИ

Для більш ґрунтовного опанування навчального матеріалу з даної теми, необхідно відповісти на наступні запитання:

31. Поняття усиновлення?
32. Суб'єкти усиновлення ?
33. Згода суб'єктів на усиновлення?
34. Рішення суду про усиновлення?
35. Таємниця усиновлення?
36. Скасування усиновлення?
37. Визнання усиновлення недійсним?